

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HALK HİKÂYELERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ

Üzerinde Bir İnceleme

Doç. Dr. ENSAR ASLAN

1990

HALK HİKÂYELERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ

Üzerinde Bir İnceleme

Doç. Dr. Ensar ASLAN

1990

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YARALI MAHMUT HİKAYESİNİN VARYANTLARININ EPİZOT SIRASINA GÖRE YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

1- Mahmut ile Mahbub'un Aileleri ve Sosyal Durumları	17
2- Mahmud'un Sevgilisini Bulmak için Gurbete Çıkması	18
3- Mahmut ile Mahbub'un Karşılaşmaları	20
4- Kahramanların Evlenmelerinin Engellenmesi	21
5- Mahmut ile Mahbub'un Mücadeleleri	23
6- Mahbub'un Başkasiyla Evlendirilmek İstenmesi	25
7- Mahmut ile Mahbub'un Kavuşmaları	27

İKİNCİ BÖLÜM

YARALI MAHMUT HİKAYESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

1- Hikâyenin Konusunun Kaynağı, Teşekkül Tarihi ve Hikâyedeki Tarihi Unsurlar	31
2- Hikâyenin Kahramanları	38
3- Hikâyedeki Dinî Unsurlar	39
4- Hikâyedeki Masal Unsurları	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1- Motif Kavramı	43
2- Yaralı Mahmut Hikâyesindeki Motifler ve Bunların Diğer Halk Hikâyelerindeki Motiflerle Mukayesesi	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1- YARALI MAHMUT HİKÂYESİNDEKİ ŞİİRLER VE VARYAN TLARDAKİ ŞİİRLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	61
2- YAZMA VARYANTTAKİ ŞİİRLERLE (S1) VARYANTINDAKİ ŞİİRLERİN YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	79

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER :

Yaralı Mahmut Hikayesi S2 Varyantı	97
Yaralı Mahmut Hikayesi S1 Varyantı	137
SONUÇ	175
DİZİN	177
BİBLİYOGRAFYA	189

ÖNSÖZ

Bugün halk hikâyesi olarak adlandırdığımız edebî türün, tahkiye (anlatım) tarzının doğal gelimişi içerisindeki destan geleneğinin devamı durumunda olduğu söylenebilir. Ancak türlerin gelişiminde birbirine yakın olanlar arasında çeşitli düzeylerde geçişlerin varlığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Halk hikâyelerinin doğuşu ve gelişimi ayrı bir problemdir. Biz, çalışmamızın giriş kısmında kısa da olsa bu konu üzerinde duracağız.

Konu, şekil ve anlatma özellikleri bakımından değişik bir tür olarak karşımıza çıkan halk hikâyeleri, yüzyıllardan beri ülkemizde geniş halk kitlesinin edebî ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bu edebî ürünlerin oluşumunda âşıklar, gelenek içerisinde devam eden, çevrelerinde bilinen ve önem verilen tarihî olayları, anonim unsurları, kişisel deneyim ve gözlemleriyle birleştirip, yeni bir sentez oluşturmuşlardır. Böylece bir bakıma kendi devirlerinin zevkini, insana ve hayata bakış tarzını, edebî anlatmanın ve anonim değer kazanmış şeklin verdiği imkân ölçüsünde aksettirmişlerdir. Yani âşıklar, anonim değerleri kendi devirlere ait bazı olaylarla zenginleştirerek kendilerinden sonraki nesillere aktarırlar. Bunun için de onlara, söz konusu edebî türün hem yapıcısı hem de icracı (yürütücü)sı demek yerinde olur. Çünkü âşıklar, tasnif etmiş oldukları hikâyeleri saz çalıp taklid yaparak dinleyicilerine sunarlar.

Ülkemizde sayısız örneğine rastlayabileceğimiz bu edebî ürünlerin tamamen derlendiğini söylemek mümkün değildir. Bu durumda, yapılan çalışmaların da yeterli olması beklenemez.

Biz bu incelememizi, bugüne kadar üzerinde ciddi bir çalışma yapılmamış olan Yaralı Mahmut hikâyesinin yazma ve sözlü varyantlarının çeşitli yönlerden tahlili ile sınırladık. Ülkemizin bir çok bölgesinde ve özellikle Doğu Anadolu yöresinde çok sevilen bu güzel tasnif üzerinde daha önceleri bir çalışma yapmak istiyorduk. Fakat elimizde hikâyenin sâdece sözlü varyantları bulunuyordu. Bir kaç yıl önce hikâyenin bir yazma varyantının ortaya çıkması, bizi bu çalışmayı yapmaya yöneltti.

Çalışmamızı, birisini yazma, diğerlerini sözlü kaynaklardan tesbît ettiğimiz 12 varyant üzerinde yaptık.

İncelememizde, daha önce bu konuda yapılan çalışmalar örnek alındı. Yabancı ülkelerde, özellikle Almanya'da Türk halk hikâyeleri ile ilgili çalışmalardan, metod bakımından büyük ölçüde faydalandığımızı da belirtelim.

“Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme” adını taşıyan bu çalışmamız, bir giriş ve 5 bölümden oluşmaktadır. Girişte, halk hikâyeleri ile ilgili çalışmalardan ve Yaralı Mahmut hikâyesinin varyantları hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde hikâyenin yazma ve sözlü varyantlarını karşılaştırdık. Bu durum, varyantların 7 epizot halinde incelenebileceğini ortaya koydu. Böylece hikâyenin epizot şemasını çıkarmamıza imkân verdi ve varyantlar arasındaki farklılıkları rahatlıkla dikkatlere sunmamıza zemin hazırladı. Bu farklı motif ve epizotların hikâyeye nasıl ve hangi tarzda bağlandığını araştırmayı da ihmal etmedik.

İkinci bölümde, Yaralı Mahmut hikâyesi ile ilgili çeşitli problemleri ele aldık; hikâyenin konusunun kaynağını araştırdık, teşekkül tarihi ve tasnif konusu üzerinde durduk. Bu bölümde ayrıca, hikâyedeki tarihi, dini ve masal unsurlarıyla, hikâyenin kahramanlarının eserdeki görevleri ve fonksiyonlarını belirttik.

Motif kavramı, hikâyedeki motiflerin karşılaştırılması ve tahlili üçüncü bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde, motiflerin diğer edebî türlerdeki “stereotip”leri gösterilmiştir. Burada, incelememiz esas olan Yaralı Mahmut hikâyesinin konusu ile yakınlık gösteren hikâyelerin özellikle seçildiğini belirtmek isteriz. Burada ayrıca motiflerin Stith Thompson’un “Matif Index Of Folk Literature” adlı kataloğundaki sıra numaraları verilerek, çeşitli milletlerin halk edebiyatlarında kullanılan motiflerle olan paralelizmini ortaya koyduk.

Dördüncü bölümde, varyantlardaki şiirleri, tesbît edilen epizot sırasına göre karşılaştırarak, yapı ve içerik bakımından inceledik. Ayrıca bu bölümün sonunda, yazmadaki şiirlerle, incelememizde kullandığımız S1 varyantındaki şiirleri yan yana yazmak suretiyle daha kolay karşılaştırma imkânı hazırladık.

Beşinci bölümde, S1 ve S2 ile gösterdiğimiz iki sözlü varyantın tam metnini verdik.

Çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız çeşitli güçlüklerin aşılmasında pek çok meslektaşımızın yakın ilgisini gördük. Şahsî arşivlerinde bulunan Almanca metinlerden yararlanmamı sağlayan hocalarıma, Almanca ve Fransızca metinlerin tercümesinde yardımcı olan fakültemizin ilgili bölümlerindeki arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum, 1982

Dr. Ensar ASLAN

KISALTMALAR

- a. g. e. : Adı geçen eser.
hh. : Halk hikâyeleri.
İA. : İslam Ansiklopedisi.
JAF. : Journal of American Folklore.
Proben.. : Proben der Volksliteratur der Turkischen Stamme
S. : Sayı.
s. : Sayfa.
sa. : Sayfalar arası.
v.d: : ve devamı
TDAY. : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)
TDED : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TK. : Türk Kültürü.
Index... : Motif Index of Folk Literature.
Yz. : Yazma varyant.
S..., : Sözlü varyantlar

GİRİŞ

Halk hikâyeleri, Türk edebiyatı içerisinde değişik bir tür olarak karşımıza çıkarlar. Konuları genel olarak âşık kahramanların hayatı ve mâceralarıdır. Halk âdet ve geleneklerini, inanmalarını ve halk yaşayışına ait bir çok unsuru halk hikâyelerinde bulur, öğreniriz. Halk hikâyeleri şekil ve üslup bakımından da diğer edebî türlerden ayrılırlar. Nazımla nesir karışık haldedir. Bu şekil, eski destan geleneğinin değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiş uzantısıdır. Eski destanların baştan başa manzum anlatımı yerine, bu hikâyelerde olayların anlatımının nesirle yapıldığını, ancak, kahramanların acı, sevinç ve heyecanlı anlarında duygularını şiirle ifade ettiklerini görürüz.

Halk hikâyelerinin büyük bir çoğunluğu içerik yönünden tamamen aşka bağlı lirik ürünlerdir. Bir kısmında ise, Dede Korkut ve Köroğlu'nda olduğu gibi kahramanlık teminin ağır bastığı görülür. Bunlarda kahramanların hayat ve mâceraları epik bir üslupla anlatılır.

Batıda ve bizde bazı araştırmacılar, Türk halk hikâyelerine ait çeşitli problemleri incelemiş ve onları tasnif etmişlerdir. Bu çalışmaların önemli olanlarından burada kısaca bahsedeceğiz.

Türk halk hikâyelerini konuları bakımından ilk defa tasnif eden Macar Türkoloğu Ignaz Kunoş'tur. Kunoş, Türk halk hikâyelerini konuları bakımından üç gruba ayırır : 1- Kahramanlık hikâyeleri, 2- Saz şâirlerinin hikâyeleri, 3- Saz şâirlerinin kahramanlık hikâyeleri. (1) Yazar, Köroğlu hikâyelerinin birinci, Elif İle Mahmut, Şah İsmail ve Melikşah'ın ikinci, Asuman İle Zeycan'ın da üçüncü gruba dahil olduğunu belirtir.

Otti Spies, "Türkische Volksbücher" (2) adlı eserinde, I. Kunoş'un yukarıdaki tasnifini eleştirmekle birlikte, incelemesinde aynı tasnifi esas olarak almıştır. Bu eser, Türk halk hikâyelerinin motif, şekil ve

(1) Ignaz Kunoş, Türkische Volksromane In Klein-Asien, Ungarische Revue, Yıl. 12-13, Budapeşte, 1892, 1893. s. 453-468.

(2) Otto Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig, 1929. "Türk Halk Kitapları" adıyla Türkçeye çeviren Behçet Gönül, İstanbul, 1941.

konularını topluca ele alarak incelemesi bakımından önemlidir. Yazar ayrıca Melikşah İle Güllü Han ve Asuman İle Zeycan hikâyelerinin tam metnini Almanca tercümeleriyle vermiştir. (1) Eseri "Türk Halk Kitapları" (İst. 1941) adıyla Türkçeye çeviren Behçet Gönül (Necatigil) de "Türk Halk Kitaplarının Tercümesi Münasebetiyle" yazdığı önsözde, Türk halk hikâyeleri üzerinde yapılan çalışmalar hakkında toplu bilgiler vermiştir.

O. Spies, "Antropos" (2) ta yayınladığı Asuman İle Zeycan İncelemesinde, hikâyeyi yapı ve içerik bakımından inceleyerek, hikâyenin tam bir metnini vermiştir. Ayrıca hikâyenin motiflerinin, Ortaçağ Avrupa destanlarındaki motiflerle benzerlikleri gösterilmiş, Doğu ve Batı şiiri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Spies, Raznihan İle Mahifiruze adlı incelemesinde ise, hikâyenin bazı problemleri üzerinde durmuş ve diğer halk hikâyeleri ile olan paralelliklerini ortaya koymuştur. (3) Ayrıca hikâyenin, incelemesinde kullandığı yazma bir nüshasının Almanca tercümesini de vermiştir.

Türk halk hikâyeleri üzerinde yapılan önemli çalışmalardan biri de Fischer'in "Schah İsmail Und Gülüzar" adlı eseridir. Yazar burada, Türk halk hikâyeleri ile ilgili geniş bilgiler vermiş ve Şah İsmail hikâyesinin çeşitli varyantlarını karşılaştırarak ortak bir epizot şeması çıkarmağa çalışmıştır. Ayrıca hikâyenin motifleri araştırılmış ve diğer hikâyelerdeki benzerleriyle karşılaştırması yapılmıştır. (4)

E. Fischdick'in "Elif Und Mahmud" adlı eseri, bu konuda bu güne kadar yapılan en kıymetli çalışmalardan biridir. Bizim bu çalışmamızda metod bakımından büyük ölçüde faydalandığımız bu eserde, hikâyenin motifleri araştırılmış, tesbât edilen motiflerin Türkistan ve Kafkas masallarındaki "stereotip"leri gösterilmek suretiyle ortak bir motif şeması elde edilmiş, böylece anlatımın en küçük unsuru kabul edilen motiften hareket edilerek hikâyenin incelemesine gidilmiştir. (5) Ayrıca hikâyenin menşei araştırılmış ve hikâyedeki şiirler hece sayısı, kâfiye örgüsü ve dörtlülük yapısı bakımından incelenmiştir.

(1) Spies, Türkische Volksbücher, s. 60 v.d.

(2) Spies, Esman Und Zejdchan, Antropos, c. 18,19, Wien, 1923, s. 804-818.

(3) Spies, Die Geschichte Von Raznihan Und Mahi-Firuze, FF Communications, Vol. L.III 2, No: 127, Helsinki, 1939, s. 59-119.

(4) H.A. Fischer, Schah İsmail Und Gülüzar, Ein Türkischer Volksroman, (Türk Bibl.) Bd. XXVI, Leipzig, 1929.

(5) E. Fischdick, Das Türkische Volksbuch "Elif Und Mahmud" Walldorf-Hessen, 1958.

G. Jacob, (1) W. Ruben, (2) W. Eberhard (3) ve E. Saussey'in (4) Türk halk hikâyeleri üzerinde yaptıkları değerli araştırmalarla bu sahaya büyük hizmetleri olduğunu belirtmek gerek.

Batıdaki bu çalışmalara paralel olarak ülkemizde de halk hikâyeleri üzerinde bazı bilimsel inceleme ve araştırmalar yapılmıştır. F. Köprülü'nün 1930 yılında yayınladığı "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi" (5) bunların başında gelir. Burada Kayıkçı Kul Mustafa'nın Genç Osman destanından hareket edilerek hikâyenin teşekkülü araştırılmış, tesbit edilen çeşitli manzum ve nesir rivâyetler karşılaştırılmak suretiyle hikâyenin tarihî kaynağına inilmeye çalışılmıştır.

Pertev N. Boratav'ın "Köroğlu Destanı"nda, Köroğlu'nun çeşitli rivâyetlerinin karşılaştırılması yapılmış, hikâyenin motifleri, tarihî unsurları ve menşei, bilimsel usullere uygun bir şekilde incelenmiştir. (6)

Pertev N. Boratav'ın "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği" adlı eserinde, halk hikâyeleri çeşitli yönleriyle incelenmiş ve o güne kadar yapılan çalışmalardan sözedilmiştir. (7) Halk hikâyelerinin konusu, şekli ve üslûbu, doğuşu ve tarihî problemleri araştırılmış, ayrıca basılmış ve basılmamış halk hikâyelerinin geniş bir listesi verilmiştir.

Ş. Elçin'in "Kerem İle Aslı Hikâyesi" adlı çalışmasında (8) bu hikâyenin çeşitli varyantları karşılaştırılmış, teşekkülü ve motifleri araştırılmıştır.

Ş. Elçin, halk hikâyelerini kültür tarihi bakımından inceleyerek :

1— Türk kaynağından gelenler : Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu ve kolları, saz şâirlerinin hayatları etrafında teşekkül edenler : (Kerem İle Aslı, Âşık Garib, Karacaoğlan vb.) Doğu Anadolu'da âşık hikâyecilerin söylediği hikâyeler : (Dede Kasım'ın Tahir Mirza'sı, Feryadî'nin Kara Gelin'i, Şenlik'in Sevdakâr'ı, Lâtif Şah'ı ve Salman Bey'i ; Güney Anadolu'da aşiretler arasında yaygın türkülere bağlı «bozlak» adını alan eserler : Genç Osman, Gündeşlioğlu...vb.) Şehirlerde hikâyeciliği sanat haline getiren meddahların türlü konularda söyledikleri ve sonradan yazıya, kitaba geçenler : Sansar Mustafa, Hançerli Hanım...vb).

2— Arap-İslâm kaynağından gelenler : Leyla ile Mecnun, Binbir Gece, Gazavâtı Ali (Hazreti Ali Cenklere)... , Dânişmendnâme vb.

(1) G. Jacob, Türkische Volksliteratur, Berlin, 1901.

(2) W. Ruben, Raznihan İle Mahifiruze, Ülkü, XVII, Ağustos, 1941.

(3) W. Eberhart, Minstrel Tales From Southeastern Turkey, Berkeley And Los Angeles, 1955.

(4) E. Saussey, Litterature Populaire Turque, Paris, 1936.

(5) F. Köprülü, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi, İst, 1930.

(6) P. N. Boratav, Köroğlu Destanı, İst. 1931.

(7) P. N. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İst. 1946.

(8) Ş. Elçin, Kerem İle Aslı Hikâyesi, Ank, 1949.

3— İran Hind kaynağından gelenler : Ferhad İle Şirin, Kelile ve Dimne (Pancatanthro) vb. olmak üzere üç kolda toplanmıştır. (1)

İ. Başgöz, 1949 yılında DTCTF.'de "Biyografik Türk Halk Hikâyeleri" üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışmada, Tufarganlı Abbas, Aşık Kerem, Aşık Garib, Ercişli Emrah, Karacaoğlu ve Dede Kasi gibi Türk halk hikâyeleriyle Arap, Fransız ve İngiliz halk hikâyelerini karşılaştırmış, aralarındaki ilişkileri araştırmıştır.

M. Bali, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Ercişli Emrah İle Selvihan hikâyesi üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışmada Emrah'ın tarihi şahsiyeti, hikâyenin teşekkülü ve motifleri araştırılmış, varyantlarının karşılaştırılması yapılmıştır. (2)

F. Türkmen'in "Aşık Garib Hikâyesi" adlı doktora çalışmasında, (3) hikâyenin teşekkülü ve yapı bakımından tablili üzerinde durulmuş, yazılı ve sözlü varyantların karşılaştırılması yapılarak hikâyenin bazı problemleri araştırılmıştır.

F. Türkmen, doçentlik çalışması olarak hazırladığı "Tahir İle Zühre Hikâyesi"nde, tesbit ettiği yazılı ve sözlü varyantların yapı bakımından karşılaştırmasını yapmış, hikâyenin kaynağı ve teşekkülü üzerinde durmuştur. Ayrıca hikâyedeki motiflerin diğer halk hikâyelerindeki benzerlerini tesbit ederek, Stith Thompson'un "Motif Index"deki numaralarını göstermiştir. (4)

1973 yılında yaptığımız "Çıldır Aşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri" adlı doktora çalışmamızda, Aşık Şenlik'in üç hikâyesi yapı ve içerik bakımından incelenerek, hikâyelerin kaynağı ile ilgili problemler üzerinde durulmuştur. (5)

Bu incelemelerden başka Atatürk Üniversitesi, DTCTF, Hacettepe ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin yapmış oldukları lisans tezlerinde yer alan halk hikâyelerinin bir listesini vermeyi yararlı gördük. Aşağıda alfabetik sırayla sunduğumuz bu listede, memleketimizin çeşitli yörelerinden derlenmiş yüzlerce halk hikâyesi bulunmaktadır.

(1) Ş. Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ank, 1961, s. 468-69.

(2) M. Bali, Ercişli Emrah İle Selvihan Hikâyesi, Ank, 1973.

(3) F. Türkmen, Aşık Garib Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ank, 1974.

(4) F. Türkmen, Tahir İle Zühre Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme, İzmir, 1979 (Basılmamış Doç. tezi).

(5) E. Aslan, Çıldır Aşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri İnceleme-Metin-Sözlük, Ank. 1975.

Abalı, Ayşe,	Zonguldak Ağzı, DTFC. Ankara, 1966. "Cihanşah" s. 25-28.
Açılmış, Hüseyin,	Karacaoğlan, Hurşid ile Mahmuri ve Tahir İle Zühre'nin Nizip Varyantları, Erz. 1971.
Adım, Abdullah, Akay, Hülya,	Tuzluca Folkloru, Erz. 1970, "Latif Şah" s. 6481 Sivas'ta Halk Hikâyeleri, Erz. 1973, "Ferhad İle Şirin, Kerem İle Aslı, Sürmeli Beğ, Yaralı Mahmut".
Akçay, Zeynel,	Tufarganlı Abbas, Erz. 1970.
Akkaya, Fuat,	Sivas-Gemerek Türkmen Ağzı, Erz. 1972, "Kerem İle Aslı".
Aksoy, Mesut,	Iğdır Şive ve Ağızlarından Derlenmiş Metinler Üzerinde Fonetik Araştırması, Erz. 1967. "Latif Şah" s. 38-48.
Aktaş, Zakir,	Narman İlçesi Mahmut Çavuş Köyü Ağzı, Erz. 1973, "Köroğlu Hikâyesi" s. 38-40.
Akkurt, Haşim,	Topakkaya Folklorundan Örnekler, Erz. 1981 "Arzu İle Kamber Hikâyesi" s. 17-32.
Akyağcın, Hilmi,	Köroğlu Kolları Üzerinde Bir Çalışma, Erz. 1973, "Demircioğlu Han Nigar Kolu"
Alaaddinoğlu, İbrahim,	Hınıs Folklorundan Örnekler, Erz. 1979, "Kirman Şahı"
Alandağ, Ali Osman,	Çıkrıkçılı Ali Çiftçi'den Derlenen Altı Halk Hikâyesi, Erz. 1978, "Aşık Garip İle Şah Senem", Asuman İle Zeycan, Arzu İle Kamber, Mahbub İle Mahmut, Necip İle Ayşe, İbrahim İle Debire".
Aldemir, Ataman,	Balıkesir Çevresinde Yaşayan Yörükler ve Ağızları, DTFC, Ank, 1963, "Tayirle Zöhre".
Alper, Feridun,	Narman Yerli Ağzı, Erz. 1971, "Cihan Şah".
Arpacı, İsmet,	Sarıkamış Hikâye Ve Masalları, Erz. 1975, "Arabüzengi, Sürmeli Beğ İle Telli Senem".
Arslan, Ali,	Güzelyurt Köyü Halk Edebiyatı, Erz. 1975, "Mihrali Beğ İle Ballı Hanım Hikâyesi".
Aslan, Ensar,	Akçalar Köyü Folklor ve Halk Edebiyatı, Erz. 1969.
Avşar, Suna,	Ardahan Yerli Ağzı, Erz. 1970, "Köroğlu Hikâyesi".

- Aydın, Ensar, Çıldır Arpaçay Terekemelerinin Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1968, "Latif Şah" s. 39-55.
- Aydın, Leman, Anamur Bölge Yörüklerinin Ağız İncelemesi, İst. Üni. 1977, "Âşık Kerem" s. 59-60.
- Ayhan, Erdoğan, Muratbağı Köyü (Horasan) Halk Hikâyeleri ve Masalları, Erz. 1973, "Yaralı Mahmut, Sürmeli Beğ, Bey Böyreğ, Arzu ile Kamber, Koroğlu Hikâyesi" s. 3-59.
- Bahçe, Mesut, Elbistan Ağız, Erz. 1972, "Asuman ile Zeycan" s. 59-69.
- Balbay, Şaban, Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri, Erz. 1973, "Hurşit ile Mahmiri, Melikşah, Sürmeli Beğ, Necip ile Telli, Garip ile Elif, Yusuf ile Elif, Böyle Bağlar" s. 20-83.
- Ballı, Osman, Kemah Folklorundan Örnekler, Erz. 1977, "Şah İsmail" s. 40-45.
- Baran, Ahmet, Başhoroz Köyü Folkloru, DTCF. Ank. 1979, "Arzu ile Kamber, Âşık Garip, Koroğlu Hikâyesi" s. 66-136.
- Bıyık, Sıddık, İspir ve Çevresi Köylerinde Dil Araştırması, Erz. 1970, "Gül ile Sitemkâr" s. 8-18.
- Boza, Yaşar, Tahir ile Zühre, Erz. 1969.
- Bozdoğan, Erol, Koçyurdu Köyü Folkloru, Erz. 1978, "Necip Hikâyesi" s. 1-7.
- Bozkurt, M. Fuat, Kangal Folkloru ve Ağız, DTCF. Ank. 1969, "Şah İsmail" s. 1-2.
- Bozok, C. Ahmet, İslahiye ve Köyleri Ağız, İst. Üni. 1974, "Gündüşlioğlu Hikâyesi" s. 16-32.
- Bülbül, Süleyman, Göçer Köyü Halk Edebiyatı ve Folkloru, Hac. Üni. Ank. 1980, "Ferhad ile Şirin" s. 24-25.
- Caner, Kaya F. Felâhiye Ağız, DTCF. Ank. 1971, "Âşık Garip ile Şah Senem".
- Cengiz, Selçuk, Erciş Ağızının Fonetik ve Morfolojik İncelemesi, İst. Üni., 1975, "Arzıynan Kamber" s. 64-71.
- Coşkun Abdurrahman, Çukur Türkmenlerinden Folklor Derlemeleri, Erz. 1971, "Bengiboz, Şah İsmail" s. 28-59.
- Çağlar, Asker, Iğdır ve Havalisine ait Bazı Halk Hikâveleri, Erz. 1968, "Gamsız Şah Hikâyesi, Şah Abbas Hikâyesi" s. 15-22.

Çağlar, Nevzat,	Iğdır Azerileri Ağzı Üzerinde Fonetik ve Morfolojik Bir İnceleme, Erz. 1968, "Mahmut İle Mahbub".
Çavuşoğlu, Zekeriya,	Erzurum ve Torul Folklorundan Örnekler, Erz. 1974, "Hurşit İle Mahi Mehri" s. 25-32.
Çebi, Yılmaz,	Bulanık Ağzı, Erz. 1972, "Hasta Hasan" s. 62-72
Çelik, Abdülali,	Kağızmanlı Âşık Yusuf Sezai, Erz. 1975, "Ül-fetin Hikâyesi".
Çelik, Ali,	Tefnik Köyü Halk Edebiyatı, Erz. 1971, "Dair Mirze İle Zöhre, "Kirman Şah".
Çelik, Zeki,	İspir Ağzı, DTCF. Ank. 1971, "Hurşid Beğ ve Mahmihri" s. 40-46.
Çetinkaya, Nihat,	Tuzluca Azeri Ağzı, İst. Üni. 1975, "Şahoğlu Şah Abbas".
Çetinkol, Şenol,	Dinar Türkmen Ağzı, Erz. 1971, "Arzu İle Kam-ber" s. 17-35.
Demirkol, Salim,	İspir İlçesinin Norgah Bucağı Ağzı, Erz. 1971, "Yaralı Mahmut Hikâyesi" s. 1-26.
Demirel, Tuncer,	Iğdır Azeri Ağzı, Erz. 1970, "Şayir Abbas" s. 42-52.
Demirtaş, Diler,	Tortum Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir Çalışma, Erz. 1973, "Bey Böyrek, Kirmanşah, Yaralı Mahmut, Necip İle Telli, Nergis Hanım Hikâ-yesi" s. 20-133.
Dengiz, Mesut,	Havza Ağzı, Erz. 1974, "Hurşit İle Mahmihri" s. 39-46.
Deviren, Feride,	Ağın Folkloru, Erz. 1976, "Âşug Garib" s. 13-16.
Dilbaz, Dindar,	Karaman Folkloru, Erz. 1980, "Hurşit Beğ ve Mahmihri".
Durak, İrfan,	Yolgeçti Köyü Folkloru, Erz. 1975, "Köroğlu Hikâyesi" s. 92-103.
Erciş, Pakize,	Dadaş Köyü Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1972, "Mahmihri, Yaralı Mahmut, Kirman Şah, Köroğlu, Bağdad Kolu, Silistre Kolu".
Erdilek, Necip,	Turgutlu ve Yöresi Folkloru, DTCF, Ank. 1971, "Köroğlu".
Erdoğan, Aytekin,	Şavşat Ağzı ve Fokloru, DTCF, Ank. 1970, "Kir-manşah".

- Erdoğan, Lokman, İspir Yöresi Folkloru, Erz. 1982.
- Erkan, Artun, Tekirdağ ve Balkan Muhacirleri Şivesi, İst. Üni. 1971, "Zülfî Siyah Hikâyesi" s. 70-78.
- Erkoca, M. Ali, Hamidiye (Eskişehir) Tatarları Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1978, "Tahir İle Zühre" s. 13-21.
- Esen, Kemal, Kağızmanlı Âşık Laçın Aladağın Hayatı ve Hikâyeleri, Erz. 1975, "Kirman Şah, Böyle Bağlar, Koroğlu ve Hasan Paşa (Silistre Kolu).
- Görmüş, Şükür, Azap Köyü Folklor ve Halk Edebiyatı, Erz. 1972, "Koroğlu".
- Güçer, Özcan, Gümüşhane Ağzı, DTCF, Ank. 1971, "Koroğlu"
- Gülez, Sümer, Bilecik Dere Sakarya Köyü Ağzı, DTCF, Ank. 1963-64, "Arzıynan Gamber Hikâyesi" s. 33-36.
- Güler, Müslim, Tebrizcik Köyü Folkloru, Erz. 1979, "Şah İsmail" s. 28-34.
- Gültekin, Sunay, Iğdır Ağzı Üzerine Bir İnceleme, İst. Üni. 1974, "Aşık Gurbani, Zülal Şahoğlu İbrahim ve Mehmet, Veleynen Zerniyar".
- Gündüz, Osman, Âşık Reyhânî'nin Hikâyeciliği ve Şiirleri, Erz. 1977, "Sefil Baykuş, Cünun Hikâyesi, Böyle Bağlar" s. 65-110.
- Güneş, Musa, Iğdır ve Yöresinden Derlenen Metinler, İst. Üni. 1975, "Şayir Abbas Hikâyesi" s. 37-46.
- Güneş, Şenol, Bafra'dan Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1974, "Âşug Kerem".
- Güngör, Nadide, Topalçavuş Köyü (Erzurum) Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1978, "Koroğlu'nun Zuhuru, Hasan Beğ Kolu, İstanbul Kolu, Bey Böyreğ, Şah İsmail, Yaralı Mahmut İle Meyhur Ahmet, Mah Mihri ile Hurşit Beğ, Âşık Garib, Arzu ile Kamber, Nazlı İle Necip".
- Güven, İrfan, Ardanuçlu Âşık Efkârî'nin Derlenmiş Üç Hikâyesi, Erz. 1976, "Abdullah Han, Burhan Şah, İbrahim Şah" s. 12-63.
- Güven, Meriç, Leyla İle Mecnun ve Melikşah İle Güllü Han Hikâyesi, Erz. 1981.
- Güver, Ahmet, Kadirli Ağzı, Erz. 1972, "Karacaoğlu, Arzu İle Kamber" s. 60-111.

- Güvercin, Hacı, Ahlat (Bitlis) Kasabası Folklorundan Örnekler, Erz. 1979, Yaralı Mahmut, Âşık Garib" s. 20-42.
- İder, Mehmet, Çaykent Köyü Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1976, "Hurşid ile Mahmihri" s. 49-55.
- İlgün, Nurdoğan, Âşık Mevlüt İhsânî'nin Hayatı ve Üç Hikâyesi, Erz. 1975. "Hurşid Beğ, Nahide İle Nizam, Zâfer İle Mahfiruz".
- Kale, Necmi, Ağrı'dan derlenmiş Beş Hikâyede Epizot Çalışması, Erz. 1974.
- Kardırımcı, Üstün, Ağrı'dan derlenmiş Üç Hikâyede Epizot Çalışması, Erz. 1972. "Hilâli İle Seher Han, Haydar Fazlı, Şah Yavuz" s. 22-143.
- Karabacak, Bülent, Kerem İle Aslı Hikâyesi, Erz. 1970.
- Karadağ Muzaffer, İğdırlı Hasan Turan'dan Derlenmiş Beş Hikâye, Erz. 1975, "Abdullah İle Çoban Hanım, Ali Han İle Peri Hanım, Âşık Velek İle Zerniyar, Kurbanı İle Peri Hanım, Ehmed İle İbrahim".
- Karakaş, Cevad, Erzincan'ın Çağlayan Bucağına Bağlı Değirmenköy, Yalınca ve Ortayurt Köyleri Ağzı, Erz. 1973, "Şah İsmail" s. 36-50.
- Karakuş, Mustafa, Yeşilhisar (Kayseri) Folklorundan Örnekler, Erz. 1979, "Âşık Garib, Tahir İle Zühre" s. 44-53
- Kaya, Doğan, Acıyurt Köyü Ağzının Fonetik ve Morfolojik Hususiyetleri, İst. Üni. 1974, "Bey Böyrek, Latif Şah.
- Kaya, N. Sami, Ercişten Derlenmiş Hikâye ve Masallar, Erz. 1976, "Ahmet Gohlavas, Gara Gavhar İle Elmas, Gurbani, Yaralı Mahmut".
- Kaya, Oktay, Kars Terekeme Ağzı, Erz. 1966, "Yahya Beğ Hikâyesi" s. 1-15.
- Kazak, Yener, Kars Merkez Ağzı, Erz. 1972, "Şahoğlu Şah Abbas" s. 76-78.
- Kıhtır, Nesrin, Çorum Ağzı ve Hususiyetleri, İst. Üni. 1965-66, "Deli Zöhre".
- Kılıç, A. Fikret, Otlukbeli Bucağı Folklor ve Etnoğrafyası, Erz. 1974, "Tahir İle Zöhre, Bey Böyrek" s. 3-20.
- Kırııcı, Özgül, Sivrihisar Ağzı, DTCF, Ank. 1973, "Arzıynan Gamber" s. 127-130.

- Kızılkaya, Selahattin Tortum'da Halk Hikâyeleri, Erz. 1975, "Mahiri Hikâyesi, Köroğlu, Yetim Esma Hikâyesi, Şamili Hikâyesi".
- Koç, Mehmet, Baba Köyü, Bademli, Balatlı ve Çayüstü Köyleri, Ağzı İncelemesi, İst. Üni. 1974, "Tayirnen Zöhre Masalı" s. 4-8.
- Kolkır, Nuri, Aydın Ağzı Fonetik ve Morfolojik İncelemesi, İst. Üni. 1974, "Şah İsmail ve Arabüzengi", s. 30-39.
- Kumtepe, Hidayet, Iğdır Yöresi Azeri Ağzı, Erz. 1968, "Köroğlu'nun Evveliyatı".
- Kutlay, Ayhan, Ağrı Folkloru ve Halk Edebiyatı, Erz. 1972, "Mahmut Pehlivan".
- Küçük, Ayşe, Silifke Bölgesi Göçmen Ağzı, Erz. 1976. "Şah İsmail, Tahir ile Zöhre, Âşık Garib, Arzu İle Kamber" s. 49-98.
- Küleri, Mücahit, Merdiven Köyü Folkloru ve Halk Edebiyatı, Erz. 1972, "Köroğlu".
- Madırlı, Semra, Erzurum, Ortuzu Folkloru, Erz. 1973, "Köroğlu, Telli Nigar Kolu.
- Mingan, M. Nuri, Osmaniye-Cevdetiye Kasabası Folklor Örnekleri, Erz. 1978, "Köroğlu'nun Zuhuru, Gürcistan Seferi, Han Mahmut, Karacaoğlan".
- Nevruz, Hadi, Elazığ Masal ve Hikâyelerinden Derlemeler, Erz. 1973, "Nedim Şah, Arzu İle Kamber, Şah İsmail, Taharnan Zöhre" s. 7-103.
- Nurioğlu, Nuri, Gümüllüne Ağzı ve Grameri, İst. Üni. 1974 "Bey Böyreğ".
- Öcal, Targan, Erzurum Folklorundan Örnekler, Erz. 1971, "Esma İle Zincan".
- Öğren, Hasan, Gürün Ağzı, Erz. 1976, "Şah İsmail" s. 41-44.
- Öktem, Hasan, Drama Köyleri Ağzı, Erz. 1974, "Arzu İle Kamber, Âşık Garib".
- Özalp, Ayşe, Isparta Ağzı, DTCF. Ank. "Tahir İle Zühre" 1963
- Özcan, Abdullah, Ermenek-Konya Folklorundan Örnekler, Erz. 1973, "Âşık Garib".
- Özbek, M. Avni, Urfa Ağzı ve Grameri, İst. Üni. 1972, "Köroğlu'nun Ayvaz Kolu".

Özen, Nami,	Sivas Akıncılar Nahiyesi Ağız İncelemesi, İst. Üni. 1974, "Âşık Garib Hikâyesi, Köroğlu Destanı" s. 2-56.
Özeren, Mahmut,	Şenkaya Halk Hikâyelerinden Derlemeler, Erz. 1976, "Tahir İle Zühre, Eşref Beş. Âşık Garib, Şah İsmail Seyfül Mülük" s. 35-101.
Özmilli, Serdar,	İzmir Yöresinden Derlenmiş Beş Halk Hikâyesi, Erz. 1975, "Köroğlu, Dahar Mirza, Şahoğlu Şah Abbas, Âşık İbrahim, Latif Şah".
Öztürk, Kemal,	Gözebaşı Köyü Folkloru, Erz. 1978, "Âşık Mahiri Hikâyesi" s. 1-7.
Paçacıoğlu, Burhan,	Sivas Ağzı, Erz. 1971, "Tahir, Mirza" s. 7-15.
Parlar, Mustafa,	Kayseri Yerleşik Türkmen Ağzı İncelemesi, Erz. 1970, "Âşık Garib, Bey Böyrek, Guzanoğlu" s. 23-85.
Pişkin, Burhan,	Nevşehir Folkloru, Erz. 1970, "Köroğlu" s. 87-95
Rayman, Hayrettin,	Yozgat Fokloru, Erz. 1970, "Arziynan Gamber, Necibinen Anşa, Köroğlu. Tayırınan Zöhre, Hurşid ile Mahmiri" s. 128-137.
Sara, Ö. Faruk,	Südaaddin (Aslanbeylik) Köyü Halk Edebiyatı ve Folkloru, Ank. Hac. Üni. 1980, "Bey Böyrek" s. 108-124.
Sarioğlu, Gülsüm,	Alaca Köyü Folkloru, Erz. 1972, "Yaralı Mahmud; Arzu İle Kamber, Köroğlu -Hasan Bey Kolu, Tahir İle Zühre" s. 25-68.
Selçuk, Köksal,	Hasankale (Pasinler) den Derlenen Halk Hikâyeleri, Erz. 1978, "Kirman Şah, Ahmet Bezirgan, Hurşid Şah, Cihan Şah, Tahar Mirza".
Selvi, Sevgi,	Kastamonu Folkloru, DTCF. Ank. 1970. "Beyböyrek Hikâyesi".
Sönmez, Hüseyin,	Mecidiye Köyü Folkloru, Erz. 1972, "Elif İle Mahmut, Mahmut İle Mahbub, Sürmeli Bey, Şah İsmail, Tahir İle Hanzeran" s. 78-11.
Şahin, Necati,	Yozgat Folkloru ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1977, "Köroğlu, Tahir İle Zühre, Sürmeli Bey" s. 34-71.
Tabiş, Cahit,	Hasankalesinden Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1978, "Ercişli Emrah, Siyah Şah, Aslan Padişah" s. 11-53.

- Tamer, Hamit, Elbistan Masalları ve Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir İnceleme, Erz. 1973, Sürmeli Bey, Kerem İle Aslı, Gündeslioğlu, Tahir İle Zühre”.
- Tan, Tibet, Şenkaya Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1968, “Arzu İle Kamber, Yaralı Mahmut” s. 22-35.
- Taştekin, Ali, Köroğlu Dastanı Hasan Bey Kolu Hakkında Metin-İnceleme, Erz. 1981.
- Temuçin, Edip, Bayburt Folklorundan Örnekler, Erz. 1971, “Köroğlu, Arzu İle Kamber” s. 73-81.
- Tunç, Mevlüt, Sorkun Köyü Folkloru ve Etnoğrafyası, Ank. 1977 HAC. Üni. “Arzu İle Kamber, Bey Böyrek” s. 10-54.
- Turan, Fikri, Yağcılar Köyü Masal ve Hikâyeleri, Erz. 1980, “Hurşid Bey, Şah İsmail” s. 2-14.
- Turan, S. Bingöl, Mialazgirt Folkloru ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Erz. 1973, “Hasan Paşa”.
- Ulusoy, Mustafa, Erzurum Horasan Ağzı Fonetik ve Morfolojisi, Erz. 1973, “Tahar’nan Zühre” s. 71-80.
- Uraz, A. Aydın, Florina Türk Ağzı, DTCF, Ank. 1970. “Arzu İle Kamber” s. 90-91.
- Ünaldı, Macit, Âşık Nusret Torunı’nın Hayatı ve Hikâyeciliği, Erz. 1977, “Mahiri Hikâyesi, Kahraman Hikâyesi”.
- Yidinli, Yasemin, Sandıklı Ağızlarından Derlemeler, İst. Üni. 1976, “Arzu İle Kamber” s. 37-43.
- Yağmur, Fahriye, Kayseri Yöresi Ağzı, İst. Üni. 1977, “Yusufnan Zeliha, Arzu İle Kamber” s. 18-40.
- Yalçın, Ahmet, Hasankale Pasinler Halk Hikâyeleri, Erz. 1976, “Bey Böyrek”.
- Yalçın, Aip Ölmez, Şenkaya Türkmenleri Ağzı, Erz. 1968, “Emrah İle Selvi”.
- Yarımca, Necati, Âşık Beşir Sönmez, Hayatı, Sanatı Eserleri, Erz. 1974, “Baybat Beyi İle Kozanoğlu, Necip Bey, Gündeslioğlu, Kozanoğlu İle Çobanoğlu, Yaralı Mahmut Hikâyesi” s. 51-93.
- Yavuzer, Hayati, Erzurum Yoncalık Köyü Folkloru, Erz. 1975, “Mahmut’nan Mahbub Necip İle Kara”.

Yazıcı, Temel,	Kiği'de Derlenmiş Üç Halk Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Epizot Çalışması, Erz. 1971, Hurşid İle Mahmuri, Hurşid Bey, Köroğlu".
Yıldırak, Z. Abidin,	Âşık Elesker, Hayatı, Sanatı, Şiir ve Hikâyeleri, Erz. 1974.
Yıldırım, Adil,	Karahanlı Ağzı, DTCF. Ank. 1970, "Arzu İle Kamber" s. 55-58.
Yılmaz, Ramazan,	Derdiyok İle Zülfisiyah ve Raznihan İle Mahi-firuze Hikâyeleri Üzerinde Bir Çalışma, Erz. 1979.
Yılmaz, Ahmet,	Adana ve Yöresinde Türkmen ve Yörük Ağız-lar, DTCF. Ank. 1974, "Köroğlu Hikâyesi" s. 39-41.
Yurtseven, Sedat,	Hanak Türkmenleri Ağzı, Erz. 1970, "Köroğlu Hikâyesi" s. 7-12.

Varyantlar konusuna gelince, bütün halk hikâyelerinde olduğu gibi, Yaralı Mahmut hikâyesinin sözlü varyantları arasında da önemli farkla-rın olduğu dikkati çekiyor. Bu farkların meydana gelmesinin çeşitli ne-denleri vardır; Halk hikâyeleri insan belleği ile zaman ve mekân içerisin-de yayılır. Bu yayılma esnasında hikâyenin bir çok yerleri unutulur. Anlatıcı (nâki!) unutilan bu boşlukları belleğindeki bilgilerden yararla-narak doldurmaya çalışır. Ayrıca hikâyenin yeni ustası bu tamiratı ya-parken sosyal çevrenin şartlarına uymak zorundadır. Olayları mahalli-leştirir, tipleri çevreye uydurur. Böylece anlatıcının damgasını taşıyan değişik bir ürün ortaya çıkmış olur. Bundan başka anlatıcı, bilerek ve isteyerek hikâyenin bazı kısımlarını değiştirir. Bunu, hikâyeyi süslemek amacıyla yapar.

Halk hikâyelerinin bu şekilde değiştirilerek sözlü yoldan nesilden nesile ve bölgeden bölgeye aktarılması varyantları meydana getirir.

Yaralı Mahmut hikâvesi üzerinde bugüne kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. İlk olarak P.N. Boratav, halk hikâyeleri ile ilgili genel in-celemeler içerisinde hikâyenin kaynağına temas etmiş, (1) "Derlenmiş Metinler" listesinde, sözlü yoldan derlenen dört varyantının DTCF F. ar-şivinde olduğunu kaydetmiştir. (2) Fakat bahsedilen arşivde bu metinle-re rastlayamadık.

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bö-lümü öğrencilerinin halk edebiyatı ve dil çalışmaları sırasında ülkemi-zin çeşitli yörelerinden derledikleri edebi türler içerisinde Yaralı Mah-

(1) P.N. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ank. 1964, s. 160,161.

(2) a.g.e, s. 19.

mut hikâyesinin varyantları bulunmaktadır. Bunlardan tam ve sağlam olanlarını, bizim tesbit ettiğimiz yazma ve sözlü varyantlarla birlikte, aşağıdaki şekilde sıralayarak çalışmamızda kullandık.

Yaralı Mahmut hikâyesinin elimizde sadece bir yazması mevcuttur. Şiir bakımından zengin olan yazmanın nesir kısımları eksiktir. Şiirlerin meclisleri (hikâye içerisinde söylendiği yerler) ile hikâyenin başlangıç ve bitiş kısımları anlatılmıştır. Bu bakımdan nesir kısımlardan faydalanmakla birlikte çalışmamızda vermeyi uygun görmedik. Ancak yazmada bulunan 98 parça şiiri, her bakımdan zengin ve sağlam bir sözlü varyant olan S1 deki şiirlerle karşılaştırmalı verdik.

Talikle yazılmış yazmanın ketebe kaydında şu isimler vardır: 6. A. Ketebchû El-Fakîr ül bakîr Ahîskavî Kadîzâde Esseyid Said Mehmed Efendi, tarih : Fi-10 m (muharrem) sene 1256 (1840). 65. A. Nevvâbuhû Mahmud Hamdi Fi- Medrese-i tetimme-i Râbia, rahmet-i Hudâ râzî- şod. 119. B. Mecmua-at ül-Letâif Hadikat ül Zarâif Fi- s(sefer) sene 1251 (1835).

S1 varyantı Kars'ın Ardahan ilçesinden 64 yaşındaki Ali Atıcı'dan 1978 yılında bantla derlenmiştir. Ali Atıcı bu hikâyeyi eski yazıyla (Arap harfleriyle) yazılmış bir kitaptan (defter olacak) okuyup öğrendiğini söylüyor. Hikâyecinin dili, Kars yerli ağız özellikleri göstermektedir. İçerisinde 161 parça şiir bulunan bu varyant, anlatım ve yapı bakımından elimizde bulunan en iyi varyanttır.

S2 Zeynelabidin Makas'ın Iğdır'lı Abbas Hakiki (Nazaroğlu)ye ait bir defterden alarak, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, üzerinde doktora ön çalışması yaptığı Iğdır varyantı, Azeri ağız özellikleri taşır. Şiir bakımından zengin bir varyanttır. Bu çalışmada, çeşitli sözlü varyantların karşılaştırılması yapılmış ve hikâyenin kaynağı konusunda daha önce ileri sürülen görüşlere yer verilmiştir.

S3 Erzurum varyantıdır. 1973 yılında 60 yaşlarındaki Remziye Fettullahoğlu adlı bir kadından bantla derlenmiştir. Nesir kısımları tam ve düzgün olmakla beraber şiir bakımından zayıf bir varyanttır.

S4 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerimizden Hülya Akay tarafından 1973 yılında Sivash 45 yaşındaki Musa Koçak'tan derlenmiştir.

S5 1975 yılında Ercişli Cemil Dursun'dan bantla derlenmiştir. 65 yaşlarında bulunan hikâyeci ayrıca Haydar Bey hikâyesini de bildiğini ve bu hikâyenin de Âşık Tüccarî'ye ait olduğunu söylüyor.

S6 Bölümümüz öğrencilerinden Şaban Balbay tarafından Konya'dan bantla derlenmiştir. Derleyici hikâyeyi kimin anlattığını belirtmemiştir.

S7 Bitlisli 70 yaşlarındaki Emine Aksüt adlı bir kadından derlenmiştir. Daha çok masal bilen Emine Aksüt'ün okuma yazması yoktur.

S8 İspir ilçesinin Norgah köyünden 64 yaşındaki Refigül Aydın'dan, bölüm öğrencilerimizden Salim Demir tarafından 1971 yılında bantla derlenmiştir. Hikâyeci okuma yazma bilmemektedir.

S9 1978 yılında Yozgatlı 65 yaşındaki Kamil Esen'den derlenmiştir. Kamil Esen bu hikâyeyi gençliğinde yaşlılardan öğrendiğini söylüyor.

S10 Bölümümüz öğrencilerinden Erdoğan Ayhan tarafından 1973 yılında Horasanlı Ahmet Çıtraz'dan alınmıştır. Okuma yazma bilen hikâyeci 62 yaşındadır.

S11 Kayseri'nin Sarioğlan ilçesine bağlı Küpeli köyünden Âşık Beşir Sönmez'den bantla derlendi. Bir çok hikâye ve türkü bilen âşığın, kendisine ait türküleri de vardır.

Yukarıda görüldüğü gibi Yaralı Mahmut hikâyesinin Anadolu'da yazma ile birlikte 12'den fazla varyantını tesbit etmiş bulunuyoruz. Halk hikâyelerinin muhtemel yayılma sahası olan İran, Azerbaycan ve bazı Balkan ülkelerinde yapılan çalışmalarda bu hikâyenin tesbit edilmediğini görüyoruz. Bilhassa Azerbaycan sahasında bu hikâyenin bilindiğini kuvvetle tahmin ediyorduk. Fakat incelediğimiz kaynaklardan, Yaralı Mahmut hikâyesinin Azerbaycan yazılı halk edebiyatında bulunmadığını öğrendik. Ayrıca Azerbaycan'ın en zengin sözlü folklor ve halk edebiyatı arşivine sahip olan Azerbaycan SSC İlimler Akademisi, Nizami Adına Edebiyat ve Dil Enstitüsü yetkilileriyle yaptığımız yazışmalardan, Yaralı Mahmut hikâyesinin bu bölgede anlatılmadığını öğrendik.

Böylece bu hikâyenin sadece Anadolu'da bilinip anlatıldığını söyleyeceğiz.

Burada bir konuyu önemle belirtmemiz gerekiyor. Birçok anlatıcı ve hatta yazarlar, Elif İle Mahmut hikâyesi ile Yaralı Mahmut hikâyesini karıştırmaktadırlar. Mesela M. Zeki Korgunal "Elif İle Mahmut hikâyesini, "Elif İle Yaralı Mahmut" ismiyle yayınlamıştır (İst. 1971).

I. BÖLÜM

YARALI MAHMUT HİKÂYESİNİN VARYANTLARININ EPİZOT SIRASINA GÖRE YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde, Yaralı Mahmut hikâyesinin 12 varyantının epizotlarını karşılaştırarak, hikâyenin temel yapısını ortaya çıkarmağa çalışacağız. Bu yapı, tesbit ettiğimiz 7 epizot halinde araştırılacak ve daha sonra da epizotlardaki motiflerin diğer halk hikâyelerindeki motiflerle benzerlikleri gösterilecektir.

Bu karşılaştırma aşağıdaki epizot sırasına bağlı olarak yapılacaktır.

1— MAHMUT İLE MAHBUB'UN AİLELERİ VE SOSYAL DURUMLARI :

İncelediğimiz Yz- S1- S3- S5 varyantlarında Mahmud'un babası İstanbullu Ali Bezirgan'dır. S2 de durum biraz farklıdır. Mahmut, Eli Tacı'ın oğludur. S2 Azeri varyantı olduğu için bu fark, anlatıcının ağız özelliklerinden dolayı ortaya çıkmıştır. S4- S7- S10 da Mahmud'un babasının ismi verilmiyor. S8 de Ahmet Bezirgan, S9 da Mehmet Bezirgan'dır. Bütün varyantlarda Mahmut, babasının ölümünden sonra fakir düşmüştür. Tecrübesizliğinden istifade eden dalkavuklar, Mahmud'un malını, mülkünü yiyip bitirmişlerdir. S7 da Mahmud'un babası Ahlatlı zengin bir tüccar olarak takdim edilir.

Yz- S1- S2- S3- S5- S7- S8 varyantlarında Mahmud'un Ahmet isimli havırsız bir kardeşi vardır. Öteki varyantlarda bu şahıs yoktur.

S1- S2 de Mahmud'un annesi Saadet hanımdır. Diğer varyantlarda Mahmud'un annesinin ismi belirtilmiyor.

S1- S2- S6- S9 da Mahmut her sabah babasının mezarına giderek Kur'an okur, dua eder.

Sadece S8 varyantında Mahmud'un okula gittiği söylenmiştir.

Hikâyenin kız kahramanı olan Mahbub, Yz- S1- S2- S3 varyantlarında Gence Hanı Ziyad Han'ın tek kızıdır. 40 cariyesi ile sarayda yaşamaktadır. Çok güzeldir. Güzelliği kadar yiğitliği de vardır. Yz- S1- S2 da, amcası oğlu Cevad Han'a nişanlı iken Cevad Han ölmüştür. Sonra da, Yz ve S1 varyantlarında Kandehar padişahının başveziri Kara Vezir'le nişanlanmıştır.

Bütün varyantlarda Mahbub kendisini yenecek erkekle evlenmeye ahd etmiş yiğit, pehlivan bir kızdır.

S5 varyantında Mahbub İran padişahının kızıdır. Karabağ'da Selbebağır Bey'le nişanlıdır. S4 da Kandehar padişahının kızıdır. Diğer varyantlarda Acem şahının kızı olduğu söylenir.

S11 da değişik bir durum vardır. Burada Mahbub'un ismi "Abugüneş" olarak geçer.

S2- S3 varyantında Gence Hanı Ziyad Han, siyasi ve idari bakımdan Osmanlı Padişahına bağlıdır. Her yıl Osmanlılara vergi vermektedir.

S9 da Gence Acemin payitahtıdır.

Bu epizotta geçen tarihi şahıs ve yer isimlerinin, ayrıca bunlara bağlı olarak cereyan eden olayların, Yz- S1 ve S2 (Doğu Anadolu Âzeri) varyantlarında bir benzerlik göstermesi, hikâyenin teşekkülü ve kaynağı ile ilgili daha sonraki bölümlerde belirteceğimiz görüşleri desteklemektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi varyantların hemen hepsinde Mahmut fakir, (S1- S2 da danacı) sevgilisi Mahbub ise han veya padişah gibi siyasi iktidar sahibi kişilerin kızı olarak gösterilmiştir.

Bu epizotta Mahbub'un, kendisini yenecek erkekle evlenmeye ahd etmiş olması, hikâyede gerilimin artmasına ve büyük olayların başlamasına sebep teşkil edecektir.

2— MAHMUD'UN SEVGİLİSİNİ BULMAK İÇİN GURBETE ÇIKMASI :

Yaralı Mahmut hikâyesinin önemli epizotlarından biri de bu ikinci epizottur. Mahmud'un sevgilisi ile karşılaşmasını sağlayacaktır.

Bütün varyantlarda İstanbul padişahı bir saray yaptırır. S2 da İstanbul padişahı "Kahraman Padişah"tır.

S5- S7 varyantlarında Mahmut, diğerlerinde halk, sarayda "Çamçırak Taşları"nın eksik olduğunu padişaha söyler. Yalnız S2 da böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü Kahraman Padişah'ın kendisi Gence'de bulunan "Çamçırak Taşları"nı görmüş ve onları elde etmek istemiştir.

Aslı Şeb-çerağ olan bu taşlar (bkz. III. bölüm, Çamçırak motifi) Yz- S1- S2- S3- S5- S7 da Çamçırak, S4- S10 da Şimşek, S6 da bir çift taş, S8- S9 da şemşirek, S11 da cevahir taşı olarak geçer.

S2'daki, Kahraman Padişah'ın Gence'ye gidişi, diğer varyantlarda görülmez. Azeri varyantı olan S2 da bu olay şöyle anlatılır: Kahraman Padişah'ın canı sıkılır, İran Şahı Şahoğlu Şah Abbas'a bir name gönderek İsfahan'a gidip kendisini ziyaret edeceğini bildirir. Şah Abbas'ın daveti üzerine İsfahan şehrine gider. Burada bir müddet misafir kaldıktan sonra Şah Abbas'la birlikte Gence Hanı Ziyad Han'ın davetlisi olarak Gence'ye giderler. Akşam olunca, Ziyad Han bir düğmeye basarak sarayındaki 366 çamçırak taşıyı yakar. Çamçırak taşlarını çok beğenen Kahraman Padişah İstanbul'a dönünce, çok sevdiği bu taşları elde etmek ister, çareler arar. Tellal bağırtır. Mahmut bu göreve talib olur.

İstanbul padişahı, çamçırak taşlarını getirene S1 da bir çuval, S2 da bir teneke, S9 da üç küp, S10 da ağırlığınca, diğer varyantlarda "bu dünyalığını" verecektir.

Bütün varyantlarda Mahmut bu göreve talib olur. S9 da Mahmut daha önce Gence'ye gitmiş ve çamçırak taşlarını görmüştür. S4 da İstanbul Padişahı da Mahmut'la beraber Gence'ye gider. Fakat daha sonraki olaylarda padişahın varlığı duyulmuyor.

Mahmut çamçırak taşlarını getirebilmek için, S1- S3- S4- S10 varyantlarında padişahın 40 gün mühlet alır. Bu mühlet S9 da üç aydır.

Varyantlarda, Gence yolculuğu sırasında Mahmud'a yardımcı olan şahıslar değişiktir. Yazma manzumelerde :

"Hızır yol gösterdi Gence'ye geldim"

sözlerinden Mahmud'a "Hızır"ın yardımcı olduğunu anlıyoruz. (Yz. Nr. 1) S1 ve S4 varyantlarında Mahmud'a ihtiyar bir dervişin kılavuzluk ettiğini görüyoruz. S2 da ihtiyar kılavuzun adı "Koca Eziz"dir. Diğer varyantlarda sadece "ihtiyar" olarak geçer.

S1 da Derviş, geceleri yıldızlara bakarak yol tayin eder. Öteki varyantlarda bu unsura rastlanmaz.

S6 da Mahmud'un çamçırak taşlarını getirdiği yer, Acemin "Ören" şehridir. Yol gösteren şahıs da Mahmud'un ihtiyar babasıdır.

Varyantlarda Mahmud'un Gence'ye büyük bir ordu ile gittiği ve şehri kuşattığı anlatılır, Yz- S1- S3- S4- S7- S8- S9- S10- S11 da büyük bir ordudan bahsedilir. S2 da yüz bin kişi, S5 da ise, Mahmud'un yanına 40 asker aldığı görülür.

S4 varyantının dışında Gence, Mahmud'un askerleri tarafından kuşatılır. Bu varyantta kuşatmanın şekli de farklıdır; İhtiyar Derviş'in tavsiyesi üzerine her asker bir fındık dalı keser. Bu ağaçlarla meşale yaparak şehiri kuşatırlar. Işıkları gören Gence Şahı çamçırak taşlarını Mahmud'a vermeğe razı olur.

S4 da Osmanlı ordusunun Gence'yi muhasara ettiğini gören Gence Şahı, Osmanlı şehbenderinin yıllık vergisini almağa geldiğini zanneder. Daha sonra, diğer bütün varyantlarda olduğu gibi Mahmut, elçi gönderecek çamçırak taşlarını istediğini bildirir.

Bütün varyantlarda Genç Şahı çamçırak taşlarını Mahmud'a vermeğe razı olur. Fakat kızı kabul etmez.

3— MAHMUT İLE MAHBUB'UN KARŞILAŞMALARI :

Bu epizotta iki temel faktör söz konusu edilmiştir. Bunlar;

a) Mücadeleleri :

Gence Hanı'nın güzel ve yiğit kızı Mahbub, çamçırak taşlarını vermeğe razı olmaz ve Mahmut'la savaşmaya karar verir. Mahbub bütün varyantlarda kendisini yenecek erkekle evlenmeğe ahd etmiş yiğit bir kızdır. Arap (Arabüzengi) kıyafetine girerek Mahmut'un askerlerinin birçoğunu öldürür. Sonra da Mahmut'la mücadeleye başlar.

S1 da Mahmud'un Arabüzengi ile savaşmasını Derviş söyler.

Yz- S1- S2 varyantlarında kahramanların mücadeleye başlamadan önce şiirle deyişip atıştıklarını görüyoruz. Hikâyedeki şiirlerden daha sonraki bölümlerde geniş bir şekilde bahsedileceğinden, burada üzerinde fazla durmayacağız.

S5 da Mahmut'la Mahbub'un üç gün savaşmışları söyleniyor. Diğer varyantlarda bu sürenin ne kadar olduğu belirtilmiyor.

Bütün varyantlarda mücadeleyi Mahmut kazanır. Hasımının başını keseceği sırada Arab, yüzündeki örtüyü açar ve çok güzel bir kız olduğu ortaya çıkar.

S2- S3- S4- S5- S7 ve S11 da yüzündeki örtüyü kızın kendisi açar. Diğer varyantlarda bu işi Mahmut yapar.

b) Birbirlerine âşık olmaları :

Bütün varyantlarda kızın güzelliğini gören Mahmut bayılır düşer.

Mahbub, kendisini yenecek erkekle evlenmeğe ahd ettiğini ve onunla evlenmek istediğini Mahmud'a söyler.

Mahmut, kızı rehine olarak çadırına götürür. Kızın babası olan Ziyad Han'a elçi göndererek çamçırak taşlarını vermesini, yoksa kızını öldüreceğini bildirir. Bunun üzerine Ziyad Han kızını kurtarmak için çamçırak taşlarını Mahmud'a gönderir. Mahmut çamçırak taşlarını ve Mahbub Sultanı alarak İstanbul'a döner.

Bu, hikâyenin en önemli epizotlarından birisidir. Kahramanların kaderleri bu epizotta çizilir. Bu üçüncü epizotun hikâye içerisindeki önemi anlatıcılar tarafından da bilindiği için, varyantlar arasında en az fark bu epizotta görülür.

Bu epozotun motif sırasının sonunda kahramana, başarısından dolayı vezirlik ünvanı verilmesi vardır. Yz- S1 da İstanbul Padişahı, çam-çırak taşlarını getirdiği için Mahmud'u başvezir yapar. Diğer varyantlarda kahramana, altın verilerek ödüllendirilir.

Bu epizotun sonunu ve dördüncü epizotun başlangıcını, sevgililerin 40 gün 40 gece düğünü oluşturur. Bu düğün motifi varyantların hepsinde vardır.

4— KAHRAMANLARIN EVLENMELERİNİN ENGELLENMESİ :

Birbirlerini seven âşıkların evlenme istekleri ve bu evlenmeyi engellemeye çalışan kişilerin faaliyetleri, bu epizotun konusu teşkil eder. Bir önceki epizotta gördüğümüz “âşık olma” motifinden sonra kahramanların karşılaşacağı güçlükler, çekecekleri sıkıntılar bu epizotta anlatılır. Olaylar bu doğrultuda gelişir. Yeni yeni tipler olaylara dahil edilir. Bu tiplerin iyi veya kötü faaliyetleri hikâyede önemli rol oynar.

Bu epizot, kahramanların birbirlerini görüp âşık olmalarından sonra başlar. Mahmut, başka birisiyle nişanlı olan Mahbub'u alıp İstanbul'a götürdükten sonra engeller ortaya çıkmaya başlar. Yz ve S1 da Mahbub'un nişanlısı olan Kandehar padişahının başveziri Kara Vezir'in tehdidi üzerine Gence Hanı kızını Mahmud'a vermek istemez. Yz ve S1 da Kara Vezir çok kışkanç ve zalim bir kişidir. Sevgililerin kavuşmalarını istemez. Ayrıca bütün varyantlarda Gence Hanı Ziyad Han, kızının Osmanlı komutanı tarafından zorla İstanbul'a götürülmesini kabul edemez. Bütün bunlar, sevgililerin kavuşmalarını engellemeye sebep teşkil eden unsurlardır.

Engellenmenin şekli de bütün varyantlarda görüldüğü gibi “Cadı”nın büyü veya sihir gücüyle olur. Varyantlarda yalnız Cadı'nın kimliği, faaliyet şekli ve kullandığı vasıtalar farklıdır.

S8 da Cadı'nın ismi “El Ebes”, S10 da “Uğba Cadı”dır. Diğer varyantlarda sadece Cadı olarak geçer.

Hikâyede, Cadı'nın uçmak için kullandığı araçlar da farklıdır. S5 da “yayık”la uçarak İstanbul'a iner. Diğer varyantlarda bu uçuş işini “küp”le yapar.

Sihirli nakil vasıtalarının 1001 Gece Masallarında geçen çok yaygın bir motif olduğu, ileride motiflerin karşılaştırılması bölümünde geniş bir şekilde izah edilecektir.

Halk hikâyelerinde çok yaygın olan “yabani hayvan şeklinde gözükmeme” motifi bu epizotta da karşımıza çıkar. Bu motif, Cadı'nın engelleme faaliyetlerinde kullandığı bir vasıttadır.

S1- S2- S5- S8 de ceylan şekline giren cadı, Mahmud'u peşinden sürükleyerek bir ormana götürür. Yolunu şaşırarak, gitmesi gereken yere zamanında ulaşmasını engeller. Bu durum sevgililerin ayrılmasına neden olur.

S3 da bu hayvan geyiktir.

S7 da durum biraz farklıdır. Cadı sihir gücüyle Mahmud'u geyik şekline sokar. Ve böylece kavuşmayı engeller.

Cadı kıza da büyü yaparak sevgilisinden ayrılmasını ve hatta ona düşman olmasını sağlar.

S1- S3- S5- S6- S7- S8 da Mahbub'un kulağına efsun okur. S2 da sihirli bir elma, S4 da sihirli su içirmek suretiyle kızı Gence'ye babasının yanına götürmeye muvaffak olur.

S6 da değişik bir durum vardır. Burada sevgililerin kavuşmalarını engelleyen Mahmud'un büyük kardeşi Ahmet'tir. Ahmet, kardeşini ortadan kaldırarak kıza sahip olmak ister. Mahmud'u hile ile ava gönderir. Kardeşinin yokluğundan istifade ederek kıza kâğıt (muska) yaptırır. Sevgilileri birbirlerine düşman etmeyi başarır fakat buna rağmen kıızı elde edemez.

Epizottaki bu "hain kardeş" motifi hikâyenin öteki varyantlarında yoktur.

Yukarıda varyantların karşılaştırılması sırasında görüldüğü gibi engellemeyi sağlayan şahısların başında, Kara Vezir gelmektedir. Burada "Kara Vezir" isminin, hareketleriyle uygunluğu dikkatimizi çekmektedir. Çünkü Türkçede kara, "kara yazı", "kara gün", «kara talih» ve «yüzü kara» gibi anlamlarıyla kötülüğün ve uğursuzluğun simgesidir.

Kızın babası olan Gence hanı Ziyad Han, Kara Vezir'in etkisiyle kahramanların kavuşmalarının engellenmesine yardımcı olmuş bir şahıstır. Kara Vezir'le birlikte cadıyı kahramanların üzerine sevketmiştir.

Engellenenin baş unsuru sihirdir. Sihir, cadı-sihirbaz-acuze karı kimliğiyle karşımıza çıkan ihtiyar kadın tarafından yapılır. Cadı, sevgilileri ayırmak için geyik şekli, sihirli elma, sihirli su ve muska gibi nesneler kullanır.

S6 varyantında karşımıza çıkan ve "hâin kardeş" tipini temsil eden Ahmet de sevgililerin kavuşmalarını engelleyen şahıslar arasında yer alır. Fakat öteki varyantlarda Ahmet, kahramana yardım eden bir şahıs olarak anlatılır. İleride kahramana yardımcı olan şahıslar bahsinde de göreceğimiz gibi Cadı, Mahbub'u büyüleyip kaçırdığı zaman Ahmet karşısına çıkmış ve engellemeye çalışmıştır.

S1 da cadı tarafından büyülenen Mahbub, "Ben bir han kızıyım onun gibi bir danacıya layık değilim" diyerek Gence'ye döner. Giderken Mahmud'a bıraktığı şiirde de, kıymetinin bilinmediğini ve ancak kıyamette kavuşabileceklerini söyler. Yz varyantta da durum aynıdır.

S2 da Mahbub, büyüünün etkisiyle "Arabüzengi" kıyafetine girer ve Gence'ye döner.

Öteki varyantlarda da durum aynı olmakla beraber şiir söylenmez.

Bu epizotta sevgililerin kavuşmalarının engellenmesi bir çok olay zinciri ile gelişerek devam eder. Kahraman, bu olaylar karşısında pasif ve zayıftır. Kılıcını ve yiğitliğini kullanamaz. Olayların akışında sürüklenip gider.

5— MAHMUT İLE MAHBUB'UN MÜCADELELERİ :

Bu epizot, engelleme epizotunun doğurduğu olaylar zincirinin teşkil ettiği bir epizottur. Bu epizot duygu bakımından ötekilere göre daha yüksektir. Kahramanlar duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle ifade ederler. Şiirlerin yoğunluğu bu epizotta artar.

Yz ve S1 da Mahmut, sevgilisi gittikten sonra eve gelir. Sevgilisinin arkasından gitmek ister. Annesi izin vermez. Fakat Mahmut şiirle annesine veda ederek, sevgilisini aramağa gider. Öteki varyantlarda şiirle veda etmek yoktur.

S1 da sevgilisinin gittiğini öğrenen Mahmut, “öyle bir ah çeker ki, ağzından çıkan ateş âlemi yakar.” Bu motif öteki varyantlarda görülmez.

Yz- S1- S2 varyantında Mahbub Gence'ye giderken yolda bir ihtiyar kadının evine misafir olur. İhtiyar kadının Güleser isimli bir kızı vardır. S1 da ihtiyar kadın Mahbub'a, Gence'ye giden uzun yolu tarif eder. Mahmut da aynı eve misafir olur.

S1 da ihtiyar kadın: Mahmud'un Güleser'le evlenmesini ister. Mahmut kabul etmez. Burada türkü söyleyerek derdini anlatır. İhtiyar kadın da Mahmud'a türkü ile cevap verir.

Yine bu varyantta ihtiyar kadın Mahmud'a Gence'ye giden kısa yolu tarif ederek kahramana yardımcı olur.

Yz ve S1 da Mahmut Karaman dağında Mahbub'a yetişir. S2 ve S7 da Kahraman dağı olarak geçmektedir. S6 da Karabük dağı olduğu söyleniyor. Ayrıca S7 da Kahraman dağının Sivas yakınlarında olduğu ve burada Kahramanların mağarası bulunduğu anlatılıyor.

S10 varyantında Mahmud'un Mahbub tarafından “Kanlı Çeşme” denilen yerde yaralandığı söyleniyor. Diğer varyantlarda kahramanların karşılaştıkları yer belirtilmiyor.

Yz- S1- S2 kahramanlar karşılaştınca şiir söyleyerek deyişirler.

Bu epizottaki en önemli olay, Mahbub'un Mahmud'u yaralamasıdır. Hikâyenin kahramanı olan Mahmud'a “Yaralı” sıfatının burada sevgilisi tarafından yaralanması olayı üzerine verildiği anlaşıyor.

S8 varyantının dışındaki varyantların hepsinde Mahbub büyüünün etkisiyle Mahmud'u kılıçla ağır şekilde yaralar. S8 da Mahmut yaralanmaz. Mahbub büyülenince Gence'ye döner. Daha sonra Mahmut da Gence'ye gider ve orada kavuşurlar.

S2 da Mahbub Mahmud'a 7 hançer vurur. Mahmut da bir şiirinde 7 yerden yaralandığını söyler.

S1- S2- S3- S4- S5- S6- S7 da Mahbub Mahmud'u yaraladıktan sonra kanı görür ve sihir bozulur.

Yz- S1- S2 da Mahbub sevgilisini yaraladığı için çok üzgündür. Üzüntüsünü şiirle belirtir. Mahmut da aynı şekilde şiirle cevap verir. Öteki varyantlarda kahramanların şiir söylemesi yoktur.

S11 da Mahbub sihir yaparak Mahmud'u bayıltır, sonra da kılıçla yaralar.

Yz- S1- S2- S3- S4- S6 da kız, Mahmud'un öldüğünü sanarak Gence'ye döner.

Yz- S1 ve S2 varyantlarında Mahbub sevgilisinin yanından ayrılmadan önce yüzüklerini değiştirir.

S6 ve S8 da yüzük yerine mühürlerini değiştirirler.

S5 da Mahbub, "40 güne kadar gelir beni bulursan seninle evlenirim" diyerek Mahmut'tan ayrılır.

S11 da Mahbub, "Mahmut beni üç defa yenerse onunla evlenirim" der.

Bütün varyantlarda Mahmud'u Bezirganbaşı bulup Gence'ye getirir. S2 da Mahmud'u bulan Bezirganbaşı'nın ismi "Hoca Aziz", S9 da "Hasan" olarak geçer.

Yine bütün varyantlarda Bezirganbaşı Mahmud'u Gence'deki evine götürür.

Yz- S1- S2- S5- S8 da Mahmud'u Bezirganbaşı'nın kızı Gülşen tedavi eder.

Mahmud'u tedavi eden kızın ismi S7 da Susan, S10 da Peri olarak geçer.

Yz- S1- S4- ve S11 da Bezirganbaşı'nın kızı Gülşen, Mahmud'u ümitsiz bir aşkla sever.

S1 da Gülşen Mahmud'un yaralarını 40 günde iyileştirir.

Yz- S1- S2- S4 da Mahmut, Bezirganbaşı'ya ve Gülşen'e kendisini kimin yaraladığını söylemek istemez. Bezirganbaşı ile şiirle deyişirler. Daha sonra kendisini Mahbub'un yaraladığını şiirle Gülşen'e anlatır.

Gülşen bütün varyantlarda Mahbub'un baş cariyesidir.

S2 varyantında Gence hanı, kızını söz verdiği zamanda getiremediği için cadıyı iki deli katıra bağlatarak parçalatır.

S1 varyantında Mahbub, cellada bizzat emir vererek cadının başını kestirir.

S1 varyantında Gence hanı, kızı geri döndüğü için, “açları doyurur, çıplakları giydirir, şenlik yapar.”

6— MAHBUB’UN BAŞKASIYLA EVLENDİRİLMEK İSTENMESİ :

Bu epizot birinci engelleme epizotunun ortaya çıkardığı ikinci bir engelleme epizotu niteliğindedir. Kahraman, sevgilisine kavuşmak için büyük tehlike ve sıkıntılarla karşılaşır. Fakat kahraman burada, daha önce olduğu gibi pasif ve mütevekkil değildir. Rakiplerini öldürmek suretiyle engelleri aşmayı başarır.

Bu epizot, hikâyenin varyantlarında aşağıdaki şekilde verilmektedir:

Yz- S1- S2- S3- S5 da Mahmut, Bezirganbaşı’nın kızı Gülşen’e kendisini yaralayanın Mahbub olduğunu şiirle söyler. Gülşen’de Mahbub’un bir başkasıyla evlendirilmek istendiğini ve düğününün yapıldığını Mahmud’a haber verir.

Yz ve S1 da Mahbub’un, Kandehar padişahının başveziri Kara Vezir’le nişanlandığı söylenir.

S2 da, Yz ve S1 da olduğu gibi Kandehar’a gelin gidecektir. Fakat nişanlısı Şah Rızağ’dır.

S3 da adı belirtilmeyen bir şehirde Ahunt Baba’ya nişanlıdır.

S5 da Karabağ’da Selbebağır adlı birisiyle evlendirilmek istenir.

S7 da nereden olduğu belirtilmeyen Kılıbrak Bey’in oğluna nişanlı olduğu anlatılır. Öteki varyantlarda kiminle nişanlı olduğu belirtilmiyor.

Yz- S1- S4 ve S11 da Bezirganbaşı’nın kızı Gülşen Mahmud’u sevmektedir. Bu, ümitsiz bir aşktır.

S1- S4 da «39 gündür Mahbub’a düğün yapılmaktadır, 40. günü gelin gidecektir.»

S1- S3- S5 ve S7 da, Mahbub, başkasıyla evlendirildiği takdirde, hazırladığı bir tas zehiri içip ölecektir.

S5 da kendisini öldürmek için ayrıca elmas bir hançer hazırlamıştır.

S1- S2- S3- S4 ve S5 varyantlarında Gülşen, tanıtma nişanesi olarak Mahbub’a Mahmud’un yüzüğünü gösterir. Sevgilisinin yüzüğünü tanıyan Mahbub, Gülşen’e rica ederek Mahmud’u “has bahçe”ye getirmesini söyler. Gülşen, Mahmud’u “Hak âşığı” kıyafetinde “has bahçe”ye götürür. Mahmut “has bahçe”de Mahbub’un 40 cariyesinin ismini türkü ile söyler. (Yz- S1 ve S2) Daha sonra Mahbub 40 cariyesini çiçek toplamak için gönderir. Mahmut’la Mahbub “has bahçe”de hasret giderirler. S2 varyantında iki sevgili 40 gün 40 gece hasret giderirler.

Yz- S1- S2- S3- S5 da sevgililer ilk karşılaştıkları zaman birbirlerine şiir söyler ve duygularını mısralarla ifade ederler.

Sevgililerin kavuşmaları ve ayrılmaları gibi heyecanın yüksek olduğu durumlarda, anlatıcının konuya uygun tekerlemeler söylemesi halk hikâyelerinde çok sık görülen bir olaydır. Yaralı Mahmut hikâyesinde de aynı durum söz konusudur. S1 varyantında, sevgililerin “has bahçe”de kavuşup sarılmaları şöyle bir tekerleme ile anlatılıyor: “Türküleri bittikten sonra iki âşık birbirlerine öyle sarıldılar ki; aç arı çiçeğe, bülbül güle, kemer bele, âşık tele sarılan kimi.”

S3 varyantında değişik bir durum vardır. Mahbub’un Nazlı isimli cariyesi, sevgililerin buluştuklarını kızın babasına haber verir. Cadı tekrar işe karışır ve sevgilileri ayırır. Bir Keloğlan’a altın vermek suretiyle cadıyı öldürtürler.

S6 varyantının dışındaki varyantlarda Mahbub gelin gidince, Mahmut da arkasından gider. Yolda turalara türkü söyler. (Yz- S1- S2) Düğün alayına yetişir, cirrit oynarlar. S1 da Mahmut, Kara Vezir’in kardeşini ciritle öldürür.

S2 da Mahmut düğün kafilesine “Mugan Çölü”nde yetişir. Padişahın, vezirini ve vekilin oğullarını ciritle öldürür.

S3 da padişahın oğlunu,

S4 da padişahın üç oğlunu,

S6 da padişahın bir oğlunu,

S10 da padişahın yine üç oğlunu kılıçla öldürür.

Kandehar’da Mahmud’a çeşitli kişiler yardımcı olur. Bunların başında Bezirganbaşı’nın büyük kızı Gülşah ve onun kocası olan “Eşikağası” (koruyucu) gelir. Gülşen, ablasına bir mektup göndererek Mahmud’a yardımcı olmalarını ister. Bu yardımcıların isimleri ve sosyal durumları da varyantlarda farklı olarak gösterilmiştir.

Yz- S1- S4- S10 da Gülşen’in Kandehar’daki ablasının ismi Gülşah, onun kocası da Kara Vezir’in Eşikağası’dır.

S2 da Gülüstüm ve onun kocası da Kapılarağası Kaplan Paşa’dır.

S5 da Mahmud’a “Toybeyi” yardımcı olur.

Halk hikâyelerinde çok sık rastlanan, kahramanların kıyafet değiştirerek sevgililerinin düğününe son günde yetişmeleri motifi, bu epizotta da vardır.

Yz- S1- S2- S4- S5 da Mahmut Eşikağası’nın yardımıyla kıyafet değiştirerek Mahbub’un düğününe gider. Kara Vezir’in huzurunda türkü söyler. Türküsünde sevgilisinden bahsedince Kara Vezir kızar ve Mahmud’u öldürtmek ister. Perde arkasından Mahmud’u dinleyen Mahbub buna engel olur.

Eşikağası durumun tehlikeli bir hal aldığını görünce Mahmud’un yemeklerden zehirlendiğini bahane edere onu düğünden kaçırır. Daha sonra da Mahmud’un öldüğü yalanını yayar. Keloğlan vasıtasıyla buldukları yeni ölmüş birisinin cesedini Mahmud’un yerine mezara gömerler.

Düğün sona erer. Mahmut, Gülşah'ın yardımıyla Kara Vezir'in gerdek odasına saklanır. Gece Kara Vezir'i öldürür ve sevgiliyle birlikte Kandehar'dan kaçarlar.

S3 da durum farklıdır; Mahmut, vergi almağa gelmiş Osmanlı şehbenderi kıyafetinde görünür. Padişah düğünü durdurur. Bundan yararlanan Mahmut, Gülşah'ın yardımıyla Mahbub'u kaçırmayı başarır.

S2 da Mahmud'a yardım eden Keloğlan'ın yerinde "Hamal" vardır.

Bu epizot, yukarıda görüldüğü gibi itici fonksiyonları olan motifleri içermektedir. Ayrıca kahramanın "sahte ölüm"ü de diğer halk hikâyelerinde sık sık görülen önemli bir motiftir.

7— MAHMUT İLE MAHBUB'UN KAVUŞMALARI :

Kahramanın en faal olduğu epizotlardan birisi de bu epizottur. Sevgilisine kavuşabilmesi için karşısına çıkan engelleri güç de olsa yenmeyi başarır.

Kahramana yardımcı olan şahıslar da vazifelerini başarıyla yaparlar.

En büyük engel olan Kara Vezir'in halledilmesi olayıyla, konunun tümü çözülmüş olur.

Bu olaylar zinciri varyantlarda şu şekilde gelişir :

Yz- S1- S2 da Mahmud'un sahte ölümü, Kara Vezir'in tedbirsiz davranmasına sebep olur.

S6- S8- S9 in dışındaki varyantlarda Mahmut gerdek gecesi Kara Vezir'in yatak odasına saklanır. Mahbub'un işareti üzerine saklandığı yerden çıkarak Kara Vezir'in başını keser.

S2 da Mahmut gerdek gecesi Şah Rızağ'ı direğe bağlayarak sevgiliyle birlikte kaçar.

S7 varyantında Mahmut gerdek gecesi Kılıbrak'ı 39 parçaya bölerek öldürür, sevgilisini kurtarır.

S1 varyantında Kara Vezir'in Mahmut tarafından öldürülmesi şöyle anlatılır: Mahmut daha önce Gülşah'ın yardımıyla gerdek odasına girerek dolaba saklanır. Kara Vezir Mahbub'tan bir kahve ister. Mahbub kahveyi getirip sol eliyle ikram eder. Kara Vezir Mahbub'un bu davranışına kızar ve Mahmut'la arasında geçen olayları bahane ederek kahveyi yere döker. Bu sırada Mahmut dolaptan çıkarak Kara Vezir'in başını keser. Eşikağası'nın daha önceden hazırladığı iki atla Kandehar'dan kaçarlar.

Yine bu varyantta acem padişahı, kahramanların arkasından asker gönderir. Yolda savaşır, acem şahının askerleri mağlup olur.

S1- S2- S3- S5- S11 da kahramanlar yollarını kesen haramileri de yenerler.

Yine bu varyantlarda kahramanlar İstanbul'a gitmekten vazgeçerek bir mağarada saklanıp haramilik yapmağa başlarlar.

S6- S8- S9 varyantlarında bu epizot yoktur.

Yz- S1- S2- S3- S4- S5- S7- S10- S11 da İstanbul padişahı, gelip giden kervanları soyan bu haramileri yakalamak için Mahmud'un kardeşi Ahmed'i gönderir. Ahmet bir miktar askerle giderek kardeşi ile sevgilisini uyurken yakalar. İki kardeş birbirlerini tanımazlar.

S1 da Mahmut kolları bağlı türkü söyler. Ahmet, haramilerin, kardeşi Mahmut'la sevgilisi Mahbub olduğunu anlar. Hep birlikte İstanbul'a gelirler.

Mahmut, İstanbul padişahının huzurunda türkü söyleyerek kendisini tanıtır (Yz- S1- S2),

İstanbul padişahı başarısından dolayı Ağca isimli kızını Ahmed'e verir (S11).

S1 varyantında İstanbul padişahı Mahmud'u kendisine baş vezir yapar.

Bütün varyantlarda kahramanlara 40 gün 40 gece toy düğün yapılır, muratlarına ererler.

S1 varyantının sonunda hikâyenin musannifi Âşık Tüccârî'ye Allah'tan rahmet dlenir.

İncelememize aldığımız birisi yazma olan 12 varyantın epizotlarının karşılaştırılmasıyla şöyle bir ortak yapı şeması etmiş oluyoruz :

Bütün varyantlarda Mahmut fakir, Mahbub ise padişah, şah, han gibi siyasî iktidar sahibi, zengin bir ailenin kızıdır.

Kahramanların karşılaşmaları ve âşık olmaları, çoğu halk hikâyesinde görüldüğü gibi olağanüstü unsurlar aracılığıyla değil de, birbirlerini bizzat görmeleriyle ortaya çıkmıştır.

Âşık olan kahramanlar aynı zamanda şiir söyleme yeteneği de kazanmışlardır.

Kahramanların kavuşmaları çeşitli yollarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu engellemelerde sihir ve büyü gücü önemli rol oynamıştır. İkinci büyük engel, Mahbub'un evlendirilmek istendiği Kara Vezir'dir.

Bezirganbaşı, Keloğlan ve cariyeye kahramana yardım eden kişilerin başında gelir.

Mahmut kıyafet değiştirerek sevgilisinin düğününe gider.

Kara Vezir başta olmak üzere kötü tipler lâıyk oldukları cezayı görürler.

Bütün varyantların sonunda sevgililer kavuşur, muratlarına ererler.

Sonuç olarak, incelemeye çalıştığımız bütün varyantların, yapı ve içerik bakımından, önemsiz bazı ayrıntılar dışında, hemen hemen aynı olduğu ortaya çıkar. Bütün varyantlar aynı kaynaktan doğmuştur. Varyantlarda görülen dil, anlatım ve yerel unsurlar, hikâyenin esas konusunu etkilemiş değildir.

Hikâyedeki bir çok motif, diğer halk hikâyelerinde de bulunmaktadır. Bunlar, halk hikâyeciliğinin değişmez unsurlarıdır. Hatta halk hikâyelerinin değişmez, ortak özellikleridir diyebiliriz.

Böyle olmakla beraber, hikâyenin yapısı içerisindeki bazı epizotlar tamamen bu hikâyeye aittir. Kcrem'in yanması, Ferhad'ın dağı delmesi gibi Yaralı Mahmud'un «yaralanması» da bu hikâyeye sembol ve ad olmuştur.

II. BÖLÜM

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

1— HİKÂYENİN KONUSUNUN KAYNAĞI, TEŞEKKÜL TARİHİ VE HİKÂYEDEKİ TARİHİ UNSURLAR

Yaralı Mahmut hikâyesindeki tarihî unsurların esasını şii-sünnî ilişkileri oluşturur. Bu unsurlar diğer halk hikâyelerimizde de vardır. Ercişli Emrah İle Selvi Han hikâyesinde (1) bu olaylar Osmanlı imparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Van şehrinin, Safevî hükümdarı I. Şah Abbas tarafından kuşatılması ve Selvi Han'ın, Doğu Anadolu'yu yığma eden Şah'ın askerleri tarafından kaçırılarak İran'a götürülmesi epizotuna bağlı olarak gelişir. Kerem İle Aslı hikâyesinin bazı varyantlarında, kahramanların Anadolu, İran ve Azerbaycan'da bir çok beğ, han, paşa, şah ve padişah gibi tarihî kişilerle ilişkileri olduğunu görüyoruz. (2) Bazı Köroğlu rivâyetlerinde, kızılbaşlara karşı Osmanlı Türklerinin mücadelesi hakim unsur olarak görülür. Özellikle Özbek rivayetinde (3) bu durum daha açıktır. Burada dinî mücadeleye çok önem verilir; Kızılbaşların padişahı Hunhar Şah, İvaz (Ayvaz)'a kendi dinine dönmeği önerir. Fakat İvaz bu öneriyi kabul etmektense ölmeğe razı olur. İvaz ölüme mahkum edilir. Asılacağı gün Köroğlu ve 40 yiğidi yetişerek İvaz'ı kurtarır.

Kızılbaşlara karşı mücadele unsuruna Bozoğlan (4) gibi Orta Asya Türkmen halk hikâyelerinde de rastlıyoruz. Burada Güzelşah, Yusuf ve Ahmet adlı Türkmen beylerini esir eder. Onları dinlerinden döndürmek ister. Fakat Türkmen Beyleri kızılbaş Şahı'nın bu isteğini kabul etmezler (5)

Âşık Şenlik'in tasnifi olan Lâtif Şah hikâyesinde (6) Fars padişahı-

(1) Muhan Bali, Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi, Ankara, 1973.

(2) Sükrü Elçin, Kerem İle Aslı, Ankara, 1949.

(3) Pertev, N. Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931, s. 18.

(4) Ahmet Bik Yusuf Bik ve Hem Bozoğlan, Kazan, 1904.

(5) Samoylaviç, Türkmen Edebiyatı, Oçerki Po İstorli Türkmensoy Literture; Türkmenia, I, Leningrad, 1929.

(6) Ensar Aslan, Çıldırli Âşık Şenlik, Ankara, 1975.

nın pehlivanı isfendiyar, ordusu ile şehri kuşatarak Mihriban Sultan'ı almak ister. Fakat yapılan savaşta Lâtif Şah'a yenilir.

Manas destanından edindiğimiz bilgiler, şii-sünnî mücadelesinin çeşitli Orta Asya Türk kavimlerinin tarih ve edebiyatlarında da görüldüğünü, kızılbaş düşmanlığının Kırgız ve Kazaklara kadar yayıldığını ortaya koymaktadır.

Âzeri şairleri de eserlerinde İranlılar'dan kızılbaş diye söz etmektedirler. Şikeste Şirin, İranlı Aka Mehmet Şah Kaçar'ın Tiflis'i işgalini anlatan manzumesinde :

“Kızılbaş koşunu döğüşün açtı”

diyor. (1)

Yaralı Mahmut hikâyesindeki tarihi unsurların esasını kızılbaş-Osmanlı mücadelesinin teşkil ettiğini yukarıda belirtmiştik. Hikâyede bir çok reel, dinî, sihrî ve masal unsurlarının yanında tarihi unsurlara da sık sık rastlanmaktadır. Hatta bazı epizotların çok açık bir tarihi karakter taşıdığını görürüz. Bu bilgilere geçmeden önce hikâyenin konusunun kaynağını araştırmağa çalışalım.

Hikâyenin konusunun kaynağı ve teşekkülü ile ilgili bazı görüş ve rivayetler vardır. Bunlardan Pertev N. Boratav'ın naklettiği rivayet şöyledir: (2) “Sultan Mahmut devrinin meşhur hikâyecilerinden Şâmilî'yi (bunun şâirliği yoktur) yanında altı ay tutmuş. Şâmilî her gece bir hikâye anlatmış. Nihayet hikâye kalmamış. Sultan Mahmut ondan yeni, hiç işitilmemiş bir hikâye istemiş. Şâmilî, bütün sermayesini tükettiğini itiraf edince Padişah, Gence'ye yaptığı iki seferi hikâye halinde tasnif etmesini emretmiştir. Şâmilî, şâirliği olmadığı halde birden reddedememiş; cvine gitmiş ve düşünmeğe başlamış.

Kızı düşüncesinin sebebini sormuş, Şâmilî anlatmış. Kız, Sultan Mahmut'un Gence'ye seferlerinin sebebini babasından sormuş; babası birinin çamçırak taşını almak için yapıldığını, ötekinin sebebini bilmediğini söylemiş. Kız, 24 saat mühlet istemiş ve kimsenin bu müddet zarfında yanına girmemesini tenbih etmiş, 24 saat içinde hikâyenin türkülerini tanzim ve hikâyeyi tasnif etmiş. -Hikâyedeki Yaralı Mahmut, Sultan Mahmut'tur- Babasına hikâyeyi dinletmiş. Şâmilî'de gidip Padişah'a anlatmış.

Padişah, hikâyede kızın, Mahmut'tan daha çok babayığit olmasına kızmış. Şâmilî'nin boynunu vurdurmuş. Sonradan öğrenmiş ki hikâyeyi tasnif eden kızdır; kızın Mahmut'tan daha kahraman gösterilmesinin sebebini Padişah o zaman izah etmiş ve mazur görmüş, fakat iş işten geçmiş. Ancak kızı in'am ve ihsanlarla teselli etmekle hatasını affettirmeğe çalışmış.”

(1) S. Mümtaz, El Şâirleri, C. I, Baku, 1927, s. 124.

(2) Pertev N. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara, 1946, ss. 160-161.

Yukarıdaki rivâyetin, hikâyenin teşekkülüne kaynak teşkil etmiş olması pek mümkün görünmemektedir; Birincisi, Mahmut isimli Osmanlı padişahlarının hiç birisi Gence'ye sefer yapmamıştır. İkincisi, bu seferlerin çamçırak taşlarını almak gibi masal dünyasına özgü bir nedenle yapılmış olmasıdır. Bu rivâyette önemli olan konu, gerçek olmazsa bile bir hikâyenin kaynağının tarihî bir olaya bağlanmak istenmesidir. En önemlisi ise, Şâmilî'nin, Padişahın huzurunda hikâye anlatacak nitelikte bir âşık olmayışıdır. Adil Özder'in 1940 yılında Şâmilî'yi bizzat görüp tanıyan kişilerin ağzından derleyip yayınladığı hayat hikâyesinde bu bilgilere rastlanmadığı gibi, onun usta bir hikâye musannifi olduğundan da bahsedilmiyor. (1)

Hikâyenin konusunun kaynağı ile ilgili ikinci görüş, Mirza Bala'ye aittir. Yazara göre; (2) "Osmanlı Türklerinin Gence için mücâdelesini, bu mücâdelenin efsânevi motifi ve fethi, Azerbaycan ve Anadolu Türk halk edebiyatında da destanlaştırılmıştır. Bu edebiyattaki bu nevi eserlere misâl olmak üzere, Osmanlı ordusu ile berâber Gence'ye gelen Mahmut Pehlivan ile Gence müdâfilerinin başpehlivanı Ziyâd-oğullarından Murad Han'ın torunu Mahbub Hanım arasındaki mücâdele ve muâşakayı tasvir eden mensûr ve manzûm Yaralı Mahmud ile Mahbub Hanım'ın hikâyesi gösterilebilir."

Mirza Bala'nın kaydettiği yukarıdaki bilgiler tarihî olaylara ve hikâyede geçen tarihî unsurlara uymaktadır. Esasında hikâyenin konusunun kaynağını teşkil eden tarihi olay, Osmanlı serdârı Ferhad Paşa'nın Gence ve Karabağ'ı fethidir. Ferhad Paşa'nın büyük bir ordu ile Kuzey Azerbaycan'a hareket ettiğini öğrenen Gence hâkimi Ziyâd Han-oğlu Mehmed Han, (3) şehri boşaltarak sivil halkla birlikte güneyde Aras nehri kenarına çekilmiş, böylece Gence Osmanlılar'ın eline geçmiştir. (1588) (1588)

Hikâyede Yaralı Mahmud'un sevgilisi olan Mahbub, bazı varyantlarda Gence şahı Ziyâd Han'ın, bazı varyantlarda sâdece Acem şahının kızı olarak geçer. Ziyâd Han ismi, 15-19. asırlar arasında Gence Hanlığını idare eden Ziyad-oğulları veya Ziyad Han-oğulları sülâlesinden gelmektedir. Osmanlı fethi sırasında Ziyâd Han oğlu Mehmed Gence hâkimi,

(1) 1816-18 yılları arasında Artvin'in Maden (Hod) köyünde doğan Şâmilî'nin öldüğü tarih belli değildir. 1877-78 (93) Türk-Rus mücâdelelerine âit bir destanı ile bir kaç koşması mevcuttur. Bir kız yüzünden köylüsü âşık Said'i öldürdüğü ve sonrada düşmanları tarafından zehirlendiği anlatılan bilgiler arasındadır. (Adil Özder, Doğuş, Kars Halkevi Dergisi, sayı 10 (51), Mart, 1940.

(2) Mirza Bala, Gence, İA.

(3) Timur, XIV. asırda Gence'yi zapt ve tahrip etmiş, sonraları Suriye'den getirdiği Kaçar uruğunun bir kısmını buraya yerleştirmiştir Rusların istilâsına kadar (1804) Gence'de hüküm süren meşhur Ziyâd-oğulları bu Türk uruğundan neşet etmiştir. (M. Bala, Gence, İA.)

yine aynı sülâleden, Mirza Bala'nın yukarıda Mahbub'un dedesi olarak gösterdiği Murad Han da, Karabağ sancakbeği olarak bulunuyordu. (1)

Bazı varyantlarda Mahbub'un ölen nişanlısı, amcasının oğlu Cevad Han olarak geçmektedir. Cevad Han, Ziyâd Han-oğulları sülâlesinin ve müstakil Gence Hanlığının son hâkimidir. 1804 yılında Rusların Gence'yi işgali sırasında kahramanca savaşarak şehid düşmüştür. (2)

Osmanlı serdarı Ferhad Paşa büyük zaferler kazanarak Azerbaycan'ı tamamen Osmanlı idaresine bağlamış ve İran şehzâdesi Haydar Mirza'yı da rehine olarak İstanbul'a getirmişti. Bu hâdise Osmanlı şâirlerinin kasideler, gazeller ve mısralar tertibine vesile olduğu gibi, halk şâirlerinin koşma ve destanlarına da aksetmiştir. XVI. yüzyıl saz şâirlerinden Öksüz Dede'ye âit iki manzûme, bu olaylar üzerine söylenmiştir. (3)

Bütün bu bilgileri dikkate alarak, hikâyenin konusunun kaynağı hususunda bir de Mirza Bala'nın görüşlerine katılıyoruz. Ferhad Paşa'nın İran seferine katılmış, rütbesi meçhûl bir asker olan Mahmud Pehlivan'ın buradaki kahramanlıkları halk arasında rivâyetlerin teşekkülüne sebep olmuş ve daha sonra da bu rivâyetler, hikâyenin tasnifi için halk şâirine kaynak teşkil etmiştir.

Tarihî olayı, rivâyetlerin teşekkülünü ve hikâyenin meydana gelişini aşağıdaki şema ile göstermek mümkündür :

Görüldüğü gibi halk şâiri, tarihî bir olaydan kaynaklanan halk rivâyetlerindeki bilgileri sosyal ve coğrafi çevreye uygun motif ve epizotlarla besleyerek, hikâyesinin saya (nesir kısmı) sını meydana getirmiştir. Daha sonra hikâyede türkû gerektiren yerleri tesbît ederek bu yerlere uygun türküler yapmış, ve böylece nazım-nesir karışımı hikâyesini tamamlamıştır.

(1) Münşi İskender Beğ, Târih-i Âl'am Ârâ-yı Abbasi, II. Tahran, 1314, ss. s. 141.

(2) Feridun Beğ Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihî Materyalleri, C. I, Baku, 1925, s. 60.

(3) F. Köprülü, Türk Saz Şâirleri, C. I, ss. 85-86.

Musannif (hikâyeyi yapan) meselesine gelince; Yaralı Mahmut hikâyesinin Âşık Tüccârî'nin tasnifi olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz. Hikâyenin çok iyi bilinip anlatıldığı Doğu Anadolu bölgesinde yaptığımız araştırma ve incelemeler, hikâyenin Tüccârî'ye âit olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Âşıklar tarafından söylenen hikâyeye bağlı bazı türkülerde "Tüccârî" tapşırması/mahlası (takma ad) geçmektedir. Kars'tan derlediğimiz ve çalışmamızda kullandığımız S1 varyantının sonunda anlatıcı, hikâyenin sahibi Âşık Tüccârî'ye Tanrı'dan rahmet dilemektedir. Bu musannif klişesi şöyledir: "Hikâyemizin ustası Tüccârî Baba'ya Allah rahmet etsin, hepiniz sağolun." (bkz. metinler kısmı S1 varyantı) Hikâyenin musannifini anma ve rahmet okuma, hikâye anlatma geleneğinde vardır.

Ayrıca ileride göreceğimiz yazmadaki bazı şiirlerde de "Tüccârî" mahlası vardır. [bkz. metinler kısmı yazma (Yz) şiirler]

Bugün Doğu Anadolu sözlü geleneğinde yaşayan "Eşref Beğ" ve "Zöhre Han" isimli iki türkülü halk hikâyesinin de musannifi olan Tüccârî'nin, usta bir hikâyeci olduğunu anlıyoruz.

F. Kırzioğlu, Tüccârî'nin 1720-1805 (?) yılları arasında yaşadığını kaydeder. (1) Bize göre bu tarihler yanlıştır. Çünkü Tüccârî'nin hikâyeye dâhil ettiği Cevad Han'ın ölümü 1804 tür. Yazarın verdiği bu tarihlere göre, Tüccârî bu sırada 84 yaşlarındadır. Bütün hayatı boyunca üç hikâve tasnif ettiği bilinen âşığın böyle ileri bir yaşta ve bir yıl içerisinde hikâve tasnif etmiş olması pek mümkün görünmemektedir.

Ayrıca Âzeri kaynakları da Tüccârî'nin bu tarihlerden daha sonra yaşadığını dolaylı olarak haber vermektedirler. Yusuf Ramazanof, Keşişoğlu mahlaslı Ermeni âşığı Davud Yeresyan'ın, Kars'ta Âşık Tüccârî ile görüşüp değiştiğini kaydeder. (2) Aynı kaynak Keşişoğlu'nun ölüm tarihini 1876 olarak gösterir. Bu bilgiler Tüccârî'nin 19. yüzyıl ortalarında hayatta olabileceğini ortaya koymaktadır.

Halk hikâyelerinin bir çoğunun kaynağını tarihî vakalardan aldığını söyleyen E. Fischdick, Eli İle Mahmud halk hikâyesinin kaynağını Gazne Sultanı Mahmud'un mâceralarına bağlar. (3) G. Jacob, bir çok âşık-musannifin, hikâyesinin kaynağını tarihte yaşamış padişah ve kahramanların gerçek mâceralarından ilham alarak meydana getirdiğini söylüyor. (4) Koroğlu ve Genç Osman rivâyetlerinin esâsının böyle birer tarihî olaya dayandığı, araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur.

(1) F. Kırzioğlu, Âşık Tüccârî, TFA. S. 181, Ağustos, 1964.

(2) Yusuf Ramazanof, Azerbaycan Dilinde Yazıp Yaratın Ermeni Âşıkları (19. asır) Baku, 1976, ss. 69-70.

(3) Edith Fischdick, Elif Und Mahmud, Walldorf-Hessen, 1958, s. 32.

(4) G. Jacob, Türkische Volksliterature, Berlin, 1901, s. 17 vd.

Halk hikâyesi herhangi bir tarihî olayın edebî şekilde anlatımı değildir. Ancak konu edindiği tarihî olayın silik izlerini taşır. Esâsen halk hikâyelerini masallardan ayıran ve destana yaklaştıran en büyük özellik, hikâyelerin az çok tarihî yansımasıdır. Bununla beraber hikâyelerde açık bir tarihî karakter gösteren epizotlara da rastlanır.

Yaralı Mahmut hikâyesinde, İstanbul padişahının, âcemin Gence şehrine seferi söz konusudur. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu tarihî bir olaydır. Hatta yaşamış birer şahsiyet olan Gence hâkimi Ziyâd Han, Cevad Han ve yine Ziyâd-oğulları sülâlesinden Mahbub'un dedesi Murad Han, hikâyede, gerçek hayatlarındaki rollerini oynarlar. Ancak Mahbub'un nişanlısı Cevad Han, olayın geçtiği tarihte değil de hikâyenin tasnif edildiği tarihlere yakın bir zamanda yaşamıştır. (ölm. 1804) Musannif burada Gence hâkimi Cevad Han'ın kahramanlığından ve yaygın şöhretinden faydalanmıştır. Çünkü Cevad Han, 1804 yılında Rusların Gence'yi işgali sırasında bizzat savaşarak şehid olmuş, ölümünden sonra kahramanlıkları üzerine bir çok türkû ve destan söylenmiştir. (1) Hatta bu manzumelere ait bazı parçalar hikâyenin varyantlarına da dâhil edilmiştir. (2)

Cevad Han, hikâyede Mahbub'un amcasının oğludur ve bir savaşta öldüğü anlatılır. Bu bilgiler de doğrudur. Zira bu kahramanların ikisi de Ziyad-oğulları sülâlesindendir. Bütün bu bilgileri ve âşık-musannifin yaşadığı devri dikkate alarak hikâyenin, Cevad Han'ın Ruslar tarafından şehid edildiği tarihten sonra tasnif edildiğini söylemek mümkündür.

Hikâyenin kız kahramanı Mahbub, ileride görüleceği gibi kendisini yenecek erkekle evlenmeğe ahd etmiş yiğit bir kızdır. Cevad Han'la nişanlandığına göre Cevad Han, zamanında oldukça ünlü bir şahsiyetti.

Yani musannif hikâyesinde, Cevad Han'ın halk arasındaki yaygın şöhretinden ve kahramanlığından faydalanmak için onu zamanından iki-yüz yıl kadar geriye götürmüştür.

Sonuç olarak burada musannifin, yeni konuları eski zamanlara, eskiden yaşanmış konuları da yeni zaman şartlarına uygulamak suretiyle hikâye düzenleme geleneğine uyduğunu görüyoruz.

Hikâyenin kahramanı olan Mahmud'un tarihî bir şahsiyet olup olmadığını tesbît etmemize imkân verecek herhangi bir vesikaya henüz sahip

(1) Feridun Beğ Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, C. I, Baku, 1925.

(2) İleride varyantlardaki şiirler kısmında göreceğimiz türkânün bir dörtlüğü şöyledir :

"Bayrakları burç üstüne kurdular
Civan yiğitleri tamam kırdılar
Ne zaman ki Cevad Han'ı vurdular
O zaman kırıldı beli Gence'nin"

(Yz. Nr. 25)

değiliz. Sâdece Mirza Bala'nın kayıtlarına dayanarak (1) onun İstanbul'dan Gence'ye giden Osmanlı ordusunda bulunan Mahmut Pehlivan isimli bir asker olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu askerin ismi de mâcerâlarıyla birlikte musannif tarafından hikâyeye dâhil edilmiş olabilir.

Halk hikâyelerindeki kahramanların isimleri genellikle tarihteki ünlü kişilerin isimlerindendir. İlk bakışta bu isimlerin tarihî şalâsiyetlerle ilgisi yokmuş gibi görünür. Fakat dikkatle araştırıldığında böyle bir ilginin olduğu ortaya çıkar. Meselâ E. Fischdick, (2) Fars edebiyatında bir çok romantik hikâyeye konu teşkil eden Gazne Sultanı Mahmud ile kölesi Ayaz'ın mâceralarını sayısız "anecdote"larla işleyen H. Ritter'in (Das Meer der Liebe, Leiden, 1955) görüşlerine dayanarak Elif ile Mahmud hikâyesindeki "Mahmud" isminin Gazne Sultanı Mahmud'tan alındığını kaydeder. Biz burada zayıf ta olsa, Yaralı Mahmud hikâyesindeki kahramana "Mahmud" isminin verilmesi ile ilgili iki ihtimali belirteceğiz. Bunlardan birisi, yukarıda bahsettiğimiz Gazne Sultanı Mahmud'un mâceralarının etkisiyle kahramana bu ismin verilmiş olabileceğidir. Yani bu etki, iki hikâyeyi zaman ve mekân bakımından birbirine bağlayan Elif ile Mahmut hikâyesi yoluyla geçmiştir olabilir.

İkinci ihtimal, Âşık Tüccârî'nin, halk arasında çok yaygın bir şöhreti olan Padişah II. Sultan Mahmud (1784-1839) zamanında yaşamış olması ve bu sebepten de hikâyesinin kahramanına Padişah'ın ismini vermiş olmasıdır. Elimizde bu ihtimalleri doğrulayacak herhangi bir kanıt yoktur. Sâdece hikâye musanniflerinin, kahramanlarının isimlerini ünlü tarihî kişilerden aldıklarını bildiğimizden dolayı bu ihtimaller üzerinde durmak gereğini duyduk.

Hikâyedeki coğrafi isimlere gelince; olaylar üç merkezde cereyan ediyor. Bunlar, İstanbul, Gence ve Kandeher'dir. Mahmud İstanbul'dur. İstanbul Padişahı (Kahraman Padişah) Mahmud'u bir vazife ile Gence'ye gönderir. Sevgilisi Mahbub Gence Hanı'nın kızıdır. Kara Vezir'le evlendirilmek üzere Kandeher'a gelin gönderilir.

Halk hikâyelerinin bir çoğunda İstanbul ismi geçmektedir. Bu hikâyelerde İstanbul, olayların geçtiği yer olmazsa bile kervanların gidip geldiği, bezirganların uğradığı zengin bir ticaret merkezidir. Tahir ile Zühre hikâyesinde, Tahir'in İstanbul paşasına şikâyetine gitmesi tavsiye edilir. (3) Köroğlu'nun İstanbul rivâyeti vardır. (4) Ayrıca Köroğlu'nun Bolu Beyi, Celâli Bey ve Mahmut Bey rivâyetlerinde İstanbul önemli olayların geçtiği bir şehirdir.

Gence ismine, Yaralı Mahmut'tan başka bazı hikâyelerde de tesâdüf ediyoruz. Kerem ile Aslı hikâyesinin bir varyantında Kerem'in Genceli

(1) Mirza Bala, Gence, İA.

(2) E. Fischdick, a.e, ss. 24-25.

(3) F. Türkmen, Tahir ile Zühre Hikâyesi, İzmir, 1979, ss. 151-152 (Basılmamış doçentlik tezi).

(4) P. N. Boratav, Köroğlu Destanı, s. 19 v.d.

olduğu belirtilir. (1) Emrah İle Selvi Han hikâyesinde Emrah Gence'de idama mahkûm edilir. (2) Hurşit İle Mahmiri hikâyesinde Hurşit'in babası Gence/Karabağ şahı Tekin Şah'tır. (3)

Hikâyede olayların cereyan ettiği üçüncü önemli şehir olan Kande-
har, Mahbub'un bir başkasına gelin gettiği şehirdir. Bu şehirin padişah-
ının ve Mahbub'un nişanlısının ismi varyantlarda değişik olarak geç-
mektedir. Diğer halk hikâyelerinden Şah İsmail İle Gülûzar'da, Şah İs-
mail'in babası, (4) Mahfiruze Sultan İle Reznihan'da, Raznihanın ba-
bası, (5) Âşık Şenlik'in, Sevdakâr Şah İle Gülenez Sultan hikâyesinde
Gülenaz'ın babası (6) Kandeğer padişahıdır.

Hikâyede geçen coğrafi isimler, hikâyenin konusunun kaynağını teş-
kil eden tarihî hâdiselerin geçtiği yerlerdir. Ancak Kandeğer ismi uzak-
lığı ifâde eden sembolik anlamda kullanılmış bir şehirdir.

Buna göre, hikâyenin coğrafi sahasının Anadolu ve Azerbaycan oldu-
ğunu kabul ediyoruz.

2— HİKÂYENİN KAHRAMANLARI

Yaralı Mahmut hikâyesindeki tipler, toplumun çeşitli tabakaların-
dan seçilmişlerdir. Danacıdan padişaha, keloğlandan vezire, bezirgana
kadar çeşitli meslek ve ünvandaki kişiler, pozisyonlarına uygun şekilde
idealize edilmişlerdir.

Hikâyenin erkek kahramanı diğer bir çok halk hikâyesinde olduğu
gibi "şarkta" bir memlekette değil, İstanbul'dadır. Fakat sonunda kade-
ri onu da sürükleyip, fantastik unsurlarla süslü şark memleketlerine gö-
türür.

Kahraman, olağanüstü gücüyle olayların bütün yükünü üzerinde ta-
şır. Kaderinin, önüne çıkardığı her türlü engeli yenmeyi başarır. Bu ola-
ğanüstü hal ve egzantrik durum, halk hikâyelerinin umûmî karakteridir.

Yaralı Mahmut hikâyesinin erkek kahramanı yine diğer bir çok halk
hikâyesinde olduğu gibi bir padişahın, vezirin veya beğ'in tek evlâdı de-
ğildir. Bezirgan olan babalarının ölümünden sonra danacılık yapacak
kadar fakir düşmüş iki kardeşin küçüğüdür. Yaşı ise, 15-16 olarak belir-
tilir.

(1) Ş. Elçin Kerem İle Aslı., s. 2.

(2) M. Bali, Ercişli Emrah İle Selvi Han., s. 91.

(3) S. Tevfik, Hurşit İle Mahmiri, İstanbul, 1936.

(4) H. A. Fischer, Schah İsmail Und Gülûzar, Ein Türkischer Volksroman
(Türk. Bibl. Bd. XXVI.) Leipzig, 1929.

(5) I. Kunos, Türkische Volksromane In Klein Esien, Ungarische Revue, C. 12,
Budapest, 1892, ss. 453-468.

(6) E. Aslan, Çıldırli Âşık Şenlik, s. 308.

Hikâyenin kız kahramanı, sosyal bakımdan diğer bir çok hikâyede gördüğümüz tiplere uygundur. Bir padişahın veya hanın tek evlâdır. Babasının sarayında 40 cariyesi ile birlikte mutlu bir hayat yaşamaktadır. Bazı halk hikâyelerinde görülen “Arabüzengi” kılığıyla karşımıza çıkar. Daha sonra esas kimliğini ortaya koyunca, eşsiz güzelliklere sahip bir kız olduğu görülür. Bu, “kendisini yenecek erkekle evlenmeğe ahd etmiş kahraman kız tipi”ni ileride motif konusunda etraflıca inceleyeceğimizden, burada üzerinde fazla durmayacağız.

Hikâyede, olayların merkezinde bulunan erkek kahramanın ve sevgilisinin dışında önemli rolleri bulunan bir takım kişiler daha vardır. Zaman zaman sahneye çıkarak kahramanlara dostluk veya düşmanlık eden ve hatta olayların akışını etkileyen bu tâlî figürler (kişiler)i iki gruba ayırmak mümkündür;

a) Kahramana iyilik edenler (iyi tipler)

Bunlar kahramanların fikri yöneticisi olan ve halk hikâyelerinde iyi tipin sembolü olarak tanınan ak sakallı ihtiyar, Hızır, pîr veya derviştir.

Kahramanların kavuşmasında yardımcı olan cariyeler, keloğlan, bezirgan vb., kahraman güç durumunda kaldığı zaman ona yardım eden anne, arkadaş, kardeş, hikâyedeki iyi tipleri temsil ederler.

b) Kahramanlara kötülük edenler (kötü tipler)

Bunlar, kahramanların kavuşmasında önlerine çeşitli engeller çıkaran ve her türlü kötülüğü yapmağa çalışan kişilerdir. Bunların başında cadı veya sihirbaz gelir. Cadı, halk hikâyelerinde kötü tipi temsil eder. Yalalı Mahmut hikâyesinde kızın babası ve nişanlısının emri üzerine sihir yapmak sûretiyle sevgilileri birbirine düşman eder. Hatta sihirin etkisiyle kız, sevgilisini öldürmek ister. Mahmud’un gözüne ev hayvanı (geyik veya ceylan) şeklinde gözükmek üzere onu yanıltır ve vuslatı (kavuşma) engeller. Fakat sonunda bu da diğer kötü niyetli kişilerin âkibetine uğrar ve cezasını hayatıyla öder.

3— HİKÂYEDE DİNİ UNSURLAR

Halk hikâyeleri, dindar olan halk tabakalarının ürünleridir. Buna göre, hikâyelerin dinî unsurlar taşıması da tabii bir olaydır. Fakat bu unsurlar bazı hikâyelerde az bazılarında ise konuyu etkileyecek kadar çoktur. Meselâ Dede Korkut hikâyeleri üzerinde çalışan bazı araştırmacılar hikâyelerde, İslâmlıktan gelen etkinin yüzde kaldığını ve bunun bir cildan ibâret olduğunu söylerler. (1) E. Rossi ise, bu hikâyelerde İslâmiyetin yer yer yüksek seviyeye eriştiğini ileri sürmektedir. (2)

(1) Bartold, Türk Dastanı ve Kafkas, KN, s. 116 v.d.

(2) E. Rossi, Motivi Biblici E Coranici Nel “Kitâb-ı Dede Korkut” F. Köprülü Armağanı, İstanbul, 1953, s. 441.

“Hikâyelerin İslâmî unsurları çok mükemmel bir şekilde aksettirdiğini” söyleyen Ş. Elçin’e göre, ... “bu unsurlar, asıl türk tabakası millî ve ırkî temel yanında, kendine mahsus bir değerler manzumesi haline gelmiştir.” (1)

Yukarıda sözettiğimiz kaynaklarda ve ayrıca O. Ş. Gökyay’ın Dede Korkut’la ilgili kıymetli çalışmasında (2) bu konu ayrıntılı bir şekilde anlatıldığından, burada üzerinde fazla durmayacağız. Ancak, Yaralı Mahmut hikâyesinde bulunan dinî unsurları Dede Korkut’tan itibaren diğer halk hikâyelerindeki benzerleriyle birlikte belirtmeğe çalışacağız.

Yaralı Mahmut hikâyesinde, Türk hikâye ve masallarında kahramanların hâmişi olarak bilinen ve onlara yardımcı olan ak sakallı ihtiyar, Hızır, derviş veya pîr önemli rol oynar.

Hikâyenin bütün varyantlarında, Mahmut gurbete giderken ona yol gösteren, ak sakallı bir ihtiyardır. Kahramanlar, bazı varyantlarda derviş, bazılarında ise Hızır tipinde olan bu insanüstü gücün himayesinde, önlerine çıkan her türlü engeli aşmayı başarırlar.

Bir çok Türk destan ve hikâyelerinde karşımıza çıkan bu tip iyiliğin ve yardımın sembolüdür.

Manas destanında Hızır, Manas’ın beşiğini bekler ve onun sol yanında duâ eder. (3) Köroğlu’nun Urfa rivâyetinde (4) Hoca Hızır, Hasan Bey’in arkasını sığar. Özbek rivâyetinde (5) Hoca Hızır Köroğlu’nun yanına gelerek muradını sorar ve her işte yardımcı olacağını söyler.

Kerem İle Aslı hikâyesinde, Laleli dağında kışa tutulan Kerem, Allah’a niyaz için eline sazını alıp türkü söylerken, ak sakallı bir derviş karşısına çıkıp, onu gideceği yere götürmeği teklif eder. Kerem ile Sofu’yu arkasına alır, Erzurum’a bırakır. (6) Asuman İle Zeycan hikâyesinde, ak sakallı bir derviş kahramana yardım eder. (7) Elif İle Mahmut hikâyesinde, derviş cebinden bir muska çıkarıp padişaha verir ve bir çocuğunun olmasını sağlar. (8) Melikşah, (9) Şah İsmail, Tahir İle Zühre gibi halk hikâyelerinde Hızır’ın kahramanların doğuşunda ve çeşitli problemlerinin hallinde yardımcı olduğunu görürüz.

(1) Ş. Elçin, Dede Korkut Kitabında İslâmî Unsurlar, Nemeth Armağanı, Ankara, 1962, ss. 145-154.

(2) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkut’un Kitabı, İstanbul, 1973, s. CCLXXV vd.

(3) Radloff, Proben, C. V, metin, s. 3. 5.

(4) Boratav, Köroğlu Destanı, s. 29.

(5) Boratav, a.e, s. 16.

(6) Elçin, Kerem İle Aslı, s. 24.

(7) Spies, Esman Und Zejchan, Antropos, c. 18,19, 1923, 23, s. 807.

(8) E. Fischdick, Elif Und Mahmud, s. 6,7.

(9) Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig, 1929 (Türk Halk Kitapları, çev. Behçet Gönlül, İstanbul, 1941) s. 60.

Yaralı Mahmut hikâyesinde namaz, Kur'an ve duâ gibi İslâmî unsurlara da sık sık rastlanır. Mahmut her sabah babasının mezarında Kur'an okuyup namaz kılar. Derviş namaz kılıp duâ ettikten sonra Mahmud'a arzusunu sorar. Kahramanların iyi veya kötü durumlarda Allah'a duâ ettiklerini görüyoruz.

Bazı halk hikâyelerimizde de bunlara benzer dinî unsurlar mevcuttur. Razınihan İle Mahifiruze hikâyesinde, "Razınihan'ın aynı zamanda Kur'an'ı hatmettiğini, (1) Salman Bey'in, sevgilisinin mezarının başında Kur'an okuduğunu, (2) Gül İle Sitemkâr'da Gül'ün abdest alıp, Kible'ye yüz çevirip Allah için iki rek'at namaz kıldığını, her cuma günü gidip mezarları ziyaret ettiğini, (3) Köroğlu'nun bazı rivâyetlerinde, (4) Köroğlu ve arkadaşlarının namaz ve ibâdetlerini ihmal etmediklerini görüyoruz. Kerem İle Aslı hikâyesinde dinî inanış, hikâyenin esasına teşkil eder. Ermeni keşişi olan Aslı'nın babası, din farkından dolayı sevgililerin kavuşmalarını engellemiştir. (5)

4— HİKÂYEDEKİ MASAL UNSURLARI

Bütün halk hikâyelerinde olduğu gibi Yaralı Mahmut hikâyesinde de masal unsurları vardır. Bazı varyantlar, "Bir varmış, bir yokmuş..." veya, "Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde..." gibi masal tekerlemeleriyle başlayıp devam eder. Hikâye içerisinde ve sonunda da "az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik" ve "onlar erdi muradına, biz çikalım kerevetine..." gibi masal tahkiye (anlatım) tarzlarına rastlanır.

Hikâyedeki önemli masal unsurlarından birisi de sevgililerin kavuşmalarını engelleyen cadı veya sihirbazın faaliyetleridir. Gence Hanı bir cadı bularak sevgilisiyle kaçan kızını geri getirmesini söyler. Cadı, küpüne veya yayığına binerek İstanbul'a iner. Burada bilhassa 1001 Gece Masalları'nda hâkim unsur olan "sihirli nakil vâsıtaları" söz konusudur.

Bir ceylan veya geyik şekline giren cadı, Mahmud'un yolunu şaşırır ve böylece kavuşmayı engellemiş olur. Mahbub'a sihirli bir tas su içirmek sûretiyle sevgilisine düşman eder ve Mahmud'u yaralamasına sebep olur.

Hikâyede erkek ve kız kahraman, masal kahramanları gibi olağanüstü yeteneklere sahip kişilerdir. Kız benzeri olmayan bir güzel, erkek ise yenilmez bir yiğittir.

Türk masallarına özgü zeki ve bazen hilekâr "keloğlan" tipinin de hikâyede önemli bir unsur olduğunu görüyoruz. Hikâyede cadıyı öldüren keloğlan, kahramanın yardımcılarındandır.

(1) S. Tevfik, Razınihan İle Mahifiruze, İstanbul, 1930, s. 8.

(2) Aslan, Çıldırılı Aşık Şenlik., s. 394.

(3) S. Tevfik, Gül İle Sitemkâr, İstanbul, 1930, s. 43 vad.

(4) Boratav, Köroğlu Destanı,

(5) Elçin, Kerem İle Aslı.

O. Spies, halk hikâyelerindeki masal unsurlarının dünya masallarındaki unsurlarla karşılaştırmasını yapmış ve hikâyelerdeki unsurların bir indexini çıkarmıştır. Yazar ayrıca halk hikâyelerinin büyük bir kısmını, "Bir sevgiliyi elde etme mâcerâlarını anlatan masal" olarak tanımlamıştır. (1) O. Spies'in bu görüşlerini tenkid eden Fischer'e göre ise halk hikâyeleri, şekil ve reel hayatın ön plânda olması bakımından masallardan ayrılırlar. (2)

(1) O. Spies, Türkische Volksbücher., (terc. Türk Halk Kitapları) s. 28 vd.
(2) Fischer, a.e, s. XI, vd.

III. BÖLÜM

1— MOTİF KAVRAMI

Edebiyatta ve san'atın çeşitli dallarında kullanılan bu kavram üzerine değişik görüşler ve tarifler ileri sürülmüştür. Max Lüthi, motifi, hikâye etmenin, itici ve sürükleyici güce sahip en küçük unsuru olarak tanımlar. (1)

Stith Thompson, 6 ciltlik "Motif Index Of Folk Literature" adlı eserinde, (2) çeşitli milletlerin halk edebiyatlarında kullanılan motifleri önce konularına göre (cilt 1-5) numarlar. 6. ciltte ise ana konular alfabetik sıraya göre verilir. Thompson'a göre motif, konu içerisinde devamlılık gösteren en küçük unsurdur.

Veselovsky, motifi, bölünmeyen en küçük anlatım birimi olarak tanımlar. Aynı yazar bir konunun bir motifler serisi olduğunu belirtir. (3)

Rus formalistlerinden B. Tomachevsky'e göre; farklı eserlerde tekrar tekrar karşımıza çıkan bölünmez, parçalanmaz tematik üniteler (4) motif olarak adlandırılır. Bu üniteleri ayrıca küçük parçalara ayırmağa çalışmak hiç te önemli değildir. Önemli olan, hikâyelerde, değişmez motiflerin mevcut oluşudur. Hikâye içerisinde kendi aralarında birleşmiş motifler, o hikâyeye tematik destek sağlar.

Halk hikâyelerinin tetkikinde önemli olan konulardan birisi de motif araştırması ve bu motiflerin diğer halk hikâyelerindeki benzerleri ile karşılaştırılmasıdır. Çünkü, yukarıda verdiğimiz tanımlardan da anlaşıl-

(1) Z. C. Arda, Edebiyatta Motif Araştırmaları, Hareket Mecmuası, Temmuz, 1970, S. 55, s. 20.

(2) Stith Thompson, Motif Index Of Folk Literature, 6 cilt, Bloomington-Indiana, 1955.

(3) Wladimir Propp, Morphology Of The Folktale, Austin, 1958, s. 12

(4) B. Tomachevsky, Thematique, Fransızcaya tercüme edip yayınlayan T. Todorov, Theoric de la Literature, Seuil, 1965 ,ss. 268-269.

lacağı gibi motif, içerisinde olayları meydana getiren ve devam ettiren en küçük unsurdur. Buna göre en küçük unsurdan hareketle konuyu araştırıp inceleyerek olayın temeline inmek, en sağlıklı ve güvenilir yol olacaktır.

Böyle bir çalışmada, bütün halk hikâyelerinin bitip tükenmez malzemesi içerisindeki motifleri teker teker çıkarmak imkânsızdır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, Yaralı Mahmut hikâyesinde bulunan motif veya motif komplekslerinin, Dede Korkut'tan itibaren tesbit edebildiğimiz ve önemli gördüğümüz bazı hikâye, efsane, destan ve masallardaki benzerleriyle mukayesesini yapmağa çalışacağız. Ayrıca tesbit ettiğimiz bu motiflerin Stith Thompson'un Index'indeki grup ve sıra numaralarını vermek sûretiyle, diğer milletlerin halk edebiyatlarında kullanılan motiflerle paralellliğini göstermiş olacağız.

Motifler, daha önce hikâyenin 12 varyantının karşılaştırılmasıyla ortaya çıkarılan 7 ana epizot çerçevesinde incelenerek, olayların gelişme sırasına bağlı kalınacaktır.

2— YARALI MAHMUT HİKÂYESİNDEKİ MOTİFLER VE BUNLARIN DİĞER HALK HİKÂYELERİNDEKİ MOTİFLERLE MUKAYESESİ

1. Epizota bağlı motifler :

Bu epizot, Mahmut, ile Mahbub'un aileleri ve sosyal durumları ile ilgilidir. Kahramanların doğumu diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi olağanüstü bir varlığın (Hızır, pîr, derviş vb.) yardımıyla olmadığı için, bu epizotta önemli bir motife rastlanmaz.

Mahmut'un ailesi fakirdir. 2. epizotun meydana çıkışına kadar Mahmut'un ailesinde ve yaşayışında herhangi bir olağanüstü durum görülmez. Çamçırak taşlarını getirmek için gurbete çıktığı zaman hikâye kahramanı özelliklerini kazanacaktır.

Mahbub, bütün varyantlarda padişah veya hanın tek evlâdıdır. Bu "tek evlat" motifi bir çok halk hikâyesinde görülen "steorotip" motiftir. Kahramanlar umumiyle âilenin tek evlâdıdır.

Sevgililerin karşılaşmaları ve olağanüstü hal kazanmaları 2. epizot-tan itibaren ortaya çıkar.

2. Epizota bağlı motifler :

Yz ve S1 varyantlarında Mahmut, çamçırak taşlarını getirmek için Gence'ye ak sakallı ihtiyar bir dervişin yardımıyla gider, diğer varyantlarda bu, ak sakallı ihtiyardır.

Dede Korkut'tan itibaren bir çok halk hikâyesinde karşımıza çıkan ve kahramanların en büyük yardımcısı olan Hızır, derviş, pîr vb. motifi Stith Thompson'un Index'inde (1) N. 844 numarada gösterilmiştir.

(1) Stith Thompson, Motif Index Of Folk Literature, 6 cilt Bloomington-Indiana, 1955-58 (Bu eser, incelememizde "Index" olarak kısaltılmıştır.)

Bu motif, daha önce verdiğimiz “dinî unsurlar” bahsinde etraflıca tetkik edildiği için burada üzerinde fazla durmayacağız.

Yaralı Mahmut hikâyesinin bütün varyantlarında karşımıza çıkan ve 2. epizottan itibaren olayların başlayıp gelişmesine sebep teşkil eden çamçırak (şeb-çerağ) taşı motifidir. Bu motif Index'te olağanüstü taşlar bölümünde D. 931 numarada gösterilmiştir.

Hikâyede, İstanbul padişahı bir saray yaptırır. Sarayı görmeye gelenler çamçırak taşlarının eksik olduğunu padişaha bildirirler. S5 ve S7 varyantlarında bu eksikliği söyleyen Mahmut'tur. Diğerlerinde ise halk sövler.

Padişah tellal bağırtarak, Gence padişahının hazinesinde bulunan çamçırak taşlarını getirecek olan kişiyi ödüllendireceğini bildirir. Mahmut bu işe tâlib olur. S9 ve S11 varyantlarında, Mahmut, daha önce Gence'deki bu taşları görmüştür. Diğer varyantlarda ise taşların nerede olduğunu bilmez. S2'de Gence'deki çamçırak taşlarını Kahraman Padişah'ın kendisi bizzat görmüştür.

Böylece hikâye, Mahmud'un çamçırak taşlarını getirmek için gurbete çıkması ile başlar.

Bu motifin en eski benzerine XIV. yüzyıl Türk edebiyatının ünlü kişisi Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşid-nâme (Hurşid-ü Ferahsâd) adlı mesnevisinde rastlıyoruz. (1) Mesnevide, İran şahı Siyavuş, kızı Hurşid'i isteyen Mağrib padişahının oğlu Ferahsâd'dan babasının hazinesinde bulunan iki Şeb-çerağ'dan birisini kalın (çehiz) olarak getirmesini ister. Fakat Ferahsâd'ın babası şeb-çerağ'ı vermez ve Ferahsâd'ı da hapse atar.

Babasının ölümünden sonra Mağrib tahtına geçen Ferahsâd, her tarafı gündüz gibi aydınlatan şeb-çerağ'ı İran şahı Siyavuş'a teslim ederek Hurşid'i alır. (2)

(1) Hüseyin Ayan, Hurşid-nâme (Hurşid-ü Ferahsâd) İnceleme-Metin Sözlük-Konu Dizini, Erzurum, 1979.

(2) a.e. ss. 40-42.

Bu kısım mesnevide, “Hikâyet-i Hokka-i Gevher-i Şeb-çerağ” başlığı altında şöyle anlatılır :

Eğer atası şeyhdür bu Ferahsâd
Ki Mağrib Şâhmun bir hokkası var
Münevver bir güherdür Şeb-çerağ
Karanu dün içinde dutsa anı

Kızara gün togarken kim dokunur
Hem oldur hokka-i gevher misâli
Bize ol hokkayı virsün hemân ol

İşitmişüz kiçiden dutmuşuz yâd
Lâleden kandadur bir dürr-i şeh-vâr
Ki gevherler kıyâsında ırâğ ol
Gögüm gündüz bigi eyler cihânı

Düşer konduğu yire kırmızı nûr
Gice gündüz çün irer hayâli
Ana hem kalın olsun hem nişân ol

Bu motif masallarda da mevcuttur. S. Sakaoğlu'nun Gümüşhane yöresinden derlediği masalları içerisinde "şemşirik taşları" adlı bir masal vardır. (1)

E. Gemalmaz'ın Erzurum'dan derlediği masallar içerisinde de "ışıklı parlak taş" motifine rastlanmaktadır. (2)

3. Epizota bağlı motifler :

Kendisini yenecek erkekle evlenmeğe ahd etmiş kahraman-güzel kız motifine, bu güne kadar tesbît edebildiğimiz en eski halk hikâyelerimizden olan ve konusunu ana hatlarıyla Dede Korkut kitabındaki Bamsı Beyrek hikâyesinden alan Bey Böyrek'te, (3) Şah İsmail'de, (4) Elif İle Mahmut'ta (5) ve Kirmanşah hikâyesinin bazı varyantlarında (6) rastlıyoruz. Bu hikâyelerde erkek arap (Arabüzengi) kıyâfetiyle karşımıza çıkan bu kızların yiğitliği kadar güzelliği de vardır. Dünyada bir benzerleri daha yoktur. Kendilerini savaşla veya güreşle alt edecek yiğidi buluncaya kadar karşılaştıkları bütün erkekleri yenerek başını keserler.

Azerbaycanlı edebiyat tetkikçisi Vakıf Veliyev, Heredot'un "Tomris Efsânesi"ne dayanarak, Arabüzengi tipinin eski amazon kadınlarından Şah İsmail hikâyesine geçtiğini söylüyor. (7) Bu efsâneye göre; Kocasının ölümünden sonra Massegetlerin tahtına geçen Tomris, kendisiyle evlenmek isteyen Kral Kyros'la savaşır, Onu öldürür ve kafasını kan dolu bir tulumla sokar. (8)

Halk hikâyelerinde kahramanın sevgilisini ararken erkek kıyâfetinde (Arabüzengi) bir kızla karşılaşması, mücadelesi ve sonunda kızın elde edilmesi motifi İndex'te F.565.2 numarada gösterilmiştir. Biz burada Yaralı Mahmut hikâyesinin bütün varyantlarında karşımıza çıkan bu motifi gösterdikten sonra, Dede Korkut'tan başlayarak diğer halk hikâyelerindeki benzerliklerini belirtmeğe çalışacağız.

İstanbul padişahı, Mahmud'u Gence'ye göndererek Âcem Şahı (bazı varyantlarda Gence şahı veya Gence Hanı)'nın hazinesinde bulunan bir çift çamçırak taşını getirmesini ister. Mahmut Gence'ye gider. Padişaha elçiler göndererek çamçırak taşlarını istediğini bildirir. Padişah Osmanlı askerlerinden korkarak taşları vermeğe râzî olur. Fakat padişahın kızı Mahbub râzî olmaz ve Mahmut'la savaşacağını söyler. Arabüzengi kıyâfetine girerek Mahmut'la savaşır. Mahmut galip gelir. Hasımının başını keseceği sırada Arabüzengi yüzündeki peçeyi açar ve eşsiz güzellikle-

(1) S. Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları., s. 507.

(2) Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları, c. II, Erz. 1978.

(3) S. Sakaoğlu, Beyböyrek Hikâyesinin Bayburt Rivâyeti, TK, III, IV, V, VI, 1966, 196, 1969, 159-181.

(4) H. A. Fischer, Schah İsmail Und Gülûzar.,

(5) E. Fischdick, Elif Und Mahmud.,

(6) Kirmanşâh Hikâyesi, Erzurum A.Ü. Ed. Fak. Arşivi (Behçet Mahir anl.)

(7) Vakıf Veliyev, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Baku, 1970, s. 374 vd.

(8) Heredot Tarihi, (Türkçesi Müntekim Ökmen) Ank. 1973, s. 97.

re sahip bir kız olduğu ortaya çıkar. Mahmut, kızın güzelliği karşısında düşüp bayılır. Mahbub, ahdi üzerine kendisini yenen bu yiğitle evlenmeğe râzî olur.

Bu motif hikâyede “kahramanların karşılaşmaları ve âşık olmaları” 3. epizotuna bağlıdır. Aynı zamanda kahramanların karşılaşma, mücadele ve âşık olma unsurları da bu motife bağlı olarak gelişir.

Dede Korkut’ta, “Kanlı Koca-oğlu Kan Turalı Boyunu Beyan eder” hikâyesinde, Kan Turalı Trabzon Tekürünün kızı Selcen Hatuna tâlib olur. Selcen Hatun, “Trabzon Tekürünün bir âzim görklü mahbub kızı varıdı, Sağına soluna iki koşa yay çekerdı. Atduğu oh yere düşmezidi. Ol kızın üç canavar kalınlığı kaftanı varıdı. Babası her kim ol üç canavarı bassa, yense, öldürse kızumu ana verürem deyü va’de eylemişidi. Basamassa başını kesiridi...” (1) şeklinde tarif edilir. Selcen Hatun’la Kan Turalı mücadeleye başlamadan önce aralarında şöyle bir konuşma geçer; “Ohunıla mı, kılıcunıla mı, gel berû söyleşelûm, dedi. At depti, bir yüksek yere çıkdı. Sadakından doksan ohun yere dökdü. İki ohun demrenini çıkardı, birini gezledi, birini eline aldı. Demrenlü ohıla atmağa kıyamadı. Aydur: Yiğit at ohunu Kan Turalı aydur: Kızların yolu evveldür, evvel sen at dedi. Kız bir ohıla Kan Turalı’yı atdı, şöyle kim başında olan bit ayağına indi. (2)

Dede Korkut hikâyelerinden, Türk dünyasında en yaygın olanı Bay Böre Bek oğlu Bamsı Beyrek hikâyesidir. Karakalpakların ve Kazak-Kırgızların Alpamış yahut Alpamsa adlı hikâyeleri, Bamsı Beyrek hikâyesinin coğrafi mıntıkalara, o veya bu kabilenin yabancı komşu kavimlerle mücadelelerine âit sakladıkları hatıralara göre işlenmiş varyantlarıdır. (3) Bamsı Beyrek’in nişanlısı olan Banı Çiçek, Karakalpak, Kırgız-Kazak rivâyetlerindeki Alpamış’ın nişanlısı Gül Barçın veya Barçın Suluv, Bamsı Beyrek’in Anadolu sözlü geleneğinde Bey Böyrek adıyla yaşayan rivâyetlerinde ise Akkavak Kızı’dır.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden, anlaşıldığı gibi, Dede Korkut’taki Banı Çiçek ve Dede Korkut’un yaşayan sözlü rivâyetlerinde erkek arap veya Arabüzengi şekliyle karşımıza çıkan yiğit Gül Barçın ve Akkavak Kızı, Yaralı Mahmut hikâyesindeki yiğit kız Arabüzengi (Mahbub) tipinin benzerleridir. Bu yiğit kızların kendilerine tâlib olan erkeklerle mücadeleden evvel “söyleşme”leri de, halk hikâyelerinde kız ve erkek kahramanların savaşmadan önce şiirle deyişip atışmalarının ilk örnekleridir.

Orta Asya Abaka Tatarları arasında yaşayan Kartaga Mergen efsânesinde, Kahraman Kartaga Kuğu Karısı ile savaşır. Kadın’ın zülûfleri-

(1) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı., s. 84.

(2) O. Ş. Gökyay, a.e, s. 95,96.

(3) A. İnan, Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Dâir, Ülkü, X, Şubat, 1938, s. 60.

ni kesmesine rağmen onu yenemez. Sonunda sihirli Atı'nın yardımıyla Kuğu Karısı'nı yenmeyi başarır. (1)

Bozoğlan-Yusuf ve Ahmet adlı Türkmen hikâyesinde, kahramanın sevgilisi ile mücadelesi söz konusu edilir. (2)

Elif İle Mahmud hikâyesinde, Mahmut, sevgilisini ararken arap kıyafetiyle karşısına çıkan Zülfi Perişan'la karşılaşır ve savaşır. Sihirli kılıcı sayesinde arabı yener. Öldüreceği sırada arap, yüzünü açar ve çok güzel bir kız olduğu ortaya çıkar. Mahmut şaşırır. Kız, ahdi üzerine Mahmut'la evlenmek ister. (3)

Kahraman kız Arabüzengi motifi Şah İsmail hikâyesinde de mevcuttur. Fischer'in Şah İsmail incelemesinde, (4) Şah İsmail, pehlivan kız Arabüzengi ile savaşır. Arabüzengi'yi yener. Başını keseceği sırada güzel bir kız olduğunu görür ve vaz geçer. Daha sonra beraber Hint yolculuğuna çıkarlar. Şah İsmail'in Azeri varyantında da bu motife rastlıyoruz. Vakıf Veliyev'in verdiği bilgilere göre, (5) Arabüzengi, hikâyede saraylı bir kızdır. Kendisinden kuvvetli ve yiğit bir erkekle evlenmeğe ahd etmiştir. Fakat çevresinde böyle bir erkek yoktur. Bunun için erkek arap (Arabüzengi) kıyafetine girerek dağlarda haramilik yapar. Karşısına çıkan erkekleri yenerek başını keser. Böylece, daha önce ona ihanet etmiş olan erkekten intikam almak ister. Nihayet Şah İsmail'le karşılaşır. Şah İsmail, Arabüzengi'nin güzel bir kız olduğunu anlayınca onu teslim olmağa mecbur eder.

Kahraman kız motifinin diğer bazı Azeri halk hikâvelerinde de mevcut olduğunu söyleyen V. Veliyev, "Genceli Nizami'nin "İskendername"sinde, İskender'in, sevgilisi Nüşabe ile mücadelesi, bu motifin yazılı edebiyatta da kullanıldığını göstermektedir" diyor. (6)

O. Ş. Gökyay, Maarif Kütüphanesi'nin çıkardığı "Kerem İle Aslı" (s. 58) ve İkbal Kütüphanesi'nin 1927 de yayınladığı "Kerem İle Aslı" hikâyesindeki bir türkünün aşağıya aldığımız dörtlüğünden, Akkavak Kızı'nın Anadolu'da aşk hikâyelerinin bilinen bütün ünlü kadın kahramanları arasında yer aldığını belirtiyor: (7)

"Akkavak Kızı'dır Beyböyrek'in dengi
Şah İsmail'in yâri Arabüzengi
Leyla'da bir zaman Mecmun'un dendi
Anlara da imdat eden olmadı"

(1) W. Radloff, Sibiryadan, Terc. Ahmet Temir, 1955, C. I, s. 409.

(2) Samyloviç, a.e, 123 vd.

(3) Fischdick, Elif Und Mahmud., ss. 8-9.

(4) Fischer, Schah İsmail Und Gülüzar.,

(5) Vakıf Veliyev, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Baku, 1970 ss. 376-377.

(6) a.y

(7) O.Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. CDLVII ve dn.

Ayrıca, Sarıkamış çevresinden derlediğimiz sözlü halk edebiyatı metinleri içerisinde “Arabüzengi” adlı bir “kara hikâye” mevcuttur. Bu hikâyede Arabüzengi, düşmanları tarafından öldürülen nişanlısının intikamını almak isteyen ve önüne çıkan erkekleri yenerek başını kesen güzel ve kahraman bir kızdır. (1)

Yukarıda verdiğimiz örnekler, kahraman kız motifin Anadolu ve Azerbaycan sahası yazılı ve sözlü edebiyatlarında yaygın olarak kullanıldığını, hatta sözünü ettiğimiz “kara hikâye”de olduğu gibi başlı başına bir konu teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Hikâyede, kahramanların âşık olma motifi varyantların hepsinde aynıdır. Mahmut, yüzünden nikâbı kaldıran Mahbub’u görünce ona âşık olur ve düşüp bayılır. Halk hikâyelerinde sık sık görülen “pîr elinden bade içme” veya “rüyada görüp âşık olma” motifi Yaralı Mahmut hikâyesinde yoktur. Burada aşk, kahramanların tesadüfen karşılaşmaları neticesinde doğmuştur. Buradaki, “görür görmez âşık olma ve düşüp bayılma” motifi, İndex’te T.42. 1 numarada gösterilmiştir.

Klâsik edebiyattaki Hurşîd-i Ferahşâd mesnevisinde buna benzer motive rastlanır; Hurşîd, yüzündeki peçeyi kaldırınca, Ferahşâd ona âşık olur ve düşüp bayılır. (2)

E. Fischdick, ilk görüşte âşık olma ve kendinden geçme motifinin Hint halk hikâye ve masallarında da mevcut olduğunu söylüyor. Yazar,

(1) “Arabüzengi” adlı bu “kara hikâye” (Doğu Anadolu’da türküsüz hikâyelere âşıklar bu ismi verirler)nin konusu kısaca şöyledir: Bir şehrin padişahı, kocalarına ihanet ediyorlar diye, şehirdeki bütün kadınların boynunun vurulmasını emreder. İhtiyar bir adam, padişahın bu emrine karşı çıkar. İhtiyarı padişahın huzuruna getirirler. Padişah, ihtiyardan bu itâatsizliğin sebepini sorunca, padişaha şu derencem (mâcerâ)i anlatır: “Padişahım senin babanın padişahlığı zamanında şehrin erkekleri bir bir kaybolmaya başladı. Bir gece de benim kapım çalındı. Dışarı çıkacağım sırada karım, giyinip, kılıcımı alıp, atıma bindikten sonra dışarı çıkmamı söyledi. Ben de öyle yaptım. Dışarı çıkınca bir Arabüzengi ile karşılaştım. Bana arkasından gitmemi söyledi. Yolda bana dedi ki; filan yerde bir kale var. O kalede yedi kardeş yaşamaktadır. Onlar benim nişanlımı öldürdüler. Şimdi ben onlardan intikam almağa gidiyorum. Sen de bana yardım edeceksin. Eğer sen de âtekiler gibi giyinip kuşanmadan dışarı çıksaydın, seni de öldürecektim. Şimdi ben bu görcüğün kaleye çıkacağım. Sen burada beni bekleyeceksin. Eğer geri dönmezsem, şu heybedeki altınları al ve hemen git. Arabüzengi kaleye çıktı. Aradan bir zaman geçtikten sonra baktım Arabüzengi kaleden yedi kafa attı. Sonra da kendisi geldi. Sonra beni aldı bir mezarın başına götürdü. Mezarın üzerini açtı. Sonra kendi yüzündeki nikabı kaldırdı ki, dünya güzeli bir kız. Mezarın içerisine girdi, nişanlısının yanına yattı. Belinden hançerini çıkarıp kalbine soktu ve kendisini öldürdü. Ben de mezarın üzerini kapayıp altınları da alarak evime geldim. İşte padişahım kadın var, kadın var. Her kadın bir olmaz.” diyor. Bunun üzerine padişah kadınların başını kestirmekten vaz geçiyor.

(2) H. Ayan, Hurşîd-Nâde (Hurşîd-ü Ferahşâh) Erzurum, 1979, ss. 40-42.

Tang al- Hamama adlı halk hikâyesinde, Chhabilis'i gören Prens'in ona âşık olup kendinden geçtiğini ve bu durumun Oriental aşk teoretiğinin bir örneği olduğunu ifade ediyor. (1)

Şah İsmail, Gülüzar'ı görünce âşık olur ve kendinden geçer. (2)

Bu motif aynı zamanda sevgililere doğmaca şiir söyleme yeteneği kazandırır. Bu, yalnız Türk halk hikâyelerine özgü bir durumdur.

Halk hikâyelerimizde kahramanlar çeşitli şekillerde âşık olduktan sonra saza ve söze başlarlar. Fakat Yaralı Mahmut hikâyesinin bazı varyantlarında bu durum farklıdır. İğdir (S2) varyantında Mahmut, âşık olmadan önce şiir söylemeye başlar. Çamçırak taşlarını almak için ülkesinden ayrılırken, annesiyle karşılıklı şiir söylerler ve annesine şiirle veda eder.

Bu motif "âşık olma" motif zincirinin bir halkasını oluşturur. Sevgililer karşılaştıkları zaman, duygularını dizelerle anlatırlar.

Sevginin bu şekilde şiirle belirtilmesi motifi, İndex'te T. 102 numara gösterilmiştir.

Türkü söyleme ve karşılıklı deyişme motifi Dede Korkut'tan itibaren hemen hemen bütün halk hikâyelerimizde mevcuttur. Bamsı Beyrek, nişanlısı Banı Çiçek'le deyişir. (3) Asuman İle Zeycan, (4) Elif İle Mahmut, (5) Şah İsmail (6) Kerem İle Aslı, (7) Tahir İle Zühre, (7) Emrah İle Selvi Han (9) ve Melikşah'ta bu motifin en güzel örneklerine rastlanır.

Halk hikâyelerimizdeki bu şiir söyleme motifi, Orta Asya Kazak-Kırgız hikâye ve efsânelerinde de vardır. Radloff'un tesbit ettiği Kırgız halk edebiyatı metinleri arasında bu tür manzum deyişmelere rastlanır. (10)

E. Littman, Bu türün, Arap halk hikâyelerinde de bulunduğunu, ancak, Türk halk hikâyelerinde olduğu kadar önemli bir unsur olmadığını kaydeder. (11)

(1) E. Fischdick, Elif Und Mahmud, s. 15.

(2) H.A. Fischer, Schah İsmail Und Gülüzar.,

(3) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. 12 vd.

(4) O. Spies, C. 20, Nr. 3-4, Mai-August, 1925, ss. 653-677.

(5) E. Fischdick, Elif Und Mahmud., s. 26 vd.

(6) H.A. Fischer, Schah İsmail Und Gülüzar, Bd. XXVI.

(7) Ş. Elçin, Kerem İle Aslı.,

(8) F. Türkmen, Tahir İle Zühre.,

(9) M. Bali, Erciyeşli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi.,

(10) O. Spies, Türkische Volksbücher.,

(11) E. Littman, Tigre Lieder, Publication Of The Princeton Expedition To Aybssinia, Vol. III, IV, Leydan, 1913-1915.

Âzeri halk edebiyatı tetkikçileri, Azərbaycan sahası halk hikâyelerinin hemen hepsinde kahramanların, sevgilerini manzumelerle ifâde ettiklerini kaybederler. (1)

4. Epizota bağlı motifler

Halk hikâyelerinde, sevgililerin kavuşmasını engelleyen tiplerin başında cadı veya sihirbaz gelir. Yaralı Mahmut hikâyesinde, kahramanların evlenmelerinin engellenmesine yardımcı olanlar epizotuna bağlı olan bu motif, hikâyede olayların akışını değiştirerek yeni yeni engellerin ortaya çıkmasına sebep olur.

Gence padişahı bir cadı buldurarak, Mahbub'u geri getirmesini söyler. Cadı, "küp"üne binerek İstanbul'a iner. Küpe binerek uçan cadı motifi, İndex'te G. 244. 4 numarada kayıtlıdır.

Sihirli at, uçan sandık ve uçan küp gibi sihirli ulaşım araçları, 1001 Gece Masallarında da görülen yaygın bir motiftir.

Yaralı Mahmut hikâyesinde cadının uçmak için kullandığı araç, S5 varyantında "yayık", diğerlerinde "küp"tür.

Varyantlarda cadının ismi de değişiktir. S8 varyantında "El Ebes", S10 da "Uğba Cadı" dır. S5 varyantında ise "Acuze Karı" olarak geçer.

Cadının menfi faaliyetleri sebebiyle, sevgililer birbirinden ayrılır ve yeni yeni olaylar konuya dahil olur. Mahbub'a sihirli su (S4) veya sihirli elma (S2) vererek veya diğer varyantlarda olduğu gibi kulağına efsun okuyarak Mahmud'a düşman eder. Büyünün etkisiyle Mahmud'u yaralayan Mahbub, Gence'ye babasının yanına gider.

Sihirli yiyecek motifi, İndex'te D. 1242 numarada gösterilmiştir.

Kafkas ve Türkistan'da yaygın olarak bilinen "Rüstem Efsânesi"nde kral, Rüstem'in karısını getirmek için bir cadı görevlendirir. Cadı, sihirli bir sandık içinde uçarak Rüstem'in sarayına iner. (2)

Gül İle Sitemkâr hikâyesinde cadı, sevgililerin önüne bir çok engel çıkarır. (3) Tahir İle Zühre'de, cadı, sihirli suyu Zühre'nin babasına içirek Tahir'den soğutur. (4) Elif İle Mahmut'ta, padişah bir cadı bularak Elif'i getirmesini söyler. (5) Cadı, bir tekneye binerek kızın bulunduğu yere uçar. Büyü kuvvetiyle kızı kaçıtır.

Kerem İle Aslı hikâyesinde, Aslı'nın amcası Manuk, sihirbazdır. "İsa tâifesinin Tacik'e yâr olamayacağını" söyleyerek, Aslı'nın babası

(1) E. Ahundov, M. Tahmasb, Azərbaycan Destanları, Bakı, 1965 C. I, ss. 89-92, 99,149,181. V. Veliyev, Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakı, 1970, s. 370 vd.

(2) Enno Littman, Arabische Märchen, Inselverlag, Leipzig, 1923 s. 447 vd.

(3) S. Tefik, Gül İle Sitemkâr, İstanbul, 1930, s. 48.

(4) F. Türkmen, Tahir İle Zühre., s. 199.

(5) E. Fischdick, Elif Und Mahmud., s. 17.

olan Keşiş'i kaçmağa teşvik eder. Evelerini büyüleyerek kaçarlar. Manuk, cadı kıyâfetine girerek zindanı açar. (1)

Sevdakâr hikâyesinde Şahbaz cadı, Gülşah'ı öldürmek ister. (2)

Halk hikâyelerinde yaygın bir motif olan "yabani hayvan şeklinde gözükmek", Yaralı Mahmut'ta, cadının engelleme faaliyetlerinde kullandığı bir vasıttır.

S1- S2- S5- S8 varyantlarında ceylan şekline giren cadı, Mahmud'u arkasından götürerek yolunu şaşırır.

S3 da bu hayvan geyiktir.

S7 da durum daha farklıdır. Cadı, Mahmud'u geyik şekline sokar.

Hikâye ve masallarda zaman zaman kahramanların karşısına çıkarak onları iyi veya kötü yönlere sevkeden ceylan, geyik ve benzeri yabani av hayvanı şeklinde gözükmek, çeşitli milletlerin edebiyatlarında da mevcuttur.

Bu motif Stith Thomson'ın İndex'inde G. 224 10 numarada, "cadının şekil değiştirmesi" başlığı ile verilmiştir.

Ortaçağ Avrupasında da kullanılmış olan bu motif, Von der Verfolgten Hindin" adlı bir efsânede incelenmiş, Şah İsmail hikâyesinde bulunan aynı motifle benzerliği ortaya konmuştur. (3) Burada, takibedilen ceylan, bir çadıra girerek kaybolur ve çadırdan güzel bir kız çıkar.

Jungbaur'un, Türkistan'da tesbît ettiği bir hikâyede, kral bir saiga (bir cins geyik)yı takip ederek bir bahçeye girer. Sonunda, bu hayvanın kendi sevgilisi olduğunu öğrenir. (4) E. Fischdick, bu motifin Hint masallarında da mevcut olduğunu kaydeder. (5)

Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek'in, bir geyiğin arkasından giderek, Banı Çiçek'in otağına girdiği anlatılır. (6) Elif İle Mahmud hikâyesinde bir gazel, Mahmud'u, sevgilisinin hayalinin bulunduğu bir kuyuya çeker. (7)

Yaralı Mahmut hikâyesinde, sevgililerin kavuşmasının engellenmesi epizotuna bağlı olan "ah çekip ağzından ateş çıkarma" motifi, diğer bazı halk hikâyelerimizde de mevcuttur.

(1) Ş. Elçin, Kerem İle Aslı., s. 4.

(2) E. Aslan, Çıldırli Âşık Şenlik., s. 369.

(3) H.A. Fischer, Schah İsmail Und Gülûzar., s. 19.

(4) Jungbauer, Märchen aus Turkestan und Tibet, Jena, 1923, s. 60.

(5) E. Fischdick, Elif Und Mahmud., s. 15.

(6) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı.,

(7) E. Fischdick, Elif Und Mahmud., s. 15.

Hikâyede, Mahmut eve dönünce, sevgilisinin gittiğini öğrenir. Bunun üzerine öyle bir ah çeker ki, ağzından çıkan alev âlemi yakar. Bu motif sadece S1 varyantında vardır.

Bu motifin Kerem İle Aslı hikâyesinde de kullanıldığını görüyoruz; Gerdek gecesi, Keşiş'in, kızına giydirdiği sihirli gömleği çözemeyen Kerem'in ağzından yeşil bir alev çıkar ve Kerem yanar. (1)

Tahir İle Zühre hikâyesinde, Tahir Zühre'yi aklına getirip öyle bir ah çeker ki haraminin yüzü ve sakalı yanar. (2)

Bu motif Index'te F. 530 numarada "olağanüstü durumlar" başlığıyla gösterilmiştir.

P. N. Boratav, bu motifin 1001 Gece Masallarında da mevcut olduğunu ve halk hikâyelerine buradan geçmiş olabileceğini kaydeder. (3)

5. Epizota bağlı motifler

Halk hikâyelerinde, sevgililerin birbirlerine "tanıma nişanı" olarak hâtırâ eşyalar verdiklerini görürüz. Daha çok ayrılık ânında verilen bu eşyalar yüzük, mühür, mendil vb. dir.

Bu motif Stith Thompson'un Index'inde H. 82. 3 numarada gösterilmiştir.

Mahbub, Karaman dağında Mahmud'u yaraladığı zaman, öldüğünü zannederek bırakıp gider. Giderken de parmağındaki nişan yüzüğünü çıkarıp Mahmud'un parmağına takar. Mahmut, iyileştikten sonra yüzüğü Gülşen'le, Mahbub'a gönderir. Mahbub, Mahmud'un yaşadığını öğrenir ve zehir içmekten vaz geçer.

S8 varyantında sevgililer mühürlerini değiştirirler.

Bu motif Dede Korkut'ta da mevcuttur; Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'i yendikten sonra, yüzüğünü çıkarıp kızın parmağına takar. Daha sonra bu yüzükle kendisini Banı Çiçek'e tanıtır. (4)

Bey Böyrek'in Bayburt rivâyetinde, Bey Böyrek, Sarı Kız'ın yardımıyla yüzüğünü Akkavak Kızı'na gönderir. Nişanlısının geldiğine inanan kız, intihardan vaz geçer. (5)

(1) Ş. Elçin, Kerem le Aslı., s. 22.

(2) F. Türkmen, Tahir İle Zühre., s. 165.

(3) P. N. Boratav, Les Récits Populaires Turcs (Hikâye) et les "Mille et Une Nuits", Oriens, Vol. I, S. I, 1948.

(4) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı., s. 36, 54.

(5) S. Sakaoğlu, Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivâyeti, TK, III, IV, V, VI, 1966, 196. 1969. 159, 181.

Asuman İle Zeycan hikâyesinde de bu motife paralel bir motif vardır. Asuman'a verdiği hatıra yüzüğü tanıyan Zeycan, Asuman'ı asacakları sırada onu tanır ve ölümden kurtarır. (1)

Âşık Garib hikâyesinde bu hâtıra eşya "saz"dır. Âşık Garib, gurbete giderken, eğer başına bir hal gelirse, bir telinin kopacağı inancıyla annesine bir saz bırakır. (2)

Kerem İle Aslı hikâyesinde de hâtıra eşya olarak yüzüğün önemli bir motif olduğunu görüyoruz. Kerem âşık olunca, Aslı'dan bir çevre, Kerem'den bir elmas yüzük nişan olarak alınıp, kırk gün mühlet verilir. Kerem, babasının yanına dönerken, Şirazlı çoban Halil'i, vaziyeti anlatması için babasına yollar. Süruri Şah, Kerem'in yüzüğünü getiren Halil'e, Âcem iki kırk deve mal verir. (3)

Sevdakâr Şah İle Gülenaz Sultan hikâyesinde, Şah Abbas harbe giderken sevgilisi Gülşah'a hatem yüzüğünü hâtıra olarak verir. (4)

6. Epizota bağlı motifler

Kahramanın sevgilisinin başkasiyla evlendirilmek istenmesi, halk hikâyelerimizde çok sık görülen bir motiftir.

Mahbub, cadı vasıtasıyla babasının yanına getirilince, Yz- S1 de Kandehar'da Kara Vezir'le, S2 da Kandehar'da Şah Rızağ'la, S7 da Gence'de Kılbrak Bey'le evlendirmek isterler. Öteki varyantlarda Mahbub'la evlenmek isteyen kişilerin kimler olduğu belirtilmiyor.

Kahramanın sevgisiyle evlenmek isteyen bu rakipler, Stith Thompson'un Index'inde "Sembolik İsimler" motifi içerisinde, Z. 100 - T. 167 numaralarda gösterilmiştir.

Varyantların hepsinde, kahramanlara yardım eden iyiliksever kişiler vardır. Bunların başında, Karaman dağında Mahmud'u yaralı halde bulan ve tedavi ettiren Bezirganbaşı ve onun kızı Gülşen gelir. Mahbub'un baş cariyesi olan Gülşen, sevgililerin kavuşmasında büyük rol oynar.

S1 varyantındaki Kara Vezir'in "Eşikağası" ile İstanbul padişahı da Mahmud'a yardım eden iyiliksever kişilerdir.

Bezirgan, Dede Korkut dahil bir çok halk hikâyesinde kahramanlara yardımcı olan önemli bir tiptir.

Bamsı Beyrek, bezirganların dostudur. Ona kılavuzluk ederler (5)

(1) O. Spies, Türkische Volksbücher, (Türk Halk Kitapları, Behçet Gönül Terçümesi, İstanbul, 1941) ss. 95-106.

(2) F. Türkmen, Âşık Garib., s. 215.

(3) Ş. Elçin, Kerem İle Aslı, ss. 4-5.

(4) E. Aslan, Çıldırılı Âşık Şenlik., s. 309.

(5) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı., ss. 32-33.

Melikşah'ı bir bezirganbaşı kuyudan çıkararak hayatını kurtarır. (1)

Bu motif İndex'te N. 850-851 numaralarda "Yardımcı Kişiler" başlığı ile gösterilmiştir.

Hikâyenin S1- S2- S5- S7- S8 varyantlarında kahramana yardım eden "Keloğlan" tipine rastlanır. Türk hikâye ve masallarına özgü bir tip olan "Keloğlan motifi", Stith Thompson'un İndex'inde yoktur.

Sevgililerin evlenme veya kavuşma epizotuna bağlı olan bir başka motif "ümitsiz aşk" motifidir.

Mahmud'u tedavi eden, Mahbub'un baş cariyesi Gülşen, Mahmud'a âşık olur. Fakat bu ümitsiz bir aşktır. Çünkü Mahmut, Mahbub'a âşıktır bir başkasını sevemez.

Musannifin hikâyeye zaman zaman böyle trajik unsurlar katması hikâyede gerilimin artmasına ve heyecanın yükselmesine neden olur. Ayrıca bu durum, kahramanların aşkını yüceltir. Birbirlerinden başkasını sevmeyecekleri ispatlanmış olur.

Halk hikâyelerinde hizmetçilerin, cariyelerin, kölelerin ve hatta padişah ve vezir kızlarının kahramana âşık olmaları sık sık görülen bir durumdur.

Bu karşılık görmeyen sevgi "ümitsiz aşk" motifi, Stith Thompson'un İndex'inde T. 75. 3 numarada gösterilmiştir.

Kahramanların kavuşmalarının engellenmesi epizotuna bağlı olan "zehir", engelleme motif dizisinin doğurduğu bir motiftir.

Mahbub, eğer başkasiyla evlendirilecek olursa, hazırladığı bir tas zehiri içip ölecektir. Fakat Mahmud'un geldiğini öğrenince bu işten vaz geçer.

Bey Böyreğ hikâyesinde, Akkavak Kızı, Kel Vezir'in oğluna varmak için bir tasa ezdiği zehiri içerek, hayatına son vermek ister. (2)

Emrah İle Selvi Han hikâyesinde, Selvi Han, Emrah'tan başkasıyla evlendirilecek olursa, hazırladığı zehiri içecektir. (3)

7. Epizota bağlı motifler

Yaralı Mahmut hikâyesinin S1- S2- S3 ve S7 varyantlarında Mahmud'un ciritle oynadığı görülür. Kıyafet değiştirerek Mahbub'un düğününe giden Mahmut, güveyinin kardeşlerini ciritle öldürür.

Bu motif diğer halk hikâyelerimizde çok az görülen değişik bir motif türüdür. Sadece Tahir ile Zühre hikâyesinde bu motifin benzerlerine

(1) O. Spies, a.e, ss. 70-71.

(2) S. Sakaoğlu, Bey Böyreğ Hikâyesi.,

(3) M. Bali, Ercişli Emrah., s. 124.

rastlanır; Tahir, iyi cirit oynadığı takdirde Zühre'nin babası kızını vereceğini vâd eder. (1)

Stith Thompson'ın İndex'inde bu motif yoktur.

Turna, halk hikâyelerimizde hasret, gurbet, haber ve selâm gönderme unsuru olarak önemli bir yer tutar. Turnalar vâsıtasıyla gurbetteki sevgiliden haber sorulur, selâm gönderilir. Sevgilisinden ayrı kalan âşık, yalnızlığını katardan ayrılmış turnaya benzetir. Yalnızlık ve hasret duygularını turnalara anlatır.

Yaralı Mahmut hikâyesinin S1- S2 ve S9 varyantlarında Mahmut, ayrı düştüğü sevgilisine turnalarla selam gönderir, haber sorar.

Bu motif diğer halk hikâyelerimizde de görülür. Emrah ile Selvi Han hikâyesinde, Emrah, gurbette katardan ayrı uçan bir turna, görür, ona derdini anlatır. (2)

Kerem, turnalarla sevgilisine selâm gönderir. (3)

Bu motif, İndex'te B. 450 numarada "Yardımcı Kuşlar" başlığı ile gösterilmiştir.

Hikâyede, Mahbub'un başkasiyla evlendirilmek istenmesi epizotuna bağlı bir imtihan motifi vardır. Bu, "Kahramanın İmtihan Motifi" dir. İndex'te H. 1553 numarada "Sabır İmtihanı" başlığı altında verilmiştir.

Kıyafet değiştirerek sevgilisinin düğününe giden Mahmut, Kara Vezir'in (S2 da Şah Rızağ) huzurunda türkü söyler. Türküde nişanlısının adı geçince, Kara Vezir Mahmud'u uyarır. Buna rağmen Mahmut, Mahbub'un adını anmaya devam eder. Bunun üzerine Kara Vezir Mahmud'u öldürtmek ister.

Halk hikâyelerimizde sık rastlanan bu motifin stereotipi, Tahir İle Zühre hikâyesinde vardır. Ölüme mahkûm edilen Tahir, padişahın huzurunda üç hanelik bir türkü söyleyecek ve Zühre'nin adını anmayacak olursa bağışlanacaktır. Fakat Tahir türküsünde Zühre'nin adını söyler ve kafası kesilir.

Hikâye kahramanlarının bazen Asuman İle Zeycan ve Raznihan İle Mahifiruze'de olduğu gibi kıyâfet değiştirerek, bazende Âşık Garip, Kerem İle Aslı ve Derdiyok İle Zülfü Siyah'ta olduğu gibi gerçek kimlikleri ile rakîplerinin karşısına çıkarak imtihan olduklarını görürüz. (4)

(1) F. Türkmen, Tahir İle Zühre., s. 67.

(2) M. Bali, Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi, s. 250.

(3) Ş. Elçin, Kerem İle Aslı, s. 87.

(4) Alev Tekinay, Der Deutsche Und Türkische Liebesroman In Mittelalter. Zeitschrift der Deutschen Morgen Landischen Gesellschaft, Bd. 131. H. 1, Wiesbaden, 1981, s. 151 vd.

Bu imtihan, sorulu cevaplı muamma veya herhangi bir konuda de-
yişme şeklinde olur.

Bu motif, Ortaçağ Alman epik aşk destanlarından olan Tristan da
mevcuttur. Destanda, Tristan'ın "kılıç kuşanma" (şövalyelik piyâsi alma)
töreninde şarkı yarışmaları yapılır. Bu yarışmalara çağdaş Avrupa
şâirlerinin hemen hemen hepsi katılır. Tristan ve bazı şâirler bu yarış-
malara kıyafet değiştirerek katılırlar. (1)

Tristan destanındaki bu motifle, eski arap ve Türk halk hikâyelerin-
deki kıyâfet değiştirerek şiirle yarışma ve imtihan olma motifi arasında-
ki paralelizm, bazı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. (2)

Yaralı Mahmut hikâyesinde, sevgililerin kavuşmaları epizotuna bağ-
lı olan "kıyafet değiştirerek sevgilisinin düğününe gitme" motifi, var-
yanıtların hepsinde ortaktır. Çok eski motif olduğunu ve Dede Korkut'tan
beri halk hikâyelerinde kullanıldığını görüyoruz.

Bu motif, İndex'te K. 1837 numarada gösterilmiştir.

Mahmut kıyâfet değiştirerek sevgilisinin düğününe gider. Türkü söy-
leyerek kendini tanıtır. Türkü ile kendini tanıtmaya, S1- S2- S3 ve S11
varyantlarında vardır.

Kahramanın türkü söyleyerek kendini tanıtmaya motifi, Stith Thomp-
son'ın İndex'inde T. 102 numaradadır.

Bu motif Bamsı Beyrek'te (3), Kurbanî'de, (4) Âşık Garip'te (5) ve
Tahir İle Zühre hikâyesinde mevcuttur. (6)

Yaralı Mahmut hikâyesinin bütün varyantlarında kullanılan bir mo-
tif te, kahramanın, başkasıyla evlendirilmek istenen sevgilisinin düğünü-
ne son günde yetişmesi motifidir. Sevgilinin başkasıyla evlenrilmesi mo-
tifi ile bir motif kompleksi teşkil eden bu motif, 7. epizota bağlıdır.
Mahmut, düğünün son gününde yetişir. Eğer yetişemezse, sevgilisi hazır-
ladığı bir tas zehiri içip intihar edecektir.

Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek'te, Âşık Garip'te (7) Kurbanî'de (8)
Elif İle Mahmut'ta (9) ve Tahir İle Zühre'de de aynı motif kullanılmıştır.

(1) Tristan Und Isolde, Gottfreid Von Strassburg Berlin, 1969, Karl Marolds
Ausgabe.

(2) Alev Tekinay, a.e, ss. 150-151.

(3) O. Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı., s. 32 vd.

(4) E. Ahundov, M. Tahmasb, Azerbaycan Destanları., s. 87 vd.

(5) F. Türkmen, Âşık Garib. ss. 4-5.

(6) F. Türkmen, Tahir İle Zühre., s. 222 vd.

(7) F. Türkmen, Âşık Garib., a.y.

(8) E. Ahundov, M. Tahmasb, a.y.

(9) E. Fisdick, Elif Und Mahmud., s. 17.

Türkmen edebiyat tarihçisi Muhammet Karayev, Şah Senem İle Aşık Garib hikâyesinin Rusça çevirisinin önsözünde (Aşabat, 1945) Aşık Garib'le Bamsı Beyrek hikâyesindeki bu motifi benzerliğine işaret etmiştir.

Mahmut, sevgilisi ile birlikte Kandehar'dan dönerken yolda 40 harami ile karşılaşır. Haramileri yener, kendileri dağda haramilik yapmağa başlarlar. Kervanları soyar, haraç alırlar.

Harami motifi, İndex'te P. 475 numara ile gösterilmiştir.

Bir çok halk hikâyesinde benzeri bulunan harami motifi, Şah İsmail, (1) Tahir ile Zühre, (2) Elif ile Mahmut, (3) ve Melikşah'ta (4) da kullanılmıştır. Lâtif Şah hikâyesinde bu benzerlik daha da fazladır. Haramiliğe heveslenen Lâtif Şah, dağa çıkarak gelip geçen kervanlardan haraç almağa başlar. (5)

Yaralı Mahmut hikâyesinde sık sık karşımıza çıkan "40 günlük mühlet verne" motifi, İndex'te C. 750 numara ile gösterilmiştir.

S2 ve S5 in dışındaki varyantlarda Mahmut, çamçırak taşlarını getirmek için padişah'tan 40 gün mühlet alır.

Formel sayılardan olan 40, hikâyede çeşitli şekillerde kullanılmıştır;

S1- S7 ve S8 varyantlarında, Mahmud'un yaraları 40 günde iyileşir.

S8 da Mahbub, 40 kat yatağı kaynanasının üzerine yığarak kaçır.

S3- S5 ve S8 varyantlarında Mahmut'la Mahbub, has bahçede 40 gün 40 gece hasret giderirler.

S7 da Mahmut, Kara Vezir'i 40 parçaya böler.

Hikâye ve masallarda yaygın halde rastlanan 40 formel sayısı, Dede Korkut'ta da vardır. Mahmud'un yaralarının 40 günde iyi olması motifinin paralelini, Boğaç Han'da görüyoruz; "40 ince belli kız yayıldılar, dağ çiçeği devşirdiler. Boğaç Han'ın yarası 40 günde onaldı" (6)

"Eylik Koca oğlu, kırk cübbe bürünür; kırk kul ve kırk karavaş azad edilir; kırk yerde otağ veya gerdek dikilir; kırk gün kırk gece toy,

(1) H.A. Fischer, Schah İsmail und Gülüzar., Bd. XXVI.

(2) F. Türkmen, Tahir ile Zühre., s. 186.

(3) E. Fischdick, Elif Und Mahmud., s. 10.

(4) O. Spies, Türkische Volksbücher., (Türk Halk Kitapları) s. 66.

(5) E. Aslan, Çıldır Aşık Şenlik., s. 230.

(6) O.Ş. Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. 12.

düğün olur; Tanrı, Beğil oğlu Emren'e kırk erce kuvvet verir", "Boğazca Fatma kırk oynaşlıdır", "Kırk kâfir atlandılar", "Deli Dumlul, köprüden geçmeyenden 40 akçe alır", (1)

Elif ile Mahmut'ta, cadı, Elif'i getirmesi için padişah'tan 40 gün mühlet ister, (2) 40 harami Mahmud'un kılıcını alır, bir kuyuya atarlar. (3) Kerem, "kırklar sofrasında aşk dolusu" içer. (4) "Köroğlu kırklara karışır." (5)

Bu motif Stith Thompson'ın Index'inde Formülistik Sayılar grubunda Z. 71. 12 (5) numarada gösterilmiştir.

Kırk sayısının muhtelif sahalarda kullanılması ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış, geniş bilgiler verilmiştir. (6)

Hikâyenin sonucunu teşkil eden "düğün-sonuç" epizotuna bağlı iki motif vardır. Birincisi "evlenme hazırlığı" diğeri "düğün" motifidir.

Index'te T. 367 numarada verilmiş olan "evlenme hazırlığı", kahramanların düğününü hazırlayıcı niteliktedir. Kahramanların çeşitli ünvanlar kazanması ve ödüllendirilmesi bu motifi teşkil eder.

Mahmut'a, başarılarından dolayı padişah tarafından vezirlik verilir. "Kahramanın mükâfatlandırılması" motifi, Index'te (Q) harfi başlıklı sıralamada verilmiştir.

Bu epizottaki motif zincirinin ikinci ve son halkası" 40 gün 40 gece düğün" motifidir. Bu motif, Index'te Z. 71. 12 numarada gösterilmiştir.

İstanbul padişahı (Kahraman Padişah), 40 gün 40 gece düğün-şenlik yaptırarak Mahmut ile Mahbub'u evlendirir.

"Düğün eğlencesi" motifi, Index'te T. 136.3 numarada gösterilmiş, "mutlu son"la biten ve bütün hikâyelerde mevcut olan ortak bir motiftir.

Sonuç olarak, Yaralı Mahmut hikâyesinin bütün varyantlarında, yukarıda verdiğimiz bu motif sırası bulunmaktadır. Karşılaştırmaya çalıştığımız motiflerin bir çoğunun, masal, efsâne, destan ve hikâyelerde aynen veya çok küçük farklılıklarla tekrar edildiği görülür.

Bir çok masal ve efsâne unsuru, hikâyenin yapısına dahil edilmiştir. Fakat bu unsurlar, hikâyenin özelliğini bozmuş değildir. Epizot ve motif

(1) Gökyay, a.e, s. 123, 53, 45, 75.

(2) E. Fischdick, a.e, s. 9.

(3) E. Littman, Arabische Marchen., s. 450.

(4) Ş. Elçin, a.e, s. 4.7.

(5) P. Boratav, Halk Hikâyeleri., s. 263.

(6) Abdülkadir İnan, Türk Destan ve Masallarında "Kırklar" motifi, Türk Dili, 1958, VII, s. 77., Abdülkadir Karahan, İslâmiyette Kırk Adedi, TDED, İstanbul, 1951, V.

halkaları içerisinde başarılı bir şekilde işlenmiştir. İncelemeye çalıştığımız Yaralı Mahmut hikâyesinde tesbit ettiğimiz bu durumun, teker teker ele alınıp aynı metodla incelendiğinde, diğer halk hikâyelerimizde ortaya çıkacağı açıktır.

IV. BÖLÜM

YARALI MAHMUT HİKÂYESİNDEKİ ŞİİRLER VE VARYANTLARDAKİ ŞİİRLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Halk hikâyelerinin en önemli formal özelliği, nazımla nesrin karışık olmasıdır. Bu, sadece Türk halk hikâyelerinde değil, aynı zamanda Arap ve bazı Avrupa milletlerinin halk edebiyatlarında da bulunan bir şekil özelliğidir.

Rudi Paret, “Siyarat Saif İbn Dhî Jazan” isimli nazım-nesir karışık olan Arap halk hikâyesi üzerinde yaptığı incelemede ikiyüz parça şiir bulunduğunu kaydeder. (1)

Enno Littman, 1001 Gece Masalları’nın bazılarında nazım ve nesrin karışık olduğunu söylüyor. (2)

Halk hikâyelerinin eski formlarının nesir olduğunu ileri süren E. Fischdick’e göre, poetik unsurlar hikâyelere sonradan dahil edilmiş süslerdir. (3) Yazar, eski bir Fransız hikâyesi olan “Aucassin et Nicolette” ile Grimm masallarındaki “Die Getreue Frau” (Sadık Kadın)’ın, bu şeklin Avrupa’daki tipik örnekleri olduklarını belirtiyor. (4)

G. Jacob’un incelemelerine göre, Türk halk hikâyelerinin bu şekli, Hint “Tschampu” stiline benzemektedir. (5)

Türk halk hikâyelerinde manzum parçaların ilave olduğu, sade bir nesir üslûbıyla kaleme alındığı ve hikâyeyi süslemek, san’at kıymetini yükseltmekten başka bir gâyesi bulunmadığı fikrini ileri süren O. Spies’e

(1) Rudi Paret, Ein Arabischer Volksroman, Hannover ,1924 s. 22 vd.

(2) Enno Littman, 1001 Nacht in der Arabischen Literatur, Tübingen, 1923, s. 33 vd.

(3) E. Fischdick, a.e, s. 26.

(4) a.y.

(5) G. Jacob, Das Türkische, Volksliteratur, Berlin, 1901, s. 18.

göre, “bu manzumeler vak’ının seyrini kendi başlarına asla devam ettire-
meler. Mensur hikâyede, hissiyat ve temâyüllerin, cenk arzusu ve dar va-
ziyetlerin bildirildiği yere eklenirler.” (1)

O. Spies, Türk halk hikâyelerindeki şiirleri Kowalsky’nin (2) fikir-
lerinden de faydalananarak, tesbît ettiği şu “husûsi form fabrikalarına” gö-
re tetkik etmiştir :

- 1— Hece sayısı
- 2— Kıta yapısı
- 3— Kâfiye
- 4— Alliterasyon

İncelememizin konusunu teşkil eden Yaralı Mahmut hikâyesindeki
şiirler ve bu şiirlerin nesir içerisindeki durumu da aynıdır. Hikâyede he-
yecan ve duygunun yüksek olduğu yerlerde şiir vardır. Konu ile ilgili
olmakla beraber şiirlerin eksikliği olayın akışını etkilemez. “Aldı baka-
lım ne dedi” veya “Türküsunü bitirdikten sonra” sözlerinden başka ne-
sirle anlatım bağları yoktur.

Biz burada incelemeye aldığımız hikâyenin, birisi yazma olan 12 var-
yantının şiirlerini, hikâve içerisindeki epizot sırasına göre karşılaştıra-
cak, daha sonra da O. Spies ve diğer bazı araştırmacıların tesbît ettiği
usûllerden de yararlanarak incelemeğe çalışacağız.

Hikâyenin yazma (Yz-) S1- S2 ve E11 dışındaki varyantları, şiir ba-
kımından zayıftır. Hatta, ileride görüleceği gibi bazı varyantlarda sâde-
ce bir kaç parça şiir vardır.

Şiir bakımından tam ve düzgün olan yazma ve S1 varyantındaki
şiirler, daha iyi karşılaştırmak için bu bölümün sonunda birlikte
vermeyi uygun bulduk. Ayrıca bu şiirleri metin içerisindeki sıraya gö-
re numaraladık.

1— Kahramanların aileleri ve sosyal durumları epizotuna bağlı olan şiirler

Yaralı Mahmut hikâyesinde kahramanların doğumu olağanüstü bir
şekilde olmadığı için, hikâyenin başlangıcının teşkil eden bu epizotta
şiire rastlanmaz. Esâsında kahramanların ailelerinin takdim edildiği bu
epizotta, şiir söylemeyi gerektiren önemli bir olay yoktur.

(1) O. Spies, a.e, s. 38.

(2) O. Spies, Türkische Volksbücher, Türk Halk Kitapları ismiyle türkçeye ç-
viren Behçet Gönül, İst. 1941, ss. 39-40. O. Spies’in (s.40) bahsettiği, Türk halk hi-
kâyelerindeki şiirlerin, Türk halk dilinin karakter ve formuna göre tetkik eden
Kowalsky’nin lehçe yazılmış “Ze Studjow nad Forma Poezji Ludow Türeckick I,
Mémoires de la Comission Orientale de L’Academia Polonaise des sciences et des
Letters, nr, 5, Krakow, 1921” adlı incelemesini görmediğimizden, Kowalsky’nin bu
görüşlerine burada yer veremedik.

2— Mahmud'un, sevgilisini bulmak için gurbete çıkışı (Gence yolculuğu) epizotuna bağlı olan şiirler

Hikâyenin sâdece iki varyantında bu epizota bağlı şiir vardır.

S2 da, askerin önünde Gence'ye hareket Mahmud, annesiyle vedâlaşırken şiir söyler. Bu şiir 15 heceli dizelerden kurulu dördlüklerden meydana gelmiştir. Bazı dizeler, aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün kalıbına uymakla beraber, şiirin tamamından belirli bir aruz kalıbı çıkmaz. Şiir üç dördlükten meydana gelmiştir. Uyak düzeni aaab, cccb, dddb, şeklinde olup "yine" rediflidir. Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle doludur.

S2 varyantında bulunan 2 numaralı şiir, yine Mahmut'la annesinin vedâ esnasında söyledikleri altı dördlükten meydana gelen bir deyişmedir. 4+4+3 duraklı 11 heceli mısralardan kurulu şiir, abab, cccb, dddb, uyak düzeninde ve "sabahtan" rediflidir. Son dördlüklerde Mahmud'un annesi Sadet'in adı geçer. Bu şiir yapı bakımından düzgün, anlam bakımından konuya uygundur.

Bu şiir S1 varyantında da vardır. (Nr. 2) Şiirin varyantları arasındaki tek fark, S1'da ilk dördlüğün Mahmut tarafından söylenmiş olmasıdır.

Deyişme biçimindeki bu şiirin asıl yapısının da böyle olduğu, yani şiire ilk defa (S1'da olduğu gibi) Mahmud'un başladığı düşüncesindeyiz. Çünkü gurbete giden Mahmut'tur. Annesine vedâ edecektir. Şiire onun başlaması ve annesinin de ona cevap vermiş olması, hikâyeye geleneğinde var olan bir kuraldır.

S2 varyantında görülen bu değişikliğin, anlatıcı tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

3— Mahmud ile Mahbub'un karşılaşmaları ve âşık olmaları epizotuna bağlı olan şiirler

Bu epizotta sadece Yz- S1- S2 varyantlarında şiir vardır. İlk defa karşı karşıya gelen Mahmut ile Mahbub, olayın akışına göre savaşacaklardır. Mücadeleye başlamadan önce şiirle atışır, birbirlerine meydan okurlar. Kahramanların kendilerini övdükleri bu şiirler, daha çok bir kahramanlık tavrı gösterir.

Her üç varyantta da söze önce Mahmut başlar. Sıra ile üçer dördlük söylerler. Son dördlüklerde kahramanların adları vardır.

4+4+3 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiir, abab, cccb, dddb uyak örgüsündedir. "Benim" sözcüğü redif olarak kullanılmıştır.

Yz varyantta 2 numarada gösterdiğimiz bu şiirin dördlük sayısı azdır. Kahramanların söylediği ikinci dördlükler eksiktir. Ayrıca şiirin bazı kısımları silinti dolayısıyla okunamadı.

Bazı dizelerin yeri S1 ve S2 varyantlarındakilerden değişiktir.

Dizelerin dörtlüklerde ve şiir içerisindeki yerlerinin değişikliği, ilerde vereceğimiz karşılaştırmada daha açık bir şekilde görülecektir.

Yine bu epizotta, sadece S2 varyantında bulunan bir şiir vardır. Mahmud'un Mahbub'a hitâben söylediği şiir, $8+7 = 15$ heceli dizelerden meydana gelen ve saz şâirlerinin "Divânî" dedikleri, "ağır" bir makam (ezgi)la söyledikleri bir türdür. (1)

Beş dörtlükten meydana gelen şiirin uyak örgüsü; ilk dörtlük, aaba, diğerleri ccca, ddda..., şeklindedir. "Ecem kızı", redif olarak kullanılmıştır.

4— Kahramanların evlenmelerinin engellenmesi epizotuna bağlı olan şiirler

Yaralı Mahmut hikâyesinin bu epizotu, hikâyenin duygu ve heyecan bakımından yüksek olan epizotlarından birisidir. Kahramanlar, çeşitli güçlükler ve engellerle karşılaşır. Duygu ve heyecanlarını daha çok şiirle anlatırlar.

Cadı tarafından büyülenen Mahbub, Mahmud'u terk ederek Gence'ye gider. Ayrılmadan önce, Mahmud'a verilmek üzere, annesi Sadet hanıma bir şiir bırakır.

Mahbub'un sevgilisine vedâ için yazdığı bu şiir, Yz- S1 ve S2 varyantlarında vardır.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiir, üç dörtlükten meydana gelmiştir. Uyak düzeni, ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde ise bbba şeklindedir. Şiirin anlamına uygun olarak "giderim" redifi kullanılmıştır.

Yz da 2, S1 da 3 numarada gösterdiğimiz şiirin bazı mısraları değişik olmakla beraber, dörtlüklerdeki anlam aynıdır.

Bu epizota bağlı bir başka şiir, S1 da 4, S2 da 7 numarada gösterilen şiirdir. Üç dörtlükten meydana gelen şiir, 5+3 duraklı 8 heceli dizelerden kurulmuştur. Mahmut tarafından, kendisini terk edip giden Mahbub'un arkasından söylenmiştir.

Şiirin, ilk dörtlüğünde abab, sonraki dörtlüklerinde cccb, dddb şeklinde düzgün bir uyak örgüsü vardır.

Şiirin iki varyantı arasındaki fark, dörtlüklerin kavuştak olan dizeleindeki bazı kelimelerin değişik olmasıdır.

Ayrıca iki varyanttaki şiirin söylendiği olaylar farklıdır. S1 da, yukarıda açıkladığımız nedenlerden söylenmiş olan şiirin, S2 da Mahmud'un Gence yolculuğu sırasında söylediği anlaşılmaktadır.

(1) E. Aslan, Doğu Anadolu'da Söylenen Aşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Folklor Araştırma ve Haber dergisi "Köz", S. 3, 1980.

4. epizota bağı bir başka şiir, S1 da 5, Yz da 3 numarada gösterdiğimiz şiirlerdir .

Sevgilisinin gittiğini öğrenen Mahmud, üzüntüsünden gece uyuyamaz. Yanan çamçırak taşlarının ışığı, Mahmud'un üzüntüsünü daha da artırır. Çünkü çamçırak taşlarını da sevgiliyle birlikte Gence'den getirmiştir.

Mahmut tarafından söylenen bu şiir, 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu ve 3 dörtlükten meydana gelmiştir. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte abab, sonrakilerde cccb..., şeklinde ve hatasızdır. "Bu gece" redifli olan şiir, sevgilisinden ayrılmış olan kahramanın duygularını en güzel şekilde yansıtmaktadır.

Mahmut, kendisini terkeden Mahbub'un arkasından gider. Bir zaman yol aldıktan sonra, ihtiyar bir kadının evine konuk olur. Kadının "Güleser" adlı bir kızı vardır. Daha önce yola çıkan Mahbub'da aynı kadının evine konuk olmuştur. Mahbub'un durumundan kuşkulanan ihtiyar kadın, onun gitmesini engellemeye çalışmış, fakat durdurmayı başaramamıştı. Bunun üzerine Mahbub'a Gence'nin uzun yolunu göstererek, oyalamaya çalışmıştır.

Mahmut burada ihtiyar kadından, üç dörtlük bir şiirle sevgilisini sorar. İhtiyar kadın da aynı şekilde üç dörtlük bir şiirle Mahmud'a cevap verir.

Mahmud'un, sevgilisinden haber sorması, ihtiyar kadının da ona cevap vermesi "soru-cevap" şeklinde devam eden şiir, Yz- S1 ve S2 varyantlarında bulunur.

Yz da 4, S1 ve S2 varyantlarında 6 numarada gösterdiğimiz bu şiir, 4+4+3 duraklı 11 heceli dizelerden meydana gelmiştir. Kahramanın söylediği ilk dörtlükler abab, sonrakiler cccb..., uyak örgüsündedir.

Kahramanların söylediği dörtlüklerden Mahmud'unkilerde "Nene vârim burdan geçti gördün mü?" (Yz-S1) Nene'nin söylediği dörtlüklerde de, "Çok yalvardım yârin durmadı oğul." (S1) dizeleri nakarat (tekrar) dır.

Yz da ise, "Oğul senin yârin durmadı gitti" dizesi nakarattır.

S3 da, "Ana burdan geçti yâri gördün mü?" ve "Çok yalvardım yârin kalmadı yavrum" dizeleri nakarattır.

Görüldüğü gibi dizelerdeki anlam tamamen aynıdır. Ancak kelimelerin yerleri değişik veya aynı anlamı veren benzer kelimeler kullanılmıştır.

Nene (ihtiyar kadın) burada, Mahmud'u, sevgilisinin arkasından gitmekten vazgeçirip, kendi kızını Mahmud'a vermek ister. Fakat, Mahmud'un kararının kesin olduğunu anlayınca, ona yardım eder.

5— Mahmut'la Mahbub'un mücâdelesı epizotuna bağlı olan şiirler

Bu epizotta duygu ve heyecan, diğerlerine göre çok daha yüksektir. Buna bağlı olarak şiirlerin yoğunluğu da fazladır. Daha önceki epizotlarda tek tük karşımıza çıkan şiirler, bu epizotun bu yoğun şiir ortamının hazırlayıcısı niteliğindedir.

Bu epizotta karşımıza çıkan ilk şiir, Mahmut ile Mahbub'un deyişmeleridir.

Küsüp giden sevgilisine Karaman dağında yetişen Mahmut, onu geri döndürmek için şiir söyler. Fakat Mahbub'a cadı tarafından büyü yapılmıştır. Mahmud'un sözleri onu etkilemez.

Mahmut burada dört dörtlükten oluşan bir şiir söyler. Mahbub'da buna aynı sayıda dörtlükle cevap verir.

Bu şiir sâdece, S1 (Nr.7) ve S2 (Nr.8) varyantlarında vardır. S2 varyantında iki dörtlük fazladır. Kahramanların söyledikleri ilk dörtlüklerin uyak örgüsü, xaxa sonrakiler bbba, ccca..., şeklinde-dir.

Mısralardaki hece sayısı $4 + 4 + 3 = 8$ dir.

Mahmud'un söylediği dörtlüklerde "yavaş git" ötekilerde ise "giderim" redifi kullanılmıştır.

Deyişmeler bittikten sonra Mahbub geri dönmez, yoluna devam etmek ister. Mahmut, duygularını tekrar dizelere döker. Sevgilisinin gönlünü almağa çalışır. Mahbub'da ona aynı şekilde şiirle cevap verir.

Yz da 5, S1 da 8, S2 varyantında 9 numarada gösterdiğimiz bu şiir, $4 + 4 + 3$ veya $6 + 5 = 11$ heceli dizelerden kurulu altı dörtlükten meydana gelmiştir .

Şiirin uyak düzeni, ilk dörtlüklerde xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba..., şeklinde-dir.

Bu şiirde de, diğerlerinde olduğu gibi redif kullanılmıştır. Mahmud'un söylediği şiirde "Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün" dizesi ile, Mahbub'un söylediği şiirde "senden" kelimesi redif olarak kullanılmıştır.

S7- S8- ve S9 varyantlarında da bu şiirin bazı parçalarına rastlanır. S7 da kahramanların söylediği beşer dizeli iki parça şiir vardır. S8 varyantında Mahmud'un söylediği bir beyit (iki dize) ve Mahbub'a âit bir dörtlük vardır. S9 varyantında yine bir dörtlük vardır.

Bu epizota bağlı bir başka şiir, yine Mahmut tarafından sevgilisi için söylenmiştir. Yz Nr. 6, ve S1 Nr. 9 da gösterdiğimiz bu şiir, $4 + 4 + 4 = 11$ veya bazı dizeleri $6 + 5 = 11$ heceli olan üç dörtlükten meydana gelmiştir.

Varyantlardaki şiirler hemen hemen aynıdır. İlk dörtlükteki uyak seması xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba, ccca şeklinde-dir.

"Bir eylen" kelimleri dörtlüklerin sonunda redif olarak kullanılmıştır.

Diğer varyantlarda bu şiir yoktur.

Mahmut, şiirini söyleyip bitirdikten sonra, Mahbub, kılıcını alıp Mahmud'u ağır şekilde yaralar. Mahmut atından yere düşer, kanlar içinde yatarken Mahbub yoluna devam eder. Bunun üzerine Mahmut, kendisini bu dağ başında yaralı halde bırakıp giden sevgilisine yalvarır. Burada duygu ve heyecan en yüksek düzeydedir. Mahmut burada duygularını şiirle anlatır.

S1 ve S2 varyantlarında 10 numarada gösterdiğimiz bu şiir 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir.

Şiirin uyak örgüsü, ilk dörtlükte xaxa, diğerlerinde ise bbba, ccca şeklinde ve hatasızdır.

S1 da "beni" redifli olan şiir, Azeri varyantı olan S2 da Azeri ağız özelliklerinden dolayı "meni" rediflidir. Her iki varyantta da şiirin yapısı ve uyak şeması düzgün ve sağlamdır.

Bu epizotta Mahbub'un söylediği bir şiir vardır. Yz da Nr. 7 ve S1-S2 varyantlarında 11 numarada gösterdiğimiz şiir, Mahbub'un üzüntülerini dile getirir. Mahbub, büyüünün etkisiyle Mahmud'u yaraladıktan sonra, kılıcını kınına koyarken, kılıçtaki kanı görür ve bu sırada büyük bozulur. Akli başına gelir. Fakat iş işten geçmiştir. Sevgilisi ölmek üzeredir. Mahbub çok pişmandır ve acı çekmektedir.

S1 varyantında dört dörtlük bir şiirle bu duygularını anlatmaya çalışır. Yz, S2 ve S3 varyantlarında bu şiirin dörtlük sayısı üç tür.

S7 ve S8 varyantlarında, bu şiirin, yapı bakımından bozuk olan birer dörtlüğü vardır.

Diğer varyantlarda bu şiire rastlanmaz.

Şiir 11 heceli dizelerden oluşur. 6+5 duraklıdır. Fakat bazı dizele-
rin 4+4+3 durak sistemine uyduğu dikkati çeker.

S1 varyantında bulunan bir dörtlük, diğer varyantlarda yoktur. Yapı bakımından düzgün olan bu dörtlükte, Mahmud'un Karaman dağındaki yaralı durumu anlatılmaktadır.

Sözkonusu dörtlük şudur ;

"Duman aldı Karaman'ın başını
Ala kan bürümüş yârin kaşını
Koyup gitsem kurt kuş yiyer leşini
Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut"

Sadece S3 varyantında bu dörtlüğün çok bozuk ve eksik bir şekil vardır.

Şiir aaab, ccc..., uyak örgüsündedir. Yz ve S1 da "Dilim tutmaz öldü diyen vay Mahmut" dizesi dörtlükleri sonunda tekrarlanır.

S2 varyantında “vay Mahmut” kelimeleri rediftir.

S3 varyantında ise, “Ölene tek Mahmut diyim yâr diyim” mısraı bütün dörtlüklerin sonunda tekrar edilir.

Mahbub, öldüğünü sanarak Mahmut’tan ümidini keser. Parmağın-
daki yüzüğü çıkarıp Mahmud’un parmağına takar, atını da koluna bağ-
layarak bırakıp gider. Burada, gitmeden önce üç dörtlükten oluşan bir
türkü söyler.

S1 ve S2 varyantlarında 12 numara ile gösterdiğimiz şiir, öteki var-
yantlarda yoktur.

Şiirde “giderim” redif olarak kullanılmıştır.

Şiirin uyak örgüsü, ilk dörtlükte abab, sonraki dörtlüklerde cccb,
dddb şeklindedir.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden oluşan şiirde, ölçü ve uyak hatası
yoktur.

Mahbub, bu şiirde, ölmek üzere olan sevgilisi için bir çâre bulama-
manın acılarını ve üzüntüsünü dile getirir. Bu şiiri söyledikten sonra ağ-
laya ağlaya Gence’ye döner.

Bu epizota bağlı bir başka şiir, Mahmud’un kendisini tedavi eden
Bezirganbaşı’nın kızı Gülşen’e söylediği şiirdir.

Mahmut, Karaman dağında yaralı durumda iken, oradan geçen bir
kervan tarafından bulunur. Bezirganbaşı, Mahmud’u Gence’deki evine
götürür. Mahbub’un baş cariyesi olan kızı Gülşen, Mahmud’u tedavi
eder. Mahmud’un yaraları 40 günde iyi olur.

Gülşen çok sırar ederse de, Mahmud, kendisini yaralayanın kim ol-
duğunu söylemek istemez.

Mahmut, burada bir şiir söyleyerek, Gülşen’in güzelliğini anlatır.
Bu şiiri S1 ve S2 varyantlarında görüyoruz. Varyantlar arasında pek
fark yoktur. S1 da 13 ve S2 da 14 numarada gösterdiğimiz bu “methiye”
6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gel-
miştir. Uyak düzeni, ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba,
ccca şeklindedir. “Zülfün” kelimesi dörtlüklerin sonunda redif olarak
kullanılmıştır. Şiirin yapısı düzgün, uyak hatasız kullanılmıştır.

Gülşen’in ısrarlarına rağmen Mahmut, kendisini kimin yaraladığını
söylemez. Mahmud’u bulup getiren Bezirganbaşı da, Mahmud’u kimin
yaraladığını merak etmektedir. Çünkü Bezirganbaşı, Mahmud’u, Kara-
man dağında yaralı halde bulduğu zaman, yanında bir atla bir heybe al-
tın vardı. Eğer düşman yaralasa idi, atı ve altınları da alırdı. Bezirgan-
başı’na göre Mahmud’u düşmanı yaralamamıştı. Bu durumu öğrenmek
için, Mahmud’a şiir söyler ve kimin tarafından yaralandığını sorar. Mah-
mut’ta, şiirle cevap verir.

Yz da 8, S1 da 14 ve S2 da 13 numarada gösterdiğimiz şiir, kahramanların söyledikleri üçer dörtlükten meydana gelmiştir. Her iki başlangıç dörtlüğünde uyak örgüsü abab, sonrakilerde ise cccb, dddb şeklindedir.

S2 varyantında ilk dörtlüğü Bezirganbaşı söyler, Mahmut, ona cevap verir.

S1 da ise, şiire ilkönce Mahmut başlar.

Yz da, kahramanların söylediği birer dörtlük eksiktir. Mahmud'un söylediği ara dörtlükle, Bezirganbaşı'nın söylediği ilk dörtlük yoktur.

Yz da, S1 da ve S2 da sırasıyla "Yarelendim yâr elinden yareli" ve "Söyle oğul seni kim yeraledi" dizeleri tekrardır.

Varyantlarda şiire ilk önce başlayan kişinin değişik olmasına rağmen, yukarıda verdiğimiz nakarat dizelerinden de anlaşıldığı gibi soruyu soran Bezirganbaşı'dır. Buna göre şiire ilk başlayanın Bezirganbaşı olması gerekir. Bu durumda şiir söyleme sırasının S2 da verildiği şekilde olduğu ortaya çıkar.

S1- S2 ve S3 varyantlarında 15 numarada gösterdiğimiz bir şiir, yine Mahmut tarafından Gülşen'e söylenmiştir. Gülşen, bir önceki şiirde Mahmud'un sevgisili tarafından yaralandığını anlamıştı. Mahmut'tan sevgilisinin kim olduğunu sorduğu zaman, o da bir şiirle sevgilisinin Gence Hanı'nın kızı olduğunu söyler. 4+4 = 8 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelen şiir, diğer varyantlarda yoktur.

Bu epizota bağlı bir başka şiir, Gülşen'le Mahmud'un karşılıklı değişimleridir.

Şu şiir, Mahmud'un kendisine yardım eden kişilerle devam ettirdiği manzum diyalogun bir halkasıdır. Gülşen, Mahmut'tan, sevgilisinin kim olduğunu sormağa devam eder.

Burada, Gülşen bir şiir söyler, Mahmut'ta ona cevap verir.

Yz da 9, S1 ve S2 da 16 numarada gösterdiğimiz şiirde, Mahmut, kendisini yaralayanın Gence Hanı Ziyâd Han'ın kızı Mahbub olduğunu ve olayları ayrıntılarıyla anlatmağa çalışır.

Şiirin bulunduğu varyantlarda söze ilk önce Gülşen başlar. Üç dörtlük söyler. Mahmut'ta, aynı şekilde üç dörtlük bir şiirle Gülşen'e cevap verir.

Bu epizotta daha önce Gülşen'in Mahmud'a âşık olduğu anlaşılmıştı. Fakat Gülşen, Mahmud'un Mahbub'u sevdiğini anlayınca ona "kardeş" diye hitâb eder. Mahmut, daha ilk karşılaştıkları zaman Gülşen'e "bacı" demiştir. Gülşen'in, buradaki "gizli aşkı" 5. epizottaki motiflerin karşılaştırılması bölümünde açıklanmıştır.

Bu şiir Yz da 9, S1- S2 da 17 numarada gösterilmiştir. Şiirin ilk dörtlüğünün uyak örgüsü Yz ve S2 varyantlarında xaxa, S1 da abad şeklindedir, sonraki dörtlükleri ise, Yz ve S2 da bbba..., S1 varyantında ise cccb,... şeklindedir.

Üç varyantta da, Gülşen'in söylediği "Söyle oğlan" Yz ve S2 da (kardeş) seni kim yaraladı?" mısraı ile, Mahmud'un söylediği "Bendeki yereler yâr yaresidir" dizesi nakarattır.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu dörtlüklerden meydana gelen şiirin dörtlük sayısı altı dır. Son dörtlüklerde kahramanların ismi bulunur. Ölçü ve uyak bakımından düzgün bir şiirdir.

Bu epizotta Mahmud'un söylediği bir şiir daha vrdır. Bu şiir Anadolu'da bazı bölgelerde çok sevilmekte ve âşıklar tarafından özel bir ilgiyle söylenmektedir.

Mahmut bu şiirinde, Karaman dağında sevgilisi tarafından yaralandığını anlatır.

Bu şiir Yz ve S1 varyantlarında sâdece Mahmut tarafından söylenen üç dörtlük halindedir. S2 da (Nr. 16) Mahmud'un söylediği bu üç dörtlüğe aynı sayıda dörtlükle Gülşen'in cevabı vardır.

Yz da 10 ve S1 da 17 numarada gösterdiğimiz şiir, 4+4+3 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir.

Uyak düzeni ilk dörtlükte (Yz) aaab, sonraki dörtlüklerde cccb..., şeklindedir. S1 da ilk dörtlük abab, sonrakiler cccb..., S2 da ilk dörtlük xaxa, sonraki dörtlükler ise, abab, cccb..., şeklindedir.

Şiirde ilk dörtlüğün son dizesi nakarattır.

Bu şiir S3 ve S5 da müstakildir. Yani Mahmut tarafından söylenmiş üç dörtlük halindedir. Uyak düzeni abab, cccb..., şeklindedir.

S4- S7- S11 varyantlarında şiirin ilk ve son dörtlükleri bulunmakta dır. Bu şiirlerde ölçü ve uyak bozuktur.

S9 varyantında ise, bu şiir beş dörtlüktür. İki dörtlük, hikâyedeki başka şiirlerden alınarak bu şiire eklenmiştir.

Ayrıca S1 varyantında bu şiirin dörtlüklerinin sonuna şiirin anlamına uygun birer bayatı eklenmiştir ki, bu öteki varyantlarda yoktur.

Gülşen, Mahmud'un sevgilisinin Mahbub olduğunu öğrenince çok sevinir. Çünkü, Gülşen, Mahbub'un baş cariyesidir. Sevgililerin kavuşmasına yardımcı olabilecektir. Bunu Mahmud'a bir şiirle müjdeler.

Bu şiir S1 ve S2 varyantlarında vardır. S1 da 18, S2 da 17 numaralarda gösterdiğimiz şiir her iki varyantta da hemen hemen aynıdır. 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiirin uyak örgüsü, ilk dörtlükte abab, sonraki dörtlükler cccb..., şeklindedir. Dörtlüklerin sonundaki dizeler nakarattır. Her iki varyantta da ölçü ve uyak hatası yoktur.

Yz ve S1 varyantlarında Gülşen'in bahçede Mahbub'a söylediği bir şiir vardır. Yz da 11, S1 da 19 numarada gösterdiğimiz şiir diğer varyantlarda yoktur.

Gülşen, Mahmud'un geldiğini haber vermek için Mahbub'un yanına gider. Mahbub, sevgilisinin geldiğine inanmaz. Fakat sonra Gülşen, Mahmud'un nişan yüzüğünü gösterince, Mahbub ona inanır. Burada Mahbub bir şiir söyler ve Gülşen'den Mahmud'un durumunu sorar.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiir üç dördlükten meydana gelmiştir. Uyak örgüsü, ilk dördlükte abab, diğerlerinde cccb..., şeklindedir.

Şiirde, birinci dördlüğün son dizesi nakarattır.

Mahbub, bu şiiri bitirdikten sonra, Mahmud'u bahçeye getirmesi için Gülşen'e yalvarır. Gülşen'de Mahmud'u "Hakk âşığı" kıyafetine sokarak bahçeye getirir. Böylece sevgililer bu epizotta ikinci kez kavuşmuş olurlar.

Hikâyede ilk imtihan motifi bu epizotta karşımıza çıkıyor. Mahmut, Hakk âşığı kıyafetinde bahçeye gelince, Mahbub'un cariyeleri, Mahmut'tan bir şiirle isimlerini söylemesini isterler. Bunun üzerine Mahmut, bir türkü söyleyerek, cariyelerin isimlerini doğru bir şekilde sayar. Türkü bittikten sonra cariyeleri yanlarından uzaklaştırır ve iki sevgili yalnız kalırlar.

Bu imtihan şiiri Yz- S1 ve S2 varyantlarında vardır. 6+5 veya bazı dizeleri 4+4+3 duraklamasına uyan 11 heceli şiir, dört dördlükten oluşur. Uyak örgüsü xaxa, bbba, ccca şeklindedir. Şiirinde uyak düzgün olmakla beraber, bazı dizelerinde ölçü ve duraklar bozuktur.

S7 varyantında, bu epizota bağlı, Mahmut tarafından söylenen fakat anlam bakımından nesir kısmıyla ilgisi bulunmayan bir şiir vardır. Durakları bozuk olan 7'li veya 8'li dizelerden kurulu beş dördlükten meydana gelen şiirin uyak örgüsü de değişiktir.

S5 varyantında, yine Mahmut tarafından söylenen bir şiir vardır. 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiir, üç dördlükten meydana gelmiştir. Şiir, yapı bakımından düzgün değildir.

S11 varyantında, yine bu epizota bağlı iki şiir bulunmaktadır. Diğer varyantlarda bu şiirler yoktur.

Gülşen, Mahmud'u, sevgiliyle kavuşturmak için bahçeye götürmeden önce bir şiir söyleyerek, kendisiyle evlenmesini ister. Bu şiir, 6+5 = 11 heceli dizelerden kurulu üç dördlüktür. Uyak örgüsü aaab, cccb..., dir.

Gülşen'in bu arzusuna Mahmut bir tek dördlülle cevap verir; Gülşen'e "bacı" dediğini, Mahbub'u sevdiğini ve onunla evlenmesinin mümkün olamayacağını şiirle anlatır.

Dörtlük sayısı bakımından eksik olan şiirin uyak durumu ve durakları da bozuktur.

İki sevgili bahçede yalnız kalınca birbirlerine türkü söyler ve duygularını dizelerde dile getirirler.

S2 varyantında ilk şiiri Mahmut söyler. Bu şiir öteki varyantlarda yoktur. Uyak örgüsü ilk dörtlükte, xaxa, diğerlerinde bbba, ccca dir.

4+4 duraklı 8 heceli dört dörtlükten oluşan şiirde, "tellerin" redif olarak kullanılmıştır.

Mahmut'un bahçede söylediği manzumeler dizisinin bir parçası da S1 ve S2 varyantlarında görülen 4+4 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlük bir şiirdir. "Gönül" redifli bu şiirde Mahmut, talihinden şikâyet etmektedir. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba, ccca şeklindedir. Yapı ve uyak bakımından düzgün bir şiirdir. (S1 da 20, S2 da 21 numarayla gösterilen şiirler).

Burada Mahmut tarafından söylenen bir başka şiir, Yz- S1 ve S2 varyantlarında bulunur. Mahmut bu şiirinde, kendisini yaralayan, aşk derdine düşüren ve şimdi de başka birisiyle evlenmek üzere giden Mahbub'a sitem etmektedir.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu şiir üç dörtlükten meydana gelmiştir. Uyak örgüsü ilk dörtlükte xaxa, sonrakilerde bbba..., şeklindedir. "Sen misin" redifli şiirde yapı ve uyak hatası yoktur.

Yz da 13 numarada gösterilen şiirin bazı mısraları, S1 da 22 ve S2 da 21 numarada gösterilen şiirin dizelerinden farklıdır.

Yz varyanttaki şiir, yapı ve anlam bakımından diğerlerinden daha düzgündür.

Gülşen, sevgilisinin küsüp gittiğini Mahmut'a anlatır. Yz da 14 ve S2 da 22 numarada gösterilen şiir, 4+4 = 8 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir. xaxa, bbba, ccca uyak düzenindedir.

S2 da (Nr 24) bulunan ve 15 heceli divânî türünde söylenen şiir, varyantların hiç birisinde yoktur. "Gözlerim" redifli şiirin uyak düzeni de değişiktir (aaba, ccca...) Durak düzeni 8+7 = 15 şeklindedir. Mahmut bahçeye geldiği zaman, Mahbub tarafından söylenen şiir, dil bakımından Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle doludur.

Mahbub'un sevgilisine hitâben söylediği bir başka şiir, 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden oluşan üç dörtlükten meydana gelen bir şiirdir. S1 varyantında (Nr. 23) ve S2 varyantında (Nr. 25) bulunan şiirde Mahbub, Mahmut'a pişmanlığını bildirir. xaxa, bbba, ccca uyak örgüsünde olan şiir, yapı ve uyak bakımından düzgündür.

Bu epizottaki bir başka şiir, Mahmut tarafından Mahbub için söylenmiştir. 11'li 6+5 duraklı şiir, xaxa, bbba..., uyak düzeninde ve "hüçeker" rediflidir.

Yz (Nr. 15), S1 (Nr. 23) ve S2 (Nr. 23) da bulunan şiirin varyantları arasında fazla bir fark yoktur.

6— Mahbub'un başkasıyla evlendirilmek istenmesi epizotuna bağlı olan şiirler :

Sevgilisinin başka biriyle evlendirilmek istendiğini öğrenen Mahmut, derdini bir şiirle Gülşen'e anlatır. S1 (Nr. 25) ve S2 da (Nr. 28) bulunan şiir, 4+4+3 duraklı 11 hecelidir. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte abab, diğer dörtlüklerde cccb..., şeklindedir. Dörtlüklerin yapısı düzgündür. "Yaktı beni bir ayrılık bir ölüm" dizesi kavuşturaktır.

Sevgilisinin başka bir ülkeye gelin gitmesi üzerine Mahmud'un söylediği ikinci şiir, yine S1 (Nr. 26) ve S2 (Nr. 29) varyantlarında vardır. Uyak örgüsü, abab, cccb..., şeklindedir. 4+4+3 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelen şiir, yapı ve uyak bakımından düzgündür.

Yz (Nr. 16) ve S1 (Nr. 27) da, başkasıyla evlendirilmek istenen Mahbub, çaresizliğini sevgilisine bir şiirle anlatır. Üç dörtlükten oluşan şiirin dizelerindeki hece sayısı $6+5 = 11$ dir. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte, abab, diğer dörtlüklerde bbba..., şeklindedir. Dörtlüklerin sonundaki, "Biri benim biri acep kim ola" dizesi kavuşturaktır.

Mahbub, kendisini kaçırıp götürmesini Mahmut'tan ister. Fakat Mahmud'un Kara Vezir'i öldürdükten sonra onunla evlenebileceğini söylemesi üzerine, Mahbub küsüp gider. Burada Mahmut bir şiir söyler.

Yz (Nr. 17) ve S1 (Nr. 28) varyantlarında bulunan bu şiir öteki varyantlarda yoktur.

Değişik duraklı 8 heceli üç dörtlükten meydana gelen şiir, "Koymuş gidiyor" rediflidir. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte abab, sonraki dörtlüklerde cccb..., şeklindedir.

Gülşen, küsüp giden Mahbub'a ricaya gider. Fakat Mahbub geri dönmez. Mahmut, Gülşen'in yalnız gelişine bir türkü söyler. Yz (Nr. 18) ve S1 (Nr. 29) varyantlarında bulunan bu şiir 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir. Uyak düzeni ilk dörtlükte xaxa diğerlerinde bbba..., şeklindedir. "O yâr" redif olarak kullanılmıştır.

S2 da (Nr. 27), bu epizota bağlı bir şiir vardır. 4+4 duraklı 8 heceli mısralardan kurulu şiir üç dörtlüktür. Uyak örgüsü ilk dörtlükte xaxa, diğer dörtlüklerde bbba..., şeklindedir.

S1 (Nr. 32) ve S2 (Nr. 30) da bulunan bir şiir, Mahbub tarafından bir "nâme" olarak Mahmud'a gönderilmiştir. Üç dörtlükten oluşan bu şiirin mısralarındaki hece sayısı $4+4+3 = 11$ dir. abab, cccb uyak düzesinde olan şiir, "de gelsin" rediflidir.

Mahmut, Kandehar'a gelin giden Mahbub'un arkasından gitmeye karar verir. Gülşen'den başka dostu ve yardımcısı yoktur. Bu kararı Gülşen'e bir şiirle anlatır.

Yz da 19 ve S1 da 30 numarada gösterdiğimiz bu şiir üç dörtlükten meydana gelmiştir. Mısralardaki hece sayısı $6+5 = 11$ dir. Uyak düzeni ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba..., şeklindedir. "Ardı sıra" redif olarak kullanılmıştır.

Burada Mahmut'la Gülşen şiirle değişirler. Şiire önce Mahmut başlar, sonra da Gülşen aynı şekilde ona cevap verir. Her birisi üç dörtlük söyler.

S1 ve S2 varyantlarında görülen bu şiir $4+4$ duraklı 8 heceli dizelerden kuruludur. Uyak düzeni ilk dörtlükte abab, diğer dörtlüklerde cccb..., şeklindedir. S1 da "-Giderim evin şen olsun" ve "Mahmut git Allah aşkına" dizeleri ile S2 daki "Giderim evin âbâdân" ve "Cevan gét Allah bilince" dizeleri kavuşturuktur.

Şiirde ölçü ve uyak bakımından bir aksaklık yoktur. Sadece âzeri varyantı olan S2, âzeri ağız özelliklerini taşır.

Mahmut, sevgilisinin arkasından Kandehar'a gitmek için yola çıkarken Gülşen'e üç dörtlük bir şiir söyler. $4+4$ duraklı 8 heceli şiir, xaxa, bbba..., uyak örgüsünde ve "gönül" rediflidir.

Yz (Nr. 20) ve S1 Nr. 33) da bulunan şiir, yapı bakımından sağlamdır.

S2 varyantında bulunan (Nr. 32) "Bâr İlâhim mene sebir ver sebir" nakaratlı şiiri, Mahmut, Kandehar'a giderken yolda söyler $4+4+3 = 11$ heceli dizelerden kurulu şiir, abab, cccb..., uyak örgüsündedir. Âzeri ağız özellikleri gösterir.

Mahmut'un Kandehar yolculuğu sırasında söylediği bir başka şiir, "turnam" redifli şiirdir. Mahmut, akşam vakti havada uçan bir katar turna görür. Mahmut, garip hâlini turnalara benzettir. $4+4+4 = 12$ heceli dizelerden kurulu altı dörtlükten meydana gelen şiirin uyak düzeni abab, cccb..., şeklindedir.

Şiirde Karaman dağı, Bingöller, Kars, Kağızman, İstanbul, Yemen ve Üsküdar gibi coğrafya ve şehir isimler geçer.

Mahmut, turnalara söylediği türküyü bitirdikten sonra yoluna devam eder ve (S2 da Mugan çölünde) Mahbub'u götüren düğün alayına yetişir. Yolda cirit oynarlar. Mahmut ciritle Kara Vezir'in (S2 da Şah Rızağ) kardeşlerini (S1 da üç kardeşini, S2 da padişahın küçük oğlu ile Vezirin ve vekilin oğlunu, öteki varyantlarda padişahın oğullarını) öldürür. Bunun üzerine padişahın askerleri Mahmut'un üzerine hücum ederler. Mahmut kılıcını çekerek askerleri dağıtır ve burada bir türkü söyler.

S1 (Nr. 35) ve S2 (Nr. 34) da bulunan şiir 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kuruludur. Varyantlardaki dörtlük sayısı değişiktir. S1 da üç, S2 da dört dörtlük vardır.

Uyak düzeni, ilk dörtlükte abab, sonraki dörtlüklerde cccb..., şeklindedir.

“Bugün” redifli şiir, yapı ve uyak bakımından düzgündür.

Mahmut, Kandeher’da Kaplan Paşa (S1 Eşikağası)’nın evine konuk olur. Kendisini bir şiirle Kaplan Paşa’nın karısı Gülşah’a tanıtır. Bu şiir sadece S2 da (Nr. 35) vardır. 4+4 veya bazı dizeleri 3+3+2 duraklı olan 8 heceli üç dörtlükten oluşan bir şiirdir.

Eşikağası, Mahmud’u, Osmanlı ülkesinden gelmiş Hakk âşığı kıyafetinde Mahbub’un düğününe götürür.

Kara Vezir, Mahmud’a bir türkü söylemesini emreder. Burada Mahmut, üç dörtlükten oluşan bir türkü söyler. Bu şiirde Mahbub’un ismi geçince, Kara Vezir hiddetlenir ve Mahmud’u öldürtmek ister. Burada bir “sabır imtihanı” motifi vardır. Mahmut, sevgilisinin ismini söyleyince bu imtihanı kaybetmiş olur ve hayatı tehlikeye düşer. Fakat Mahbub olaya karışır ve Kara Vezir’in, Mahmud’a kötülük yapmasını önler.

Yz (Nr. 21) ve S1 (Nr. 36) varyantlarında bulunan şiirle S2 (Nr. 36) varyantında bulunan aynı şiir arasında içerik bakımından bazı farklar vardır. Yz ve S1 da Mahmut daha cesurdur. Kara Vezir’e hakaret eder. Ayrıca bu varyantlarda, Ferhad ile Şirin ve Hz. Eyyub’a telmih vardır.

Şiirin uyak örgüsü, ilk dörtlükte, abab, diğer dörtlüklerde cccb..., şeklindedir. Her üç varyantta da “indi (şimdi) kelimesi redif olarak kullanılmıştır.

Şiir yapı ve uyak bakımından hatasızdır. Yz- daki şiirin bazı kısımları okunamadı.

Mahmut, Kara Vezir’in huzûrunda bir şiir daha söyler. 6. epizota bağlı olan bu şiir Yz (Nr. 22) ve S1 (Nr. 37) da vardır. Mahmut bu şiirinde “Yâ-Rabbi Vezir’e yetir bir ölüm” diyince, Mahbub’un da yardımıyla Eşikağası, Mahmud’u düğün meclisinden kaçıır.

6+5 duraklı 11 heceden kurulu dizelerden oluşan şiirin dörtlük sayısı üçtür. “incidir” rediflidir. Uyak örgüsü ilk dörtlük, xaxa, diğer dörtlükler, bbba..., şeklindedir.

Bu epizota bağlı son şiir yine Mahmut tarafından söylenmiştir. Eşikağası, Mahmud’un öldüğünü etrafa yayarak, Kara Vezir’in gazabından kurtarır. Bu olayı duyan Mahbub, sevgilisinin gerçekten öldüğüne inanarak bir şiir söyler. 4+4+3+ = 11 heceli dizelerden meydana gelsen şiir üç dörtlüktür. “Mahmut” redifli şiirin uyak dizeni xaxa, bbba..., şeklindedir.

7. Epizota bağılı olan şiirler

Bu epizota bağılı ilk şiir, S2 (Nr. 38) da bulunan ve Mahbub tarafından söylenen şiirdir. Eşikağası, Mahmud'u, Kara Vezir'in yatak odasında bir dolaba saklar. Akşam olunca gelin ile güveyiyi getirirler. Kara Vezir (Şah Rızağ) Mahbub'a hakaret eder. Mahbub burada bir türkü söyler. Bunun üzerine Mahmut dolaptan çıkar, Kara Vezir'i öldürür ve Mahbub'u kaçıır.

8'li (4+4) mısralardan kurulu üç dörtlükten meydana gelen şiir, xaxa, bbba..., uyak düzeninde ve "odur mu ya sensen" rediflidir.

Kara Vezir'i öldürdükten sonra Kandehar'dan kaçan kahramanlar, bir müddet yol aldıktan sonra bir çeşme başında istirahat ederler. Mahmut uyur. Bu sırada arkalarından gelen Kandehar padişahının askerleri bunların etrafını sarar. Mahbub, sevgilisini uyandıрмаğa kıyamaz. Burada bir türkü söyler.

Yz (Nr. 25) ve S1 (Nr. 38) da bulunan bu şiir, 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kuruludur. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba..., şeklindedir.

"Uyan yârim gülün elden gidiyor" mısraı rediftir.

Bu epizota bağılı olan, Mahbub tarafından söylenen bir şiir daha vardır. Yz (Nr. 24) ve S1 (Nr. 39) varyantlarında bulunan şiir, üç dörtlüktür. 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden meydana gelmiştir.

Uyak düzeni ilk dörtlükte xaxa, sonraki dörtlüklerde ise bbba..., şeklindedir.

Mahmud, bu şiirini bitirdikten sonra yollarına devam ederler.

Gence yolu ayrımına geldikleri zaman, Mahbub atını durdurur. Annesi, babası ve doğup büyüdüğü güzel Gence şehriden ayrılmanın üzüntüsünü şiirle dile getirir.

Yz- S1- S2- S3- S7 ve S11 varyantlarında bulunan bu şiirde Mahbub, Gence şehrini över.

6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir.

Yz (Nr. 24), S1 (Nr. 40) ve S2 (Nr. 39) varyantlarındaki şiir yapı ve konu bakımından aynıdır. Uyak örgüsü, ilk dörtlükte, xaxa, sonraki dörtlüklerde bbba..., şeklinde ve "Gence" redif olarak kullanılmıştır.

S3 varyantında durum biraz farklıdır. İlk ve son dörtlükler, öteki varyantlardakilerle aynı olmakla beraber, ara dörtlük tamamen değişiktir. Yz varyantının en son dörtlüğünün benzeridir.

İki varyantta bulunan bu dörtlük, Gence'nin 1804 te Ruslar tarafından işgali sırasında kahramanca savaşarak şehit düşen Gence Hanı Cevad Han'ın kahramanlıkları üzerine söylenmiş bir destanın parçasıdır.

Ölçü ve uyak bakımından hikâyedeki şiire tamamen uyan bu dörtlük, sonradan, anlatıcı tarafından hikâyeye dâhil edilmiştir. (bkz. Yz. şiir Nr. 24).

Bu epizota bağlı olarak Mahmut tarafından söylenen bir şiir S5 varyantında vardır. 4+4 duraklı 8 heceli şiir üç dörtlüktür. xaxa, bbba..., uyak düzeninde olan şiir, "oldu" rediflidir. Şiirin, konu ile bir ilgisi yoktur. Anlatıcı tarafından hikâyeye dâhil edildiği anlaşıyor. Şiir, yapı ve uyak bakımından bozuktur.

Mahmut ile Mahbub İstanbul'a dönerlerken Semend dağlarında 40 haramileri yenerek, kendileri haramilik yaparlar.

İstanbul padişahı, Mahmud'un kardeşi Ahmed'i, bunları getirmesi için gönderir. Ahmet, Semend dağlarında haramilik yapan kardeşini ve Mahbub'u yakalayıp kollarını bağlar. Fakat kardeşler birbirlerini tanımazlar. Burada Mahmut bir türkü söyler.

Yz (Nr. 25), S1 (Nr. 41), S2 (Nr. 40), S3 ve S7 varyantlarında bulunan bu şiir üç dörtlükten meydana gelmiştir. Uyak düzeni, aaab, cccb..., şeklindedir. 6+5 duraklı 11 heceli mısralardan kuruludur. Şiir, yapı ve uyak bakımından düzgündür.

Şiirin sonunda Mahmud'un adını işiten Ahmet, kardeşini tanır, hep birlikte İstanbul'a dönerler.

İstanbul padişahı, Mahmud'u cellata teslim etmeden önce bir arzusu olup olmadığını sorar. Mahmut, padişahın huzûrunda bir türkü söyleyerek kendisini tanıtır. Bu hikâyenin son şiiridir.

Yz (Nr. 26) ve S1 (Nr. 42) da bulunan şiir 6+5 duraklı 11 heceli dizelerden kurulu üç dörtlükten meydana gelmiştir.

Uyak düzeni ilk dörtlükte xaxa, bbba, ccca şeklinde ve "gam değil" rediflidir. Yapı ve uyak bakımından düzgün bir şiirdir.

S2 (Nr. 41) da bulunan son şiir ise bir tescnistir. Bu şiir, öteki varyantlarda yoktur. "seraser" redifli üç bentlik tecnisin uyak örgüsü, ilk bentte xbbxbx, sonraki bentlerde ccccb, ddddbb şeklindedir.

Bu bölümde, şiirlerinin incelemesini ve karşılaştırmasını yaptığımız 12 varyanttan Yz- S1 ve S2 nin, şiir bakımından diğerlerine göre daha zengin olduğunu gördük. Yz da 98, S1 da 161, S2 da 164, S3 da 26, S5 da 15 hane şiir mevcuttur. Öteki varyantlardaki şiir sayısı daha da düşüktür.

S2 varyantında iki divânî ve bir tecnis vardır. Şiirlerin çoğu yapı ve anlam bakımından düzgündür.

Şiirler, içerik bakımından çoğunlukla, hikâyede söylendikleri olaylara uygundurlar. Bu durumun dışında kalan bir kaç şiirin de, sonradan anlatıcılar tarafından hikâyeye eklendiğini yukarıda belirtmiştik.

Varyantlarda bulunan şiirler iç ve dış yapıları bakımından pek farklı değillerdir .

Bütün varyantlarda şiirin yoğun olduğu epizotlar, 5,6 ve 7. epizotlardır. Çünkü bu epizotlarda duygu ve heyecan ötekilere göre daha yüksektir.

**YAZMADAKİ ŞİİRLERLE SÖZLÜ (S1) VARYANTINDAKİ
ŞİİRLERİN YAPI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

(Yz Nr. 1)

Benlik ile.....girme meydana
Düşmana kendini bildiren benim
Eğer ki güzümü alsam elime
Davud'un zırhını deldiren benim

Al 'Osman ordusun aldım yürüdüm
Acem ülkesini yandıran benim
Pirim yol gösterdi Gence'ye geldim
Varıp yandan yandan aldırın benim

Meydana girende ağır hisliyem
Eğri serpuş ile ...fesliyem
Gence şahı Ziyad Han'ın nesliyim
Çoğusunu atdan aldırın benim

Mahmud'um kılıcı aldım elime
Suvar oldum arap atın beline
Çoğusunu göndermişem ölüme
Kendimi düşmana bildiren benim

(S1 Nr. 2)

Benlik edip girme benle meydana
Düşmana kendini bildiren benim
Çin kılıç, polat güz alsam elime
Davud'un zırhını deldiren benim

Osmanlı askerini çektim yürüdüm
Acem ülkesini yandıran benim
Duman gibi Gence şehrin bürüdüm
Hisar çekip yandan aldırın benim

Yüzün dönder bir beri bak yüzüme
Yiğit demem ellisine yüzüne
Küheylan üstünden meydan tozuna
Nice yiğitleri yendiren benim

Yiğit olan söz eylemez kendinden
Bu meydana kurtulmazsın fendimden
Şemşir kılıç keser suyu bendinde
Gence'nin çırağın söndüren benim

Meydana girende aslan hersliyim
Eğri serpuş zer Karabağ fesliyim
Ben Arab'ım Ziyad han'ın nesliyim
Çoğunu atından indiren benim

Mahmud'um kılıcı aldım elime
Suvar oldum arap atın beline
Çok yiğidi göndermişem ölüme
Kendimi düşmana bildiren benim

(Yz Nr. 2)

Götürün nameyi çok selam ile

Ben o bivefadan küsmüş giderim

Bu dünyada beni ona vermezler

Ayrılık badesi içmiş giderim

(S1 Nr. 3)

Benim ahvalımı yâre yetirin

Ben o bivefadan küsmüş gidirim

Bizim kavuşmamız mahşere kaldı

Ayrılık badesin içmiş giderim

Seher seher badesini doldurdum

Cefa çekip gül benzimi soldurdum

Kadir bilmez yâre kadir bildirdim

Lâyıksız dillere düşmüş giderim

Saki oldum badesini doldurdum

Cefa çektim gül benzimi soldurdum

Kadir bilmezlere kadir bildirdim

Lâyıksız kullara düşmüş giderim

Mahbub bilir Mahmud'un unzâtını

Sanmasın ki kesti itikatını

El ulus içinde el töhmetini

Ehübar ehüfat kesmiş giderem

Mahbub bilir Mahmud'unun zâatını

Sanmasın ki kesti itikatını

El ulus içinde el töhmetini

İtibar itikat kesmiş giderim

(Yz Nr. 3)

Yine bahar oldu öter bülbüller

Firâkı aklımı aldı bu gece

Yârdan ayrılanlar uyku mu yatar

Alıştı döşeğim yandı bu gece

(S1 Nr. 5)

Yine bahar oldu öter bülbüller

Firâkı aklımı aldı bu gece

Yârdan ayrılanlar ne tevir yatar

Tutuştı döşeğim yandı bu gece

Yakı kül eyledi gamlar meraklar

yâr elinden kaldı dolu kadehler

Başında yanardı mumlar çıraklar

Felek kanat vurdu sürdü bu gece

Beni kül eyledi gamlar meraklar

Yâr elinden dolu kaldı kadehler

Başucumda yanan çifte çıraklar

Felek kanat vurdu söndü bu gece

Gam hırkası giydim karalı kimi

Sinem hancer almaz paralı kimi

Ok deymiş Mahmud'a yaralı kimi

Yatmadı dört yana döndü bu gece

Gam hırkası giydim karalı kimi

Sinem hancerlenmiş paralı kimi

Ok deydi Mahmud'a yaralı kimi

Yatmadı bir yana döndü bu gece

(Yz Nr. 4)

Maralımı kova kova getirdim
Getirdim de menziline yetirdim
Püskün duman idi gözden itirdim.
Nene yârim burdan geçti gördün mü?

(Sı Nr.6)

Bir ceylanı kova kova getirdim
Nene yârim burdan geçti gördün mü?
Sis bürüdü duman sardı yitirdim
Nene yârim burdan geçti gördün mü?

Cahil iken edemedim hocalık
Hayıf oldu belim büktü kocalık
Güleser kızınan oldu bacılık,
Oğul senin yârin durmadı gitti

Okudum dersimi eyledim hece
Çok yalvardım yârin kalmadı oğul
Aziz misafirim vardı bu gece
Çok yalvardım yâarin kalmadı oğul

Lelidim yeridim yetebilmedim
Dal budak açıldı çatabilmedim
Yoruldu kulun at tutabilmedim
Nane yârim burdan geçti gördün mü?

Kanat açıp uçsam yetebilmem mi?
Arap ata binsem tutabilmem mi?
Derdi gam eline çatabilmem mi?
Nene yârim burdan geçti gördün mü?

Bir mina gerdanlı bir beli ince
Canın o canandan ayırdın nice
Bir aziz konağın vardı dün gece
Oğul senin yârin durmadı gitti

Kocalmışım gelsen benim çağıma
Naşı bülbül kondurmadım bağıma
Çok yalvardım düştüm el ayağına
Çok yalvardım yârin kalmadı oğul

Yüzündedendene haldı
Bu sefil Mahmud'un aklını aldı
Güleser bacıya benzer cemalı
Nane yârim burdan geçti gördün mü?

Bedir sıfatında var goşa halı
Bicare Mahmud'un aklını alı
Güleser gızına benzer cemali
Nene yarım burdan geçti gördün mü?

Ben Nene'yemson çağıma
Yâd bülbüller kondurmazam bağıma
Çok yalvardım düştüm el ayağına
Oğul senin yârin durmadı gitti

Ben Nene'yim cana yetti gocalıh
Ne hoş olur bu dünyada ucalıh
Güleser gızımnan oldu bacılıh
Çok yalvardım yârin durmadı oğul

(Yz Nr. 6)

Günahkârım şefaata gelmişim
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün
Senin yolan kurban bu canım feda
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Rica minnet kabul olmaz hercai
Hulusi kalbile küsmüşüm senden
Benden sana yoktur daha bir vefa
Ayrılık badesi içmişim senden

O senin ucundan eridi yağım
Ürküştü sunalar boş kaldı bağım
Meramım bus etmek elin ayağın
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Esirmişim kükremişim ner kimi
Ben olmuşum efsun almaz mar kimi
Üstüm köpüklendi nevbahar kimi
Ab-ı kevser teki coşmuşam senden

Mahmut pervanedir dolanır nara
Beni koydun gamda çıktın kenara
Tabibimsin ilaç et dert hezara
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Mahbubî der yeminimi andımı
Kimse bilmez tuzağımı fendimi
Var git burdan gösteririm kendimi
Öylemi sandın ki küsmüşüm senden

(Sl Nr. 8)

Günahkârım şefaata gelmişim
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün
Yâr yoluna kurban verdim bu canı
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Ricalarım kabul olmaz hercai
Hulusi gönülden küsmüşüm senden
Daha benden sana yoktur bir vefa
Ayrılık badesin içmişim senden

Bu aşkın ucundan eridi yağım
Ürküştü sunalar boş kaldı bağım
Meramım bûs etmek elin ayağın
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Esnemiş kükremişim ner kimi
Ben olmuşum efsun almaz mar kimi
Bahar faslı boz bulanık çay kimi
Ab-ı kevser kimi coşmuşam senden

Mahmut pervane tek dolanır nara
Beni koydun gamda çıktın kenara
Tabib sensin ilaç et der hezara
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Mahbub der ki yeminimi andımı
Kimse bilmez tuzağımı fendimi
Yakın gelme gösteririm kendimi
Rûz-i mahşere dek küsmüşüm senden

(Yz Nr. 7)

Seherde uğradım gülün üstüne

Dilim tutmaz yâre diyem bir eylen

Niçin eylenmezsin ey kalbi kara

Uğramışlar bed nazara bir eylen

(S1 Nr.9)

Seherde uğradım gülün üstüne

Dilim tutmaz diyem yâre bir eylen

Niye eylenmezsin ey kalbi kara

Uğradılar bed nazara bir eylen

Cahillikte dost düşmanı bilmezsin

Rahme gelip didem yaşın silmezsin

İkrar verir ikrarında durmazsın

İki dinli kalbi kara bir eylen

Sen cahilsin dost düşmanın bilmezsin

Rahme gelip didem yaşın silmezsin

Verdiğin ikrarda neden durmazsın

İki dinli kalbi kara bir eylen

Gözlerin süzölmüş ne yaman olmuş

Seni seven yiğit yolan baş koymuş

Mahmut diyer Mahbub sırtın duyulmuş

Kara bağrım göz göz yare bir eylen

Dilber kaşın gözün ne yaman olmuş

Seni seven yiğit ser yola koymuş

Mahmut derki Mahbub sırtın duyulmuş

Kara bağrım göz göz yare bir eylen

(Şz Nr.8)

Dağlar al giyinmiş deryalar kara

Vucudum sağ değil sinem hep yara

Taze nevcivandır kıyamam yâre

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

(S1Nr. 11)

Dağlar al giyinsin deryalar kara

Vucudum sağ değil sinem sed yara

Taze nevrestedir lâzmazdım yâre

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Ateş düştü gülşenime gülüme

Haber olsun ulusuma elime

Katlı percemini sarım koluma

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Ateş düştü gülşenime gülüme

Haber edim ulusuma elime

Percem zülûflerim serim koluna

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Mahbub diyer şad oluban gülmedim

Ağlayıp ta gözüüm yaşın silmedim

Canım çıksın yâren kadrin bilmedim

Dilim tutmaz öldü diyem yâr Mahmut

Ben Mahbub'am murat alıp gülmedim

Akar gözüüm yaş durup silmedim

Nasıl kıydım kıymetini bilmedim

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Duman aldı Karaman'ın başını

Ala kan bürünmüş yârin kaşını

Koyup gitsem kurt kuş yiyer leşini

Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

(Yz Nr. 9)

Sana kurban olam ağa bezirgan
Yarelendim yâr elinden yareli
Lokman hekim gelse sağ olmaz yarem
Yarelendim yâr elinden yareli

(Sl Nr. 14)

Sana kurban olim ağa bezirgan
Yarelendim yâr elinden yareli
Yüzbin tabip gelse ey olmaz yarem
Yarelendim yâr elinden yareli

Bu nasıl işidi geçti başına
Atın bağlamışlar kuru leşine
O nice düşmüş peşine
Oğul seni buldum dağda yareli

Bu nasıl işür ki geçmiş başına
Oğul dağda buldum seni yareli
Atın bağlamışlar kuru leşine
Söyle oğul seni kim yareledi

Dostu olan oğlum,böyle kıymazdı
Düşman olan seni böyle koymazdı
Ben olmasam seni kimse bulmazdı
Oğlum seni buldum dağda yareli

Oğlum dost olanlar böyle kıymazdı
Düşman olsa seni böyle koymazdı
Bezirgan'dan başka kimse bulmazdı
Söyle oğul seni kim yareledi

Arayıp şehrini bulaydı Mahmut
Derdine bir çare kılardı Mahmut
Keşke bu yaradan öleydi Mahmut
Yarelendim yar elinden yareli

Arayıp şehrini bulaydı Mahmut
Derdine bir çare kılardı Mahmut
Keşke bu yaradan öleydi Mahmut
Yarelendim yâr elinden yareli

Bağdaki güllünü bağbanı vurdu
Zulüm beni vurdu ar beni vurdu
Devranım ters döndü yâr beni vurdu
Yarelendim yâr elinden yareli

Bezirgan'ım yüreğimde dağ oldu
Dört bir yanım bahçe oldu bağ oldu
Hakk'tan oldu yarelerin sağ oldu
Söyle oğul seni kim yareledi

(Yz Nr.10)

Benim biraderim aziz kardeşim

Söyle kardeş seni kim yaraladı

Bizim peder hiç bir halden anlamaz

Söyle kardeş seni kim yaraladı

Sana canım kurban ey Gülşen bacı

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Aşkın hançerini vurdu sineme

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Yar yâradan muhabbet kaldırır mı hiç

Bülbül olan gülün soldurur mu hiç

Yâr olan yârini öldürür mü hiç

Söyle kardeş seni kim yareledi

(Sl Nr. 16)

İtibar eylede gel bana söyle

Söyle oğlan seni kim yaraladı

Derman arar isen derdini söyle

Söyle oğlan seni kim yaraladı

Sana kurban olam Salatın bacı

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Aşkın hançerini vurdu sineme

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Yâr olan yarini öldürür mü hiç

Bülbül olan gülün soldurur mu hiç

Yâr yâradan muhabbet kaldırır mı hiç

Söyle oğlan seni kim yaraladı

Vurdu kılıcınan yardı başımı

Bir pınar üstüne serdi leşimi

Elimden kaçırdım kalem kaşımı

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Elimdin kaçırdım kalem kaşımı

Vurdu kılıcınan yardı başımı

Bir pınar taşına serdi leşimi

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

Gülşen'in giydiği gam libasıdır

Viraneden gelen baykuş sesidir

Oğlan senin yârın kimin nesidir

Söyle kardeş seni kim yaraladı

Viraneden gelen baykuş sesidir

Gülşen'in giydiği gam libasıdır

Kardeş sevdiceğin kimin nesidir

Söyle kardeş seni kim yaraladı

Benim sevdiğime nevcivan derler

Ziyad Han neslidir neslihan derler

Mahmud'un sevdiği Mahbub han derler

Sinemdeki yare yâr yaresidir

Benim sevdiğime nevcivan derler

Ziyad Han neslidir neslihan derler

Mahmud'un sevdiği mahbub han derler

Bendeki yaralar yâr yarasıdır

(Yz.Nr. 11)

Öğleyinen ikindinin çağında
Bir gül bitmiş nazlı yârin bağında
Yıkılacak Karaman'ın dağında
O yâr yaralamış yaram var benim

(S1 Nr. 17)

Öğleyinen ikindinin çağında
Bir kız yaraladı yaram var benim
Viran kalmış Karaman'ın dağında
Bir kız yaraladı yaram var benim

Öğleyinen ikindinin arası

Yaktı beni kaşlarının karası

Bilmem kılıç yoksa hancer yarası

O yâr yaralamış yaram evar benim

Öğleyinen ikindinin arası

Yaktı beni kaşlarının karası

Bilmem sevda bilmem hançer yarası

Bir kız yaraladı yaram var benim

Mahmut geldi burda bir kış kışladı

Yaralarım göz göz oldu işledi

Kan kurudu can çıkmağa başladı

O yâr yaraladı yaram var benim

Mahmut da bu kış burda kışladı

Yaralarım göz göz oldu işledi

Kan kurudu can çıkmağa başladı

Mahbub yaraladı yaram var benim

(Yz.Nr. 12)

Ben neler getirdim yârin başına

Ağlar dolanırım sevdiğim öldü

Keşke ben öleydim yârin yerine

Ağlar dolanırım sevdiğim öldü

(S1 Nr. 19)

Gör neler getirdim yârin başına

Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Keşke ben öleydim yârin yerine

Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Sarmadı can canı kucmadı belim

Nasıl kıydı kırılacak bu kolum

Nerden bilim Cadı'dandır bu zulüm

Ağlar dolanırım sevdiğim öldü

Nerden bildim Cadı'dandır bu zulüm

Nasıl kıydı kırılacak bu kolum

Sarmadı can canı kucmadı belim

Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Tüccarı deymesin yâd eli yâre

Toyum siyah oldu duvağım kara

Can telef eylerdim olsa bir çare

Ağlar dolanırım sevdiğim öldü

Mahbub der deymedi yâd eli yâre

Can telef eylerdim olsa bir çare

Toyum siyah oldu duvağım kara

Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

(1)

(1) Hikâyenin S1 varyantındaki şiirin dördlüklerinin sonunda birer bayatı söylenmiştir. Diğer varyantlarda mevcut olmayan bu bayatları burada ayrıca vermeyi uygun bulmadık.

(Yz Nr. 13)

(S1 Nr. 20)

Gelin kızlar gelin methin eyleyim	Gelin kızlar gein tarif edeyim
Her biriniz bir ölkenin maralı	Her biriniz bir ülkenin meralı
Türlü samur libasları giyersiz	Türlü türlü kumaşları giymişsiz
Kimi al giyinmiş kimi karalı	Kimi al giyinmiş kimi karalı

Sona hanım seda verir salınır	Sona hanım cilve satar salınır
Gülenber koynunda halı görünür	Münevver has nikabına bürünür
Münevver de nikabına bürünür	Gülenber boynunda halı görünür
Simi hanım' o gözleri belalı	Simi hanım o gözleri belalı

Zübeyde'nin Zülüfleri zâr çeker	Havva Selvi yücelerden mar çeker
Küçük Anşa kaşlarına kar(a) çeker	Peri, Anşa kaşlara kara çeker
Yüce dağlar havasından kar çeker	Zübeyde'nin zülüfleri zâr çeker
Sizi gören âşığın kalmaz kararı	Fatma'nın da iki gözü belalı

Mahmut'dan Mahbub'a yoktur bahane	Mahmut'da Mahbub'a yoktur bahane
Lal i gevhar dizilmiştir dehane	Lây-i mercan dizilmiştir dahana
Şevki.....bürünmüştür cihane (?)	Şevki âlem bürünmüştür cihane
Söyle canım kulluğunda duralı	İzin alıp kulluğunda duralı

(Yz Nr. 15)

Sana kurban olam salatın peri
Bu canım yoluna kurban senmisin
Yaralarım sihat bulup ey oldu
Derdimin dermanı lokman sen misin

İşittim ki gelin olmuş gidersin
Ne öldürür ne de köle edersin
Bundan sonra ben fakiri nedersin
Bu ellerde serdar lokman sen misin

Mahmut diyer tamam oldu her işim
Akıttın gözümden kanlı yaşımı
Karaman dağına serdin leşimi
Derdimin dermanı lokman senmisin

(Sl Nr. 22)

Sabah seherinde gün çalan vede
Yar benim üstüme gelen senmisin
Vurdun kılıcınan yardım başımı
Al kanların yere dökten senmisin

İşittim ki gelin olmuş gidersin
Bundan sonra ben fakiri nedersin
Ne öldürür ne de, abâd edersin
Derdimin dermanı lokman senmisin

Mahmut diyer tamam ettim işimi
Gözümden akıttın kanlı yaşımı
Karaman dağına serdin leşimi
Pişman edip beller büken senmisin

(Yz Nr. 14)

Sana kurban olim benim sevdiğim
O ela gözlerin ağlar hû çeker
O senin ucundan çektim gamgini
O ela gözlerin ağlar hû çeker

Bülbül ayrılıyor gonca gülünden
Emip doymadım şeker lebinden
Sarılıp doymadım ince belinden
O ela gözlerin ağlar hû çeker

Mahmut ayrılıyor gül yüzlü yârdan
Gönül vaz geçmiyor sinesi kardan
Dışleri gevhardan dehanı dürden
O ela gözlerin ağlar hû çeker

(S Nr. 24)

Sana kurban olim nazlı sevdiğim
O ela gözlerin ağlar hû çeker
Senin hasretinden gönülüm kan oldu
O ela gözlerin ağlar hû çeker

Sarılıp doymadım ince belinden
Emip doymadım şeker dilinden
Bülbül ayrılıyor gonca gülünden
Ah edip sızılar dallar hû çeker

Gönül ayrılmaz sinesi kardan
Dışleri gevherden dehanı dürden
Mahmut ayrılmaz gül yüzlü yârdan
O ela gözlerin ağlar hû çeker

(Yz Nr. 16)

Hicrandan okuyup gamdan ders alan

Biri benim biri acep kim ola

Gülün goncasına felek har salan

Biri benim biri acep kim ola

(Sl Nr.27)

Hicrandan okuyup gamdan ders alan

Biri benim biri acep kim ola

Goncasın gülüne felek har salan

Biri benim bir acep kim ola

Bu dünyada muradına ermeyen

Gece gündüz yâr yüzünü görmeyen

El uzatıp gonca gülün dermeyan

Biri benim biri yâ Rabb kim ola

Bundan sonra yâr yüzünü görmeyen

El uzatıp gonca gülün dermeyan

Bu dünyada muradına ermeyen

Biri benim biri acep kim ola

Mahmut der ki yüreğimde yare var

Eğer lokman olsa derde çare var

Bu dünyada ilmi bahtı kara var

Biri benim biri acep kim ola

Mahmut diyer yüreğimde yare var

Eğer lokman olsa derde çare var

Bu dünyada ilmi bahtı kara var

Biri benim biri acep kim ola

(Yz Nr. 17)

Efendim mansıbın geçmiş

Elini çekmiş gidiyor

Deste deste gül bağlamış

Yârini koymuş gidiyor

(Sl Nr. 28)

Efendim mansıbın geçmiş

Yârini koymuş gidiyor

Deste deste gül bağlamış

Gönlünü koymuş gidiyor

.....eyliyor mihneti

Bana.....hürmeti

Ağyar gibi muhanneti

Kalbini koymuş gidiyor

Kime eylersin mihneti

Bize kılıyor minneti

Ağyar gibi muhanneti

Kalbini koymuş gidiyor

Küsmüş isen barışalım

Aşk oduna alı alım

Tenha تنها görüşelim

Mahmut'u koymuş gidiyor

Aşk oduna alışalı

Küstün ise barışalım

Halvet olup görüşelim

Mahmut'u koymuş gidiyor

(Yz Nr.20)

Aşka düştüm çok dert çektim

Şad olmadı viran gönül

Yüklenmiş hicran kervanı

Ben çekerim savran gönül

Gönül intızarı çeker

Güz gelende hazel döker

Nevcivan kaddini бүker

Budanmıştır viran gönül

Mahmudü da ağlar gezer

Seller kimi çağlar gezer

Mecnun olmuş dağlar gezer

Yitirmişem ceyran gönül

(Sl Nr. 33)

küçük yaştan çok dert çektim

Gülmemişem bir an gönül

Yüklenmiş hicran kervanı

Ben olmuşum savran gönül

Gönül intızarı çeker

Ayrılık belimi бүker

Güz gelende gazel döker

Bağlar teki viran gönül

Mahmut ağlar durmaz gider

Sular gibi çağlar gider

Yüreğini dağlar gider

Yitirmişim ceylan gönül

(Yz Nr. 21)

Aramızı karlı dağlar alıptır

Gözlerim görmüyor buralar imdi

Seyrağbı yâr köyünden sürseler

Gör ne güzel olur buralar imdi

Ara yerde sohpet oldu dem oldu

Gözler gördü gönül şadıman oldu

Yârdan ayrılmamız ne mümkün oldu

Yanağına düşmüş laleler imdi

(Sl Nr. 36)

Aramızı karlı dağlar alıptır

Gözlerim görmüyor buralar imdi

Seyrağbı yâr köyünden sürseler

Gör ne güzel olur buralar imdi

Aramızda hile oldu şer oldu

Bülbülün yerini şimdi sar aldı

Vezirin başına dünya dar oldu

Burada kopacak tufanlar indi

.....Mecnun Leyla gezer bu dağda

Bülbülün hasreti kaldı bu dağda

Mahmut figan eder eyyam ı çağda

Yetişe Mahbub'a nağmeler imdi

Mecnun leyla için gezer bu dağda

Bülbülün hasreti kaldı bu dağda

Mahmut figan eder bu subhu çağda

Yetişe Mahbub'a nağmeler indi

(Yz Nr. 22)

Eser bâd-ı sabâ kaldırır yüzden

Dökülür gerdana telin incidir

İbrişim muyların değer gerdana

Dolanır yüzüne halın incidir

Şİ Nr. 37)

Eser bâd-i sabâ kaldırır yüzden

Gerdana dökülür telin incidir

Tepretme muyların değer buhağa

Dolanır yüzüne halın incidir

Seni yitirirsem nicolur halım

.....Rezzak'a yetire ölüm

Rezzak'ı ne bilir kadrini gülün

Sundurur kadehi kolun incidir

Burya gelmeseydim nicolur halım

Yâ Rabb'î Vezir'e yetire ölüm

Kara zağ ne bilir kadrini gülün

Sundurur kadehi kolun incidir

Mahmut ta mâildir kadir bilene

Niçin düştü bu kötünün eline

Hiçte tamahım yok dünya malına

Yüzdürür zevrağ telin incidir

Mahmut kurban olur kadir bilene

Nasıl düştün bu kötünün eline

Hiç tamah etmedim dünya malına

Yüzdürür zevrağ telin incidir

(Yz Nr. 23)

Yoluna kurbandır bu benim canım

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Bu benim ucumdan.....gamgini

Uyan yârim gülün elden gidiyor

(Sİ Nr. 38)

Sana kurban olım canım sevdiğim

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Bu aşkın elinden paralı gönlüm

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Adım adım düşmanlarım geldiler

Etrafımız duman kimi sardılar

Çekip kılıçları.....

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Düşmanlarım gizli gizli geldiler

Dört yanımız hisar çekip aldılar

Elde kılıç etrafımız sardılar

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Ben Mehbub'um burda nedip neyleyim

Hançer alıp yüreğimi deleyim

Ölenecek Muhmut diye ağlıyım

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Mahbub diyer şimdi burda nedeyim

Hancer alıp yüreğimi deleyim

Öleneçen Mahmut diye ağlayım

Uyan yârim gülün elden gidiyor

Yz Nr. 24)

Bir işin ezelden düşse aksine
Gani Mevlâm onu kece düşürür
Dedim al yanaktan bir buse alim
Yüzbin meşakkatle güce düşürür

(Sl Nr. 39)

Yiğidin kaderi düşse aksine
Her zaman işini kece düşürür
Dedim sevdiğimden muradım alam
Yüzbin meşakkatle güce düşürür

Naziktür leblerin usul emmeli
Ben olmuşum bu dertlerin hamalı
Şöz gevherdir konuşupta kanmalı
Korkarım ki miskin aca düşürür

Ben olmuşum bu dertlerin hamalı
Gevher sözü dinleyenler kanmalı
Düşman mert olursa kılıç çalmalı
Korkarım ki nâmert puça düşürür

Meydana girende köpük attırır
Hangi dine derse ona taptırır
.....el diledi ayak öptürür
Gör Tüccari ne muhtaca düşürür

Arap at binende köpük attırır
Hangi dine derse ona taptırır
Namert el dilerse ayak öptürür
Gör Mahmud'u ne muhtaca düşürür

Yz Nr. 25)

Eğlen Mahmut eğlen iltimasım var
Burdan sapa düştü yolu Gence'nin
Gözler gördüğünü seyhat ediyor
Eşi dostu el ulusu Gence'nin

(Sl Nr. 40)

Eğlen Mahmut eğlen iltimasım var
Bizden yada düştü yolu Gence'nin
Gözler gördüğünü seyahat ediyor
Eşi ,dostu,ulus,eli Gence'nin

Şehir şehir gelir şeydanın sesi
Güzeller örtünür valayı hası
Vardır enamın ağır haznesi
İncisi mercanı lâli Gence'nin

Şehir vakti gelir şeydanın sesi
Güzeller giyinir valayı hası
Bulunur şahının ağır haznesi
İncisi mercanı lali Gence'nin

Gence'nin etrafı türlü bağ olsa
Altın şemameler gümüş taş olsa
Mahbub der dünyada Mahmut sağ olsa
Dahi çekmem arzumanın Gence'nin

Gence'nin etrafı türlü bağ ola
Altın şemameler gümüş taş olsa
Mahbub ta dünyada Mahmud'un olsa
Dahi çekmem arzumanın Gence'nin

Bayrakları burç üstüne kurdular
Civan yiğitleri tamam kırdılar
Ne zaman ki Cevad Han'ı vurdular
O zaman kırıldı beli Gence'nin

(Yz Nr. 26)

Semend dağlarını bürüdü duman
Daha sağlığıma gelmiyor güman
Kolum kemend sıkı halim pek yaman
Günbe gün aksine döndü her işim

(Sl Nr. 41)

Semend dağlarını bürüdü duman
Daha sağlığıma gelmez hiç güman
Kolum kemend sıkı halim pek yaman
Günbe gün aksine döndü her işim

Fani dünya seni böyle bilmezdim
Ağlayıpta gözüm yaşın silmezdim
.....olmazdım
Felek ile eyleyeyim tefüsim

Fani dünya seni böyle bilmezdim
Ağlayıpta gözüm yaşın silmezdim
Merdane ölseydim bir gam yemezdim
Felek ile kim eylesin tefüsim

Öldürün Mahmud'u kıyman hanına (?)
Kolu bağlı ölüm düşmez şanıma
Kanlı gömleğimi verin anama
Duysa kan yaş döker Ahmet kardışım

Öldürün Mahmud'u kıyman Mahbub'a
Kolu bağlı ölmek düşü şanıma
Kanlı gömleğimi verin anama
Duysa kan yaş döker Ahmet kardışım

(Yz Nr. 27)

Dinle padişahım tarif eyleyim
Sarıp ayva tek solum gam değil
O cananın kendi dilinde (?)
Bir teseli haber alsam gam değil

(Sl Nr. 42)

Dinle padişahım haber vereyim
Ayva tek sararıp solum gam değil
İhtiyar ananın can sağlığından
Bir teselli haber alsam gam değil

.....
.....
.....
.....

Karaman dağında al kanım aktı
Gülşen bacı kırk gün derdime baktı
Cananın kervanı Gence'den çıktı
Kandehar'da toyda görsem gam değil

Ela gözü yoktur hünkâr elinde
Gece hayelimde gündüz dilimde
Mahmud'u da Mahbub'unun yolunda
Diye yâr yolunda ölsem gam değil

Kara Vezir evgâhında dolaştım
Rakip karşısında kükreyip coştım
Acem leşkerini dağıttım basım
Semend dağlarında dursam gam değil

Ela gözü yoktur hünkâr ilinde
Gece hayelimde gündüz dilimde
Mahmud'u da Mahbub'unun yolunda
Diye yâr yolunda ölsem gam değil

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ (S1)

Anlatan : Âşık Ali Atıcı

Ey ağalar olsun deminiz, olmasın geminiz, héyire dönsün senence-
miniz Gözünen görmemiştik, bizden evvelki ustalarımızdan böyle işit-
miştik ki Osmanlı ölkesinin İstanbul şehrinde Ali Bezirgan isminde
zengin bir tüccarın, Ahmet'nen Mahmut isminde iki oğlu varıdı. Mahmut
çok akıllı, yiğit deliğanın bir gençti. Ahmet ise, şehrın salahanalarıynan
gezip tozan, günün gün eden héyirsiz biri ydi. Günnér bèle geçip gider-
ken Ali Bezirgan'ın saat-vadesi tamam oldu, Azrail geldi amanatını alma-
ğa. Ali Bezirgan oğullarını yanına çağırđı dedi ki : "Oğul ben ölecem, si-
ze bu geder mal, mülk, servet devlet biraħirim, ömrünüzün sonuna geder
yıyip işsez tükenmez. Sizden hêç bişe isdemirim, yalnız ben öldühdén
sora sıraynan her gün biriniz gelip benim mezarımda bir ağız Kuran
ohuyup, iki rekât namaz gılın bu bene yeter. Bir de bennen sora bu
ihdiyar anaza éyi bahın onu muħannete möhtac êtmeyin."

Ali Bezirgan ruhu teslim ettikten sora, büyük oğlu Ahmet, babası-
nın dedih'lerini çoħtan unutdı. Başladı babasının biraħdığı o malı, serve-
ti yiyip tüketmiye. Şehrın bütün salahanalarını başına toplıyip o malı
eyle yêdi ki, altı ay içinde mana möhtac oldu. Zavallı Mahmut bahdı ki
olacah değıl, başladı bir ağanın danalarını otarmağa. Bélelihnen gazan
dığı üşbeş guruşu getirir, anasıynan barabar yiyip geçinirlerdi. Ahmed'e
gelince onun bir gemi kederi yohudu. Nerede ahşam orda sabah. Nerde
bir garın ekmek bulsa orda galır, belelih'nen boğazını dolandırirdi.

Bunnarın günnéri bèle geçip getmeh'de olsun, biz haberi kimnen vè-
rek İstanbul padişahından. İstanbul padişahı éle bir saray yapırmışdı
ki, éşi menendi cihanda yohudu. İstanbul halkı gelir bu sarayı gezillleri-
di. Padişaha dèdiler ki: "Padişahım sağ olsun çoħ güzel bir saray. Dün-
vada bunun benzeri daha görülmerniştir. Ama bu sarayın çoħ büyük bir
eksiğı var." diyende, Padişah diyir ki: "Söyleyin bahim nedir bu sarayın
eksiğı?" Orda bulunanlar diyiller ki: "Padişahım sağ olsun biz duymu-
şuh ki Gence şehrinde, Gence padişahının hezinesinde bir çift daş var-

dır. Bu daşların adına “Çamçırak daşı” diyeller. Bu daşlar geceleri ele ışıl vèrer ki bütün acem ölkesini ışıllandırır. Eğer o daşları getirip, bu sarayın bir köşesine goyarsan, bu sarayın heç bir nohsanı galmaz. Bütün ölkeslerin padişahları bu sarayı görmeye geliller. Senin şöhretin dünyayı tutar.” Padişah diyir ki: “Peki eey de bu daşları Gence’den kim getirebülür. Gence benim emrimde bir ölkedir ama bu geder giymetli daşları Gence padişahı bene vèrer mi?” Diyiller ki: “Padişahı sen gosgoca bir Osmanlı padişahısın senin emrine garşı gelecek bir öfke var mıdır. Senin bu geder esgerin leşgerin varıdatın var, isdesen bir gecede Gence’yi dümdüz eder, acemin tahdını başına yıharsın.” Bunu duyan padişahın gece yuhusu, günüz rahatı galmir. Başliyer gara gara düşünmiye. Bir gün vezirini vekilini yanına çağırır diyir ki: “Vezir, vekil ya benim bu derdime derman ya da gatlinize ferman. Ne ederseniz edin, Gence’deki Çamçırak daşlarını bene getirin.” Vezir, vekil başliyillar düşünmiye. Biri diyir goşunu çekeh gideh Gence’yi alah, kimisi diyir Gence padişahı’na elçi yolliyah hedayalar vereh rica minnet edek belki daşları bize vère. Bunnar heç bir çareye gerer véremiller. Diyiller ki: “Bize èle bir yiğit gehri-man adam lâzım ki, Gence’den eylihen yahut zorunan daşları ala getire.” Bunnar bele düşünende ahıllarına bir fikir gelir. Diyiller ki: “Bütün ölgede telallar bağırdah, helbet goca ölgede gendine güvenen bir yiğit çıhar. Heç belli olmaz, analar ne yiğitler doğurmuştur bilinmez.” Bunnar bèle müsevre ediller, bir tellâl çağırdılar, düşir İstanbul soahlarına: “Kim ki gider Gence padişahının hezinesinde bulunan Çamçırak daşlarını getirirse, Padişah o adama bu dünyalığını verecek, erhettiğine garışmıyacak.” Bütün Osmanlı ölkesinde de tellâllar bağırir, ama kim çıhacah da gidip Gence’den Çamçırak daşlarını getirecek. Biz size haberi vererek Ali Bezirgan’ın küçük oğlu Mahmut’tan.

Mahmut daniya gidirdi. Ahşam danayı eve töhdi, düşünè düşünè evine gidirdi. Bahdı ki tellâl bişe bağırir ama heş bişe annamadı. Ola bu daş nedir ki bunu getirene Padişah bu dünyalığını verecek diye merak etti, tellâln yanına yahlaştı: “Baba nedir senin dersin? neye bağırirsın, bu daş nerededir? hele gulağima söyle de èyle anniyim.” Tellâl buna bèle bir bahdı: “Ay oğul senin başka bir işin yoh mu, çekil işine gèt bu iş senin yiyeceğin herze deyil, budeligannı yiğit adam işidir.” Mahmut tellâla gannı yağı kimi yalvardı. Tellâl bahdı bunnan gurtuluş yohdur. Dedi ki “ay oğul Gence padişahının hezinesinde bir çift Çamçırak daşı varmış. Onları getirene Padişah bu dünyalığını verecek. Ama bu senin işin değıl. Sen hele çok cahalsın çıh işine git.” “Mahmut düşündü ki; “Ola ben zatan ölmüşüm. Dananın öğünde acımnan öleceğime, gidim de Gence Padişahı öldürsün daha eydir. Heç olmazsa Padişah birez altın verir de ihdiya anam onnan rahat geçinir, ahır çağında dosta düşmana möhtac olmaz, rahat eder. Tellâl’a diyir ki: “Baba sen бүdürsün beni Padişah’a götür. Ben Gence’nin yolunu, Padişah’ın hezinesini çoh ey бүlirim. O daşları Padişah’a ancah ben getirerim.” Tellâl buni alır doğri Padişah’ın huzuruna çıhardır. Padişah cahal bir oğlanı garşısında görende: “Hayrola oğul bir isdeyin mi var, derdin nedir.” diyir. Mahmut: “Padişahım sağolsun eğer müsedè ederseniz Gence’ye gidip Çamçırak daşlarını ge-

tirmek isdiyirim. Ben o yolların beletiyim. Babam bezirganbaşydı o beni Gence'ye **çoh** götürmüşdü. Padişahın hezinesinin yerini bennen başga kimse iyi bilemez.” Diyende, Padişah diyr ki: “Oğlum sen çok cahalsın benim bu geder esgerim, pehlivanım var, kimse orya gëtmeye ceseret edemir. Seni kimi bıyığı yengi terlemiş bir deligannının yapacağı iş değil bu.” “Padişahım senin isdediğin daşlar değil mi, sen bene birez esger ver, erzağımızı, azığımızı gör, bene bir çuval da altın ver, 40 gün de mü-sade vër. Sen daşları benim bu gözümnen isde. Eğer isdediğin daşları ge-tiremezsem kelle senindir.” Padişah bahir ki bu deliganni gendine çok güvenir. “Peki oğlum, isdediğin geder esger al, arzağını hazırıra, yühlet berhananı, yolun açıh olsun” diyip, Mahmud'u hezinesine yolladı. Mah-mut Padişah'ın hezinesinden bir çuval altını aldı, bir hambalın arhasına yühledi, doğru evine geldi. Anası bahdiki oğlu bir çuval altının geldi çıhdı. “Oğlum sen ne etdin, Padişah'ın hezinesini mi taladın? Bu geder altın bir **teh** Padişahın hazinesinde vardır. Bu **ahır** çağымda benim başıma bunu da mı getirecehdin. Doğru götür bunnarı aldığın yere **goy**, **yohsa** Padişah duyarsa senin de başını keser, benim de.” Mahmud diyr : “Sorma ana, hal veziyet bëleyken bële, hele 40 gün bu altınnarınan keyif sürek onnan sora da Allâh kerimdir. Bële ahlıhdan ölmehden se, Padişah boynumu vursun **toh** garıma ölüm daha ceydir.” Anası diyr ki: “Oğul sen bu işi yapamazsın, beni iyi dinle. Eğer bu dedihlerimi yaparsan belki daşları getirebilirsin. Filân dağda, filân mağarada ak sahallı ihtiyar bir derviş vardır. O Derviş babana **çoh** yardım ederdi. Darda galanda hep ona giderdi. Filân vahıtta gider onu bulursun. Diyersin ben Ali Bezirgan'ın oğluyum. Padişah bennen Gence'deki Çamçırak daşlarını isdi-yir. Bene bir çare diyersin, o sene yapacağın şeyleri terif eder onun dedi-ği kimi yaparsın.”

Mahmut sabağınan danayı birahir doğru anasının dediği vahıtta Dervüş'ün mağarasına gidir. Bahir ki, Ak Sakallı bir Derviş oturmuş namaz gılır. Derviş selâm verir, namazını bitirir, Mahmud'a dönir: “Hay-rola oğlum nedir isdeyin? “Mahmut diyr: “Baba ben Ali Bezirganın kü-çük oğluyum. İstanbul Padişahı bennen Gence Padişahı'nda bulunan bir çift Çamçırak daşını getirmemi isdedi. Ben ne Gence'nin yolunu bilirim, ne de gidip getirebilirim. Beni orya ancah sen götürürsün. **Yohsa** Padi-şah 40 gün sora benim boynumu vurduracah.” diyende, Derviş diyr ki: “Oğul Gence'yinen İstanbul'un arası tam üç aylıh yoldur. Sora Gence şe-herinin dört bir yanı kale hisardır. **Çoh** nâmdar pehlivannarı vardır. Seni orya götürmiye götürim ama senin gendeheñ gümanın gelir mi, Gence Padişahı'nın pehlivannarını alt edebilirmisin?” “Derviş baba sen beni or-ya götür gerisine **garışma**.” Peki oğul diyr Derviş. “Şimdi gidersin. Pa-dişah'tan seçme askerlerinden alırsın, onların azığını hazırlarsın, bene de bir devenin üstünde keceba gurarsın, filân günü yola çıhah.” Bunnar ayrılıllar, Mahmud hazırılıklarını tamamlıyr, **goşununu** dizir, günnerin birinde vër elini Gence diye yola revan olıllar. Bu sırada Mahmud bahir ki ihdiyar anası Sadet hanımın gözlerinnen yaşlar boşanır. Atını sürir anasının yanına, inir elini öpir, orda diline üş hana türkü gelir, bakalım burda Mahmud anasının nasıl halallıh alacah, anası gurbete giden ci-

van oğluna ne cevap verecek;

Mahmut : (Nr. 1)

Bir bahçede bir goncayı hâr alsa
Bakarsın yaprağı solar sabahtan
Bir yiğit ki el içinde hor olsa
Diyerler yaşamaz öler sabahtan

Anası :

Atadan anadan sütü pâk olan
Mevlâ'dan muradın alır sabahtan
Menzile yetişir yüzü ak olan
Her muradın Hakk'tan diler sabahtan

Mahmut :

Derin derin deryalara dalmışım
Ayva gibi saralıban solmuşum
Askerin önüne serdâr olmuşum
Padişah'tan ferman gelir sabahtan

Anası :

Şükür eden erer bahara yaza
Dünyada inanır nezîr niyaza
Bir kul ki sıtkile dursa namaza
Mevlâ'dan muradın alır sabahtan

Mahmut :

Mahmud'un yazısı Hakk'tan yazıldı
Hoyrat esti bağ bahçesi bozuldu
Kefenim biçildi kabrim kazıldı
Dostlar ağlar düşman güler sabahatan

Anası :

Sana yol gösteren pîrler pîri var
Her darda kalanın bir hızırı var
İhtiyar Sadet'in bir nezîri var
Mevlâ'dan matlubun bulur sabahtan

Sözleri sona erdikten sonra, ana oğul birbirlerine sarılıp öpüşüp **gohlaş**-
tılar. Mahmut bir **garaguş** kimi arap atının beline savur oldu, emir vèrdi
goşun çekti yola revan oldu. İhtiyar Derviş **gafilenin** önünde bir **keçe**ba
üzerinde yol almahdaydı. Gece yıldızlara, gündüz meşelere baharahdan

yol belliyirdi. Gece berhâna gurup, gündüz menzil aşdılar, topuh vurup toz teptiler. Uzatmiyah hikâyeyi, gopartmiyah giyâmeti, Allâh'ın hikmeti bunlar üç aylıh yolu üç günde alıp, Gence şehrine bir sahattıh bir mesafede mekân tutup esgere istirahat verdi keyiflerine bahtılar.

Mahmut Derviş'in yanına geldi: "Derviş jaba çok şükür sağ salım geldih, Gence'ye vasıf olduh. Ey şindi bu daşları Padişah'tan nasıl alacayih. Adam bunları bize eylihnen vermez, kötülüğe kalan yerde de goca-man Gence Padişahı'ynan nasıl başa çıkacayih." Derviş dedi ki: "Şindi beni dinle, askerlerinden iki tene ahlı başında, dil ganan, Tanrı tanıyan adam seç, bunları yolla Gence Şahı'nın sarayına. Tenbeh et, desinler ki Osmanlı gumandanı çekmiş esgerini gelmiş Gence'nin dört yanını halğa kimi sarmış. Çamçırak daşlarını isdiyir. Eyliginen vërsin, yoh eğer eyliginen vermezsen, igirmi dört sahat içinde vermezsen şeheri yihıp, tahtını başına geçirerim. Biz de gahar esgere emir vërir sararıh şehrini etrafını. Bële eyliknen, gorhuynan vërdi vërdi, vërmediyeşe artıh iş sene galacah Allâh ya sene vërir, ya da Gence Padişahı'nın eskerlerine." Bunlar iki elçi yolladılar. Esker de çıhıp şeheri ëyle guşadır ki, guş guşluğuyunan uçup şehere ne de dişeri çıhabilir. Bunlar bu tedbiri düzmehme olsun, biz size heberi vërek Gence'den, Gence Han'ı Ziyad Han'ın oğuldan evlât-dan gözünün nuru, dizinin direği, tutarı bir tek kızı varıdı. Adı Mahbub Sultan'dı. Mahbub Sultan'ı Allâh yer üzünde bir tane yaratmışdı. Eşi, menendi yohudu. Yusuf Züleyha'nın igirmi dört güzelliğinin tamamı onda mevcuttu. Mahbub Sultan sede gözelmeydi? hayır. Çoh pehlivan bir gızdı. Şindiye geder heç biryiğit onun sırtını yere getirememişti. Emcesi oğlu Cevad Han'a nişannıydı. Cevad Han öldühden sora Mahbub Sultan'ı Kandehar padişahının başveziri Gara Vezir'e nişannamışlardı. Ama Mahbub ehd 'etmişdi: "Bu dünyada kim ki benim sırtımı yere getirir, beni yenerse ancak o yiğitnen evlenirim, yohsa kimseyen evlenmem. Dünyanın dört bir terefinnen yiğitler geldi isdediler. Mahbub Sultan bunnarınan güreş tuttu, ceng etti heç birisi bunu yenemedi. Mahbub hepsinin başını keser. Şindiye geder gendisine münasip bir yiğit bulamadı.

Ziyad Han tahdında oturmuş, vezir vekiliynen söhbet edirdi. İki nöbetçi içeri girdi, huzura çıhıp el-pençe divan durdular: "Padişahım Osmanlı esgeri gelmiş şeheri dört bir tereften ële sarmışki heç bir gurtuluş umudumuz yohdur." diyende, Ziyad Han vezir vükelâsının üzüne bahdı, suval sordu "Bu ne haldır? Osmannı gumandanı ne isdiyir bu yılki haracımızı vergimizi yolladıh, bir gusurumuz olmadı, eceba bizden isdedihleri nedir?" diyende, tam bu sırada Osmanlı elçileri saraydan içeri dahil oldular. Doğru Ziyad Han'ın huzuruna gelip, Mahmud'u nemesini çıhardıp Padişah'a uzattılar: "Padişahım Osmannı komutanı Mahmut Pehlivan esker çekmiş gelmiş, şeheri guşatmıştır. Bu nemeyi de sene yolladı." Padişah asdı nemeyi ohudu, bele yazılıydı: "Ey Gence Şahı Ziyad Han, heznendeki bir çift Çamçırak daşlarını almya gelmişim. Sene igirmi dört sahat müsede, igirmi dört sahat sora Çamçırak daşlarını elde edemezsem, Gence'yi, yihıp tahdını başına geçirecem, daşları alıp İstanbul Padişahı'na götürecem. Eğer daşları teslim edersen sabahdan esgerimi çekip çıhıp gidecem." Padişah nemeyi gattadı cebine goydu, dö-

nüp vezirin, vekilin üzüne bahdı, dedi: “Hal vezyet bèle bèle İstanbul Padişahı Çamçırak daşlarını almañ üçün esger yollamış nêydeceyik?” Birisi dedi verek, birisi dedi bize yazılılar olsun, yer üzünde daha bir benzeri olmiyan bu giymetli daşları nası vèiririk, Padişahın ahıllı bir veziri varıdı dedi: “Hêç boşuna atıp tutmayın hele bu pencereden bir dişeri bahlın. Osmanlı esgeri yıldız kimi her terefi almış, gurtuluş umudu yohdur. Ya daşları Osmanlı komutanına teslim, ya ölüm. Başga bir çaremiz galmamışdır.” Bunnar bele müşevre eden sıra Ziyad Han’ın gızı Mahbub içeri girdi. Babasının veziyetine bahdı ki iş bozuh. Bunda bir hal var. Babasının yanına geldi: “Baba hêyirdir?” Padişah dedi: “Vallâ gızım hal veziyet bèle iken bèle, Osmanlı komutanı ordusunu çekmiş gelmiş şeheri guşatmış. Heznemdeki giymetli Çamçırak daşlarını isdiyir. Eğer vermesem igirmi dört sahat içinde Gence’yi yahıp yihacah. Düşüncemiz budur. Mahbub dedi: “Peki baba sen ne cevap verdin?” “Gızım bilirsın Osmani’nin guvveti çohdur. Onun garşısında biz duramazıñ. Gapandım galdım. Ne yapacağımı bilmirim. Mahbub dedi: “Baba sen heç merah rin.” diyip aldı galemi eline, başladı yazmağa: “Ëy Osmanlı komtanı vahdına hazır ol. Sabah gün doğanda cenk meydanını açacağım. Eğer genden güvenirsın çıharsın garşıma. Eğer beni veneceñ bir pehlivanın varsa, Çamçırak daşları ananın ağ sütü kimi sene halal olsun. Yoh garşıma çıhamazsaz, haman esgerini berhananı çeh çıñ gèt burdan. Yohsa cenk urbalarımı geyinirsem senin de Osmanlı’nın da ömrünü gara getirir, yurdunuzu tarmar ederim.” Bèle yazıp, kağıdı doğru Mahmud’a yoladı. Mahmut kağıdı aldı ohudu bèle bir güldü: “Ëy ocağın batsın, hele bunun canına cesetine bah, serçe nedir budu ne ola, dur sabah olsun bahah bu neyine güvenir?” Neyse uzatmıyah sabah oldu, Allâh cümlemizin üsdüne hêyirri sabahlar aşsın, Mahmut, pehlivannarını hazırradı esgerini işdima etti, sürdü meydana. Ziyad Han’ın ordusu da geldi garşıda Bir de bahdılar ki, ne görsünner, Gence terefinnen bir suvari çıhdı, pür silahlı bir yiğit cengâver arap gılıhlı, arap at beline suvar olmuş, diyesin bir dağdır garşıdan gelir. Arap girdi meydana, at oynatdı, ële bir nare atdı ki Mahmud’un esgerlerinin çoğunun ödü patdadi. Girdi esgerin içine, ahşama geder baş kesdi gan döktü, gılıç çaldı, orduyu yarıya indirdi. Mahmud’un en dilâver pehlivannarının başını kesdi. Kendisi bir fiske bile almadan ahşam olunca çehdi çıhdı gètđi. İki teref garargâhlarına çekildiler. Mahmut bu hala şaşdı galdı. Doğru Derviş’in çadırına getti “Ëy Derviş baba bu ne haldır, bir arap likaplı çıhdı esgerimizi yarıdan geçirdi, en seşme pehlivannarımızın başını kesdi, belelihen sabah bu bizim neslimizi gurudacah buna bir tedbir düşün.” diyende, Derviş dedi: “Oğlum bu Arabüzengidir. Senin esgerlerinin içinde bunun garşısında duracah bir pehlivan yohdur. Bunun bir tek çaresi var. Sabah erkenden Arabüzengi’nin garşısına sen çıhacahsın. Yohsa bu senin bütün esgerini kılışdan geçirip perişan edecek. Bunun üzerine Mahmut dedi ki: “Derviş baba dediğın doğrudur. Gemisini gurtaran gapdandır. Sabah olsun üsdümze hêyirri sabahlar açılıñ, gılıcımı guşanıñ çıhacam cenk meydanına. Ya bu Arabüzengi’nin gafasını kesip, Çamçırak daşlarını alacağım, ya da odur ki Arabüzengi beni de bu meydanda telef eder. Bèle eli boş getmêhdense bu meydanda can veririm daha êyidir.”

Mahmut, 16-17 çağlarında gayet yiğit, gahraman bir deligannıydı. Deyme pehlivan bunu yènemezdi. Babasının sağlığında ünlü cengâverlerin gursunnan geçmişti. Vurduğu gılcın, atdığı gürzün öğünde deyme pehlivan duramazdı. Sabah oldu hâyirli sabahlar üsdümüze açılsın, Arabüzengi çıhdı meydana. At tepdi ok atdı, èyle bir nâre çekdi ki, dağ daş yerinnen oynadı. Sürdü atını esgerin içine başladı kelle kesip can almağa. Bunu gören Mahmut sürdü atını meydan içine, ele bir nâre atdı ki, Arabüzengi atının üstünde bir gezel kimi titredi. Yèddi gât göyden sede geldi. İki pehlivan garşı garşıya geldiler. Bir o yana bir bu yana at oynatdılar. Mahbub bahdı ki ola ocağın batsın bu gına o gınıya benzemez. Bu çoh zor bir iğide benziyir. Demek ki benim ki burya gedermiş, hele dur bahah buna bir iki hana türkü söyliyim gorhudim belki çekile çıha gide, Burda aldı bahalım Mahbub Sultan, Mahmud'a ne diyecek, bizler ne dinliyeceğiz, Mahmut Arabüzengi'nin sözlerine nasıl garşılıh vèrecek :

Mahbub : (Nr. 2)

Benlik edip girme benle meydana
Düşmana kendini bildiren benim
Çin kılıç, polat gürz alsam elime
Davud'un zırhını deldiren benim

Mahmut :

Osmanlı askerin çektim yürüdüm
Acem ülkesini yandıran benim
Duman gibi Gence şehrin bürüdüm
Hisar çekip yandan aldıran benim

Mahbub :

Yüzün dönder bir beri bak yüzüme
Yiğit demem ellisine yüzüne
Küheyran üstünden meydan tozuna
Nice yiğitleri indiren benim

Mahmut :

Yiğit olan söz eylemez kendinden
Bu meydanda kurtulmazsın fendimden
Şemşir kılıç keser suyu bendinden
Gence'nin çırağın söndüren benim

Mahbub :

Meydana girende aslan hersliyim
Eğri serpuş, zer Karabağ fesliyim
Ben Arab'ım Ziyad Han'ın nesliyim
Çoğunu atından indiren benim

Mahmut :

Mahmud'um kılıcı aldım elime
Savur oldum arap atın beline
Çok yığidi göndermişim ölüme
Kendimi düşmana bildiren benim

sözleri bittikten sonra Arabüzengi dedi ki: “Éy iğit sıra sendedir yap hamleni.” diyende, Mahmut dèdi ki: “Ben ilk hamleyi hep düşmanıma vèririm, sıra sendedir sen yap hamleni.” Bèle diyende Arabüzengi hamle yapdı, at oynatdı, Mahmud'un başına eyle bir gılıç çaldı ki, hazeran kalkan çürük peynir kimi ufalandı. Eğer Mahmud'a tohunsa, en büyük parçası gulağının dibi galırdı. Mahmut bahdı ki sıra gendisine geldi, Arabüzenginin gafasına èyle bir kılıç vurdu ki, Arabüzengi'nin galhamı paralandı, atınnan aşşağı düşdü. Bunu gören Mahmut, haman sıçradı Arabüzengi'nin göysüne çöhdü belinnen polat hençerini çıhartdı, gafasını keseceği sırada, olan dèdi hele bir bunun üzünü açım bahim bu nasıl bir pehlivandır? Üzünnen nikabını galdırdı ki ne görsün, ocağın yihılsın o arap nikabındaki pehlivan evler yihan, bèller büken, çöl ceylanı, ayın on dördü kimi bir gız. Mahmut gızın yüzünü görür görmez, tir tir titriyip, ahlı başınnan getdi orda düşdü bayıldı. Mahbub gahdı dedi,; “Tamam bu benim aradığım iğit-pehlivandır.” Mahmud'u ayıltmıya çalışırdı ama diyesin Mahmut üş gündür ölmüşdü. Ne sesi çihirdi ne nefesi. Geçden geç kendisine geldi, gözünü açdı, Mahbub'u gördü. Mahbub dedi ki: “Éy iğit benim ahdım varıdı, sırtımı yere getirecek olan iğitle evleneceğim. Seni ancak buldum. Sen benimsin, ben de senin. Mahmut dedi: “Peki bu nasıl olacah? Ben burya seni deyil, Çamçırak daşlarını götürmeye geldim. Eğer onları götüremezsem İstanbul padişahı benim yeddi sülalemi yer yüzünnen galdırır.” Mahbub diyir: “Bunun da bir çaresi vardır. Sen gel benim gollarımı bağla, çadırına götür, babama heber yolla de ki, gızın benim elimdedir. Eğer Çamçırak daşlarını vèrmezsen gızının boynunu vuracam. Ben babamın bir tek evlâdıyım. Beni çok sever. Mejbur galıp Çamçırak daşlarını sene verecehdir. Sen de beni de, daşları da alır, İstanbul'a götürürsün.” “Peki” dèdi Mahmut. Gızın gollarını bağladı götürüp çadırına goydu. Gence padişahına heber gönderdi, Çamçırak daşlarını vermezse gızını cellata vereceğini söyledi. Elçiler gètdi Ziyad Han'a nemeyi verdiler. Ziyad Han bahdı ki, gızı elden gidir, emir vèrdi hazine açıldı Çamçırak daşlarını çıhardıp elçilere teslim etdiler.

Mahmut Çamçırak daşlarını aldı, gecenin bir vahdında emir vèrdi çadırrar söküldü, Mahbub'u da yanına aldı vèr elini İstanbul diyin getme hde olsunar. At ayağı küling olur, âşılı dili yürüg olur. Bunnar günnerin birinde İstanbul'a dahil oldular. Padişaha heber gètdi ki, Mahmut Gence'den Çamçırak daşlarını almış gelir. Padişah emir verdi, merasim guruldu, davul zurna debdeynen Mahmud'u garşılamaaya çıhdılar. Padişah Mahmud'un yanında gızı görende: “Mahmut oğlum bu nedir neyin nesidir, bu dünya gözeline nereden getirdin.” diyende, “Padişahım bu

Gence'de acem şahının gızı Mahbub Sultan'dır. Çamçırak daşları, sehen, bu gız da behen. Müseden olursa Mahbub Sultan'nan evlenmeh isdiyirim." Padişah dedi: "Hay hay benim gözüm üsdüne. Sen ki benim sözü-mü yerine getirdin, bunnan sora bu öfkede sene yoh yohdur. Seni kendi-me Başvezir yaptım. Hamam bu günnen tezi yok toyuz başlasın, 40 gün şaddıh yapılsın." Toy düğün başladı, aclar doyuruldu, çılpahlar geydiril-di, herkeş kefinde eleminde biz heberi kimnen verék Gence'den, Gence Hanı'ndan, Kandehar'da Mahbub'un nişannısı Kara Vezir'den.

Kara Vezir eşitdi ki, Osmanlı komtanı gelmiş nişannısını kaçırmiş İstanbul'a götürmüş. Gence Hanı'na bir neme yazdı dedi ki, gelip düyün yapıp nişannımı götürecem. Ya benim nişannımı bulur getirirsin, ya da bennen herbe hazır ol. Ziyad Han vezirin vekilini topladı müşevre etdi, ya gızımı bulun getirin, ya da boynunuz cellatdır. Dediler: "Padişahım bu işi yapsa Cadı karı yapar. Onun dünyada yapmayacağı iş yohdur." Padişah dedi: "Tez bulun Cadı'yı bene getirin." Her terefe heber etdiler hamam Cadı'yı buldu getirdiler. Cadı'nın ocağı sönsün, dohsan dokkuz yaşındaydı, başı sejde görmemişdi. Göyde yıldızı, deryada balığı eşleştiri-r, gaftan gafa hökmederdi. Padişah Cadı'yı yanına çağırdı dedi ki sene 40 gün müsede eğer 40 güne geder gızımı burya getiremezsen en küçük parçan gulağının dibi galır. Seni parça parça ettirir, süleleni dünya yü-zünnen keserim." Cadı dedi: "Padişahım sağolsun onnan daha golayı ne var. Ben şindice gider gızını bulur sene getiririm." Cadı küpüne bindi, göz açıp gapayana geder İstanbul'a indi. Bu sırada Mahmut'nan Mah-bub'un düğününün gırhıncı günüydü. Mahmut has bahçada arhadasla-rıynan gezirdi. Sağdıci, solducu yanında Mahbub'un yanına getmek için behliyirdi. Birde bahdı ki ele çoh güzel bir ceyran yannarından gahdı gaşmiya başladı. Mahmut çoh da ava meraklıydı. Dedi. "Olan benim atı-mı çekin, yayımı ohumu getirin, ben bu güzel ceyranı Mahbub Sultan'a düyün hediyesi edecem." diyende bunun atını getirdiler, Mahmut atına bindi, ceyranın peşine düşdü. Ne kadar kemend atdı, oh atdı at sürdüyse ceyranı yahalayamadı. Ceyran yaban bir ormana girdi, gözden gayboldu. Mahmut dedi olan ben ki bu geder meşhur bir avcı olam da bir ceyranı yahalayamıyam ha, Mahmut'da peşinnen ormana daldı. Arama beni ye-yerim seni, ne ceyran var ne de izi. Gece geçdi, sabah oldu Mahmut hele ceyranı aramahda olsun, Mahbub Sultan'da gerdek odasında Mahmud'u behlemehde olsun. Biz heberi nêrden verék Cadı'dan. Cadı ceyran şekli-ne girip Mahmud'u nişannısınnan uzaklaşdırdıhdan sora, geldi Mahbub'un yanına, eğildi gulağına iki sihir ohudu, üfledi dedi ki: "Sen ne ahılsız bir gızsın vezir nişannını orda goymuş, gelmiş bir danacıynan evlenirsin, o da seni burda goymuş iki gündür gerdek odasında behledir, gendisi getmiş filân yerde gızlarnan gönül eylendirir. Onnan sene bir fayda yoh. Baban anan nişannın seni behliyer. Sene bir arap at hazırradım dışerde çıh bin gêt gendi melmeketine." Bêle diyende zatan sihirlemişti. duvağı-nı üzünnen atir arap ata atliyer gideceği sırada, Mahmud'un bir Keloğlan arhadası varıdı öğüne çıhir, bacı êtme gêtme Mahmud şimdi gelir" Mah-bub diyir ki zaten benim kimi bir Han kızı ona ne yarar o gêtsin gendi dengini bulsun, Bu sırada Mahmud'un anası gelir yalvarir yaharir ama

h    bi  e buna k  r   tmir. Orda     k  ta bir türkü yazir anasına v  rir, di-
yir: “Bu kağıdı o vefas  za v  rin, ama diyin sakın sakın arhamnan gel-
mesin onu p   man öderim.” diyir     ne   hannarın heresini bir terefe
devirir, s  rir atını v  r elini Gence   hri diyip getm  hde olsun.

Haberi vererek Mahmud’dan, sabah olir, Mahmud’un a  lı başına gelir
ki, ola... benim d  y  n  m olirdi, Mahbub iki gündür beni behliyyir bu ne
i  idi, ben ne etdim, s  rir atını doğru eve gelir. Bahir ki ne Mahbub var,
ne d  y  n, Lele k   m   , yurt a  liyyir. Anasının yanına gidir, ana bu ne
haldir nerde Mahbub? “Oğul sanki ni  anl  na bir eser gelmişdi evi eşiği
y  hd   g  tdi. Gidende de sene bu meytubu bira  hd  , al amanatını o  u bah
ne yazmış?” Diyip goynunнан meytubu   iharttı Mahmud’a verdi. Mah-
mut a  dı meytubu o  udu. Bahalım Mahbub Sultan giderken nişannısına
neler yazmış, vekili olarak Mahmud o  usun, biz dinliyek ;

Mahbub : (Nr. 3)

Benim ahvalimi y  re yetirin
Ben o vefas  zdan k  sm    gidirim
Bizim   avu  mamız mahşere kaldı
Ayrılık bâdesin içmiş giderim

Saki oldum badesini doldurdum
Cefa çekdim g  l benzimi soldurdum
Kadir bilmezlere kadir bildird  m
L  yiks  z kullara düşmüş giderim

Mahbub bilir Mahmud’unun zatını
Sanmasın ki kesti itikatını
El ulus içinde el töhmetini
  htibar itikat kesmi    giderim

Mahmut meytubu o  uyup bitirdi  nden sonra   yle bir “ah” çekdi ki, a  -
zından   ıhan ata   diyesin cihani y  hd  . “Ana Mahbub getdi  nden sonra
burda durma   bene haram olsun.” diyip bahalım derdini anasına nasıl
annadaca  , biz diyek, dinniyyenler sağ olsun ;

(Nr. 4)

Yârim gideli yanarım
O gitti ben de giderim
G  rsem başına dönerim
Y  r gitti ben de giderim

Mihman  m Gence   line
Bir g  l vermedim eline
  nci d  zmedim teline
Y  r gitti ben de giderim

Baharda açılan gonca
Gözüm görmedi doyunca
Mahmud'a göründü Gence
Yâr gitti ben de giderim

Anası bahdı ki oğlan gidicidir. Ahşam vahdı çöhmek üzeriydi. Dèdi: "Oğul ahşamın hëyrinnense sabağın şeri èydir, Bu gëce isdirahat èt de sabah èrken yola çih, Allâh işini varsın." Mahmut bahtı ki anası haklıdır, Bu gëce karanlığında nèrden gidip bulacam. Sabah ola hëyr ola.

Mahmut odasına girdi, her yèr gözüne vèran görünirdi. Yatağın aşdı girdi, o yana bu yana döndü bahdı ki yoh, yasdıh tiken olmuş gözüne batır. Pencereden bële dişeri bahdı Gence'den getirdiği Çamçırak daşlarının ışığı dünyayı ışıldandırirdi. İçine bir ataş düştü. Bunun üzerine aldı bahalım giden sevdiğine, yanan Çamçırak daşlarına ne diyecek, biz ne diyniyeceyik ;

(Nr. 5)

Yine bahar oldu öter bülbüller
Fırâkı aklımı aldı bu gece
Yârdan ayrılanlar ne tevir yatar
Tutuştı yorganım yandı bu gece

Beni kül eyledi gamlar meraklar
Yâr elinden dolu kaldı kadehler
Başucumda yanan çifte çıraklar
Felek kanat vurdu söndü bu gece

Gam hırkası giydim karalar kim
Sinem hançerlenmiş paralı kimi
Ok deydi Mahmud'a yaralı kimi
Yatmadı bir yana dönrü bu gece

Hayırlı sabahlar açıldı, anasınnan halallıh aldı, tavladan arap atını çehdi, golannarını yèddi yèrden berkitti, çehdi binek taşına, bir gara guş kimi arap atın beline savur oldu, èle bir mahmız vurdu ki, arap at göbeyini yere vurdu seksen arşın sıçradı, gara bulut kimi toz duman içinde gözden gayboldu. Biz heberi kimnen vèrek Mahbub Sultan'nan ;

Mahbub Sultan İstanbul'dan ayrıldıhdan sora, günnernen yol gètdi. Bahdı ki uzakda bir tütün tütür. Atını sürdü getti bahdı ki bir ihtiyar garıdır, yanında bir de cahal gızı var. Gızın adı da Güleser'di. Bunnar buna aş ekmek vèrip garnını doyurduhdan sora, İhdiyar nene dedi: "Ay balam bele hëyrinnen nerden gelir nèrye gidirsin, sen bir ganayahlısın bu dağlarda guş guşluğuyunan uşsa ganat biraahr, senin ne işin var buralarda." diyende Mahbub: "Hèç nene İstanbul'dan gelir Gence'ye gidirim. Ben bële bir gezginciyim." diyende, Nene bunnan şüpelendi. Ama hèç

üsdünü vurmadı, Mahbub dedi: “Nene Gence’ye giden en gıssa yol hangisidir? diye Nene annadı ki bunda bir işvar ya bu birisinnen kaçır, ya da bu birisini guvaliyir. Ben eğer buna kesdirmeye yolu tarif edersem bunun dalınan gelen buna yetişemez, eyisi mi ben buna uzun yolu tarif edim, belki bir heyır vardır. “Bala bu dağ yolu Gence’ye giden en gıssa yoldur. Eğer bu yolunan gidersen üç gün sora Gence’desin. İleride öğüne Karaman dağı çıkacak onu aşdın mı Gence görünür.” dediğden sora Mahbub bunnardan ayrıldı düştü Gence’nin yoluna.

Heberi verek Mahmut’tan... Mübarek arap at sanki ganatdanmışdı. Dere tepe, düz bayır démeden, durup dinnenmeden günnernen yol aldı, geldi aynı Mahbub’un misefir olduğu Nene’nin evine indi. Nene’ye dedi: “Nene sehen gurban olim burdan bele bele bir terifte bir kız gelip geçti mi? Nene bahdı ki, yüz yaşına gelmişdi bunun kimi güzel yiğit bir deligannı görmemişdi. Gendi gendine dedi ki ola benim bir gızım var. Benim gızım da onun geder güzeldir. Belki bu cahal oğlanı gandırmda gızımı ona vèrem.” Oğul bir kaç ay geder evel burdan bir kız geçdi gètti ama diyesin deliydi onnan sehen bir fayda olmaz.” diyende Mahmut sinirrendi dedi: “Nene ben sennen onu sormadım ahıllı mı, deli mi. Burdan bu terifte bir kız geçdi mi, navah geçdi sen onu bene söyle. O kız benim hem maşugam hemide nişannımdı.” Nene bahdı ki bu iş ciddidir, benim düşündüğüm kimi değildir, eyisi, mi ben buna eyliñnen doğru yolu gösderim de gètsin Allâh işini rastgetirsin. Dedi: “Oğul senin dediğin kimi bir kız üç gün evvel geçdi gitti. Bizde de misefir galdı. Daha bilmiyim senin âşığın mıdır, maşuğun mudur nedir?” Nene’den bu cevabı alanda Mahmut dedi: “Dinle Nene dinle, giden kimdi ben söylüyüm sen de bene bir cevap ver ;

Mahmut : (Nr. 6)

Bir ceyranı süre süre getirdim
Nene yârim burdan geçti gördün mü?
Sis бүrүdү duman sardı yitirdim
Nene yârim burdan geçti gördün mü

Nene :

Okudum dersimi eyledim hece
Çok yalvardım yârin kalmadı oğul
Aziz misafirim vardı dün gece
Çok yalvardım yârin durmadı oğul

Mahmut :

Kanat açıp uçsam yete bilmem mi?
Arap ata binsem tuta bilmem mi?
Derdî gam eline çata bilmem mi?
Nene yârim burdan geçti gördün mü?

Nene :

Kocamışım gelsen benim çağıma
Naşı bülbul kondurmadım bağıma
Çok yalvardım düştüm el ayağına
Çok yalvardım yârin durmadı oğul

Mahmut :

Bedir sıfatında var goşa halı
Biçare Mahmud'un akılını alı
Güleser gızına benzer cemalı
Nene yârim burdan geçti gördün mü?

Nene :

Ben Nene'yem cana yetti kocalık
Ne hoş olur bu dünyada ucalık
Güleser gızımnan oldu bacılık
Çok yalvardım yârin durmadı oğul

Sözleri tamam olduhtan sora Nene dedi ki: "Ben ona Gence'nin uzun yolunu terif etdim. Şindi sen kesdirme yoldan gidersin. Ahşama galmaz Karaman dağında sevdiğine ulaşırsın. Ama çok tikkat èt bu yol çok tehlikelidir. Yolda haramı var, sakgın atın başını gevşetme, yohsa seni yahalar, kelleni keser gala burcuna asallar." dedihten sora Mahmud'u yolcu èttiler. Mahmut arab ata bir mahmız vurduğı kimi, kara bulut kimi gözden gayboldu.

Uzatmıyah hikâyeti, goparmıyah giyameti, ahşam günü gızaran vahıt Mahmut Karaman dağına yetiştı. Ha burda ha şurda diyerehden birde bahdı ki Mahbub ileride atın üstünde yavaş yavaş yol almahtadır. Èle bir avaz menziline yetişende dèdi hele ben buna bir gaş hana türkü diyim de belkit gönlünü alam. Bahalım burda küsmüş giden sevdiğinin arhasınnan nasıl seslenecek, Mahbub buna ne cevap vèrececek ;

Mahmut : (Nr. 7)

Beni candan usandırdın
Hükmü Süleyman yavaş get
İçtin aşkın badesini
Gözleri humar yavaş get

Mahbub :

Gelme dön git namert oğlan
Almışım meydan giderim
Dünya olsa goşun dolu
Yolumnan kalmam giderim

Mahmut :

Zer zıbalı hayallı yâr
Yanağı dane hallı yâr
Mitmarı kas hamayıllar
Lâl-i cevahir yavaş get

Mahbub :

Dükkan-ı cevahir benim
Cenk içinde Rüstem benim
Hükmünde Süleyman benim
Dönmüştür devran giderim

Mahmut :

Ne taksîrât vardı bende
Arzımanım kaldı sende
Menendin yok bu cihanda
Mahbub-u zaman yavaş get

Mahbub :

Yemem namerdin nanını,
Belâya saldın canımı
Dökerim elvan kanını
Katline ferman giderim

Mahmut :

Bu ne celâl bu ne hikmet
Selvi boylu melek sıfat
Mahmud'a vermezsin fırsat
Huri yi gılman yavaş get

Mahbub :

Ben Mahbub'um bâc alırım
Tahtın yıkar tac alırım
Gider Gence'de kalırım
Bekler Zivad Han giderim

Mahbub sözünü bitirdikten sora atını mahmızladı, dönüp Mahmud'un yüzüne bile bahmadan sürdü gètdi. Bunu gören Mahmud öyle bir meraklandı ki, dedi, vay namert gızı namert, saçı uzunnan vefa olmazmış diyeler doğruymuş. Hele bir iki hana türkü daha diyim belki insafa gele geri döne. Diyip atını sürdü yanına yahlaştı. Aldı burda bahalım vefasız sevdiğinin dönmesi için nasıl diyecek ;

Mahmut : (Nr. 8)

Günahkârım şefaata gelmişim
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün
Yâr yolunda kurban verdim bu canı
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Mahbub :

Ricaların kabul olmaz hercai
Hulusi gönülden küsmüşüm senden
Daha benden sana yoktur bir fayda
Ayrılık bâdesin içmişem senden

Mahmut :

Bu aşkın ucundan eridi yağım
Ürküştü sunalar boş kaldı bağım
Meramım bûs etmek elin ayağın
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Mahbub :

Esnemişim kükremişim ner kimi
Ben olmuşum efsun almaz mâr kimi
Bahar faslı boz bulanık çay gibi
Ab-ı kevser kimi coşmuşam senden

Mahmut :

Mahmut pervane tek dolanır nara
Beni koydu gamda çıktı kenara
Tabib sensin ilac et derd hezara
Dön benim sevdiğim neden küsmüşsün

Mahbub :

Mahbub der ki yeminimi andımı
Kimse bilmez tuzağımı fendimi
Yakın gelme gösteririm kendimi
Ruz i Mahşer'e dek küsmüşem senden

Sözleri bittikten sonra Mahbub yoluna devam edirdi. Mahmut yanına gitti ne kadar rica minnet ettiyse de gız hiç oralı olmadı. Cadı ele bir şehir etmişti ki, Mahmut onun gözüne gannı düşman kimi görünirdi. Mahmut oni yola getirmek için ne yapacağını bülmedi. Şehirri sevdiği ne dil gandır, ne de Tanrı taniyirdi. Mahmut dedi, hele bir daha diyim bu belki yola gele ;

Mahmut : (Nr. 9)

Seherde uğradım gülün üstüne
Dilim tutmaz diyim yâre bir eylen
Niye eylenmirsin ey kalbi kara
Uğratmışlar béd nazara bir eylen

Sen cahilsin dos düşmanın bilmezsın
Rahme gelip didem yaşın silmezsın
Verdiğin ikrarda neden durmazsın
İki dinli kalbi kara bir eylen

Dilber kaşın gözüne ne yaman olmuş
Seni seven yiğit ser yola koymuş
Mahmut der ki Mahbub sırrın duyulmuş
Kara bağrım göz göz yare bir eylen

Mahmut'un sözleri sona erdikten sora Mahbub'un yanına yaklaşmış. Mahbub hiç namertlik etmedi, birden gılcını çekip Mahmut'un kafasına bir gılıç vurdu. Baş şakalanan Mahmut atının dırnağının dibine düşti. Hençerini çıkardı buna yerde o kadar vurur ki, helek edir bırakır. Mahmut yerde algannar içinde yatarken Mahbub getmemde olsun. Mahmut bahir ki bu namert beni bele yaraladı, şimdi de bu dağın başında gurdun guşun içinde bırakmış gidir. Başlıyır buna yarvarmiya. Bahalım burda bırakıp giden vefasız segülüsüne nasıl seslenecek, sözleri ona nası kâr edecek ;

Mahmut (Nr. 10)

Gitme nâmert gitme olma bîvefa
Koyma bu çöllerde sahrada beni
Cismimi katlettin canıma cellat
Koymadın yeteyim murada beni

Evvel Allah Mahammed'in aşkına
Pîrler pîri sâki kevser aşkına
Şehit ölen nice civan aşkına
Koyma bu yarayla dağlarda beni

Elim tutmaz nâme vazam ellere
Bu ahvalim destan olsun dillere
Mahmut'un kanını döktün çöllerde
Kimse yok indire mezara beni

Mahbub bu sözlere hiç aldırış etmir, yoluna devam edir. O ki hençerini gınına goyacağı sırada, hençerdeki ganı görür. Görende gızın şehiri bozulur. Diyeller ki gan ahanda şehir bozulmuş. Mahbub'un ahli başına

gelir. Olan ben ne yaptım, ne etdim, gendi sevgillimi, nişanlımı gendi elimnen yaraladım gannar içinde biraħdım. Başına vurir, dizine vurir ama ne fayda iş işden geşmiş. Mahmud'un yanına gelir ki, Mahmud'un yaralarının oluħ kimi ğan ahir. Canı çekilmehde, nefesi getmehde. Ağlamıya başliyyir, saçlarını yonir, fayda yoh. Mahmut dünyasını deĝişdirmekdedir. Daĝ başında tabib yoh illac yoh. Sevgillisinnen umuduni kesir. Alir bir dalda yere yatırır, üsdüne de valasını örtir, başını alir dizinin üsdüne burda bahah ölmehde olan nişannısına nasıl seslenecek ;

Mahbub : (Nr. 11)

Daĝlar al giyinsin deryalar kara
Vücutum sağ deĝil sinem sed yare
Taze nevrestedir kıymazdım yâre
Dilim tutmaz öldü diyem yâr Mahmut

Ateş düştü gülşenime gülüme
Haber edin ulusuma elime
Perçem zülûflerim saram koluna
Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Duman aldı Karaman'ın başını
Ala kan bürümüş yârin kaşını
Koyup gitsem kurt kuş yiyer leşini
Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Ben Mahbub'un murad alıp gülmedim
Akar gözüm yaşı durup silmedim
Nasıl kıydım, kıymetini bilmedim
Dilim tutmaz öldü diyem vay Mahmut

Sözleri bittihden sora, bahdı ki Mahmut'dan iş geşdi. Barmağındaki nişan üzüĝünü çıhartdı Mahmud'un barmağına tahdı, Mahmud'un yüzüĝünü de gendi barmağına tahdı, atının dizginini de Mahmud'un ğoluna baĝladı. Egildi ğannı üzünnen öpdühden sora bu acıya dayanamadı, merah basdı, burda aldı bahalım son defa Mahmud'a neler diyecek ;

(Nr. 12)

Lokman Hekim gelse bulamaz derman
Beni saldın âh-u zâra giderim
Yâr elinden geldi katline ferman
Bulamam derdine çare ğiderim

Senden sonra mal devleti neylerim
Çıkarır alları kara giyerim
El ulusa nasıl cevap veririm
Haceletten yüzüm kara ğiderim

Maral geldi Karaman'ın düzüne
Yaralandı kan döküldü yüzüne
Mahbub ağlar al kan doldu gözüne
Yâre vurdum olmaz çare giderim

Sözlerini bitirdikten sonra atına atladı ağıliya ağıliya Gence'nin yolunu tuttu. Günnerin birinde Gence şehrine vasil oldu. Babası Ziyad Han'a müjdelere getti ki kızın geldi. Ziyad Han emir verdi aylar doyuruldu, cılpahlar geydirildi, şaddıh, şennih yapıldı. Biz heberi size vereh Kanderhar'dan, Kara Vezir'den. Kara Vezir eşitti ki nişannısı Mahbub geldi, başladı düğün hazırlığına. Ziyad Han'a haber yolladı ki, filân günü gelecek düyünümü yapıp nişannımı götürecem, ona göre hazırırhlı ol. Ziyad Han kızını yanına çağırđı dedi ki: "Gızım olan oldu, artıh Mahmut'dan sene bir hayır yoh. Nişannın Kara Vezir haber yollamış, gelip düyün yapıp seni Allah'ın emriylen gelin götüreceh ne diyirsin?" Mahbub dedi: "Baba madem öyledir, bene gırh gün müsade verin, onnan sora ben gelin giderim." dedihden sora babası bunun dedihlerini gâbul etdi. Mahbub gidip odasına gâpandı bir tas zehir hazırıradı dedi Mahmut'dan sora başgasına gidersem behen haram olsun. Onnansa gendimi öldürürüm daha éydir. Bu sırada Mahbub adamlarını çağırđı emir verdi dedi: "Haman Cadi'yı bulun bene getirin." Mahbub bu işlerin Cadi'nın başının altınnan cıhığığını annamışdı. Cadi'yı aldı getirdiler. Celladı çağırđı haman orda Cadi'nın boynunu vurdurdu. Sorada odasına girdi gırh günü samıya başladı. Biz heberi vereh İstanbul'dan Gence'ye kervan getirmehde olan Ziyad Han'ın Bezirganbaşınnan.

Bezirganbaşı geyfe gatrını çekmiş, İstanbul'dan Hind'e, Yemen'e Gence'ye mal götürirdi. Kervan Karaman dağınnan geçende bahdılar ki uzakda teh başına bir at durir. Bezirganbaşı iki adam yolladı ki hele gidin bahın buralarda bu at neyin nesidir. Adamlar getdi bahdılar ki bir adam al gannar içinde yatir, başının altında bir heybe altın, golunda da bir arap atı bağlı. Bahiller ki adam çok yaralıdır ama, neyse bir nefesi çıhir. Bezirganbaşı emir verdi haman bir keceba hazırıradılar devenin üsdüne gurulurdu keceba, çardah gibi birşeydir. Mahmud'u burya yatırdılar sürdü geldiler Gence'ye. Bezirganbaşı Mahmud'u evine götürdü. Bunun bir gızı vardı Gülşen. Gülşen çoh tabip, hekim bir gızdı. Yeddi dağın çiçeğiğnen melhem yapardı. Onun elinin değdiği hesde mutleğe éyi olurdu. Mahmud'u Gülşen'e teslim etti, dedi: "Gızım bunu çoh çabuh éyileşdirecehsin. Bunda bir sır var. Karaman dağında bulduh atı baş ucunda otdiyirdi, başının altında da bir heybe altın varıdı." Gülşen Ziyad Han'ın sarayında, Mahbub'un baş cariyesiydi. Mahbub'un meyteb arhadaşıydı. Gülşen, Mahmud'un yaralarını yahadı, temizledi merhem çaldı. Günner bele gelip geçirdi. Gülşen Mahmud'un başucunnan ayrılmirdi. Günnen güne Mahmut cana gâna gelirdi. Kırh gün sora Mahmut éyileşdi ayağı gahıp gezmiye başladı. Dedi: "Bene ne oldu burası neredir beni kim buraya getirdi, sen kimsin?" diyende, Gülşen hal veziyeti Mahmud'a bir bir annatdı, sordu ki: "Peki seni kim bele yaraladı. Yaraların éle derindi ki, böğün gırh gündür bahirim ancak évi oldun." Gülşen'de çok güzel bir gızdı. Mahmut, buna bele bir bahdı, Mahbub ahlına geldi

dedi: Dinle Gülşen dinle derdimi dilinen annadamam dilim yanar ;

Mahmut : (Nr. 13)

Benim nazlı yârden şikâyetim var
Gösterir zulmünen penâhı zülfün
Değer tacı tahtı mülkü Süleyman
Meth eder Yusuf-u Kenan'ı zülfün

Binbir edayınan yavru beslenir
Siyah zülfün dal gerdana yaslanır
İsfahan'da, Horasan'da seslenir
Urum'da okunur fermanı zülfün

Dışlerin dürdendir yanağın lâle
Emen ölmez leblerinden doyunca
Bahar faslı yaz ayları gelince
Mahmud'u mest eyler Gülşen'i zülfün

Mahmud türküsünü bitirdiğinden sora Gülşen dedi ki: "Ben sennen ne sordum, sen ne söyledin. Ben diyirim seni kim vurdu bu hala goydu, sen benim saçlarımı terif edirsın." Bele diyende Bezirganbaşı içeri girdi. Oğlum çoh şükür eylesdin. "Şimdi söyle bene bahim seni kim bu hala goydu? Ben seni Karaman dağında algannar içinde buldum. Atın goluna bağliydi, başının altında da bir heybe altın vardı. Seni yaralıyan eğer düşman olsaydı, atını da altınnarı da alırdı. Demek düşman yaralamadı peki eğer dost yaraladıysa bu nasıl dostdur. Seni niye vurdu?" diyende Mahmut dedi: "Dinle Bezirganbaşı eğer telden annarsan ben söyliyim sen anla ;

Mahmut : (Nr. 14)

Sana kurban olim ağa Bezirgan
Yaralandım yâr elinden yareli
Yüzbin tabip gelse ey olmaz yaram
Yaralandım yâr elinden yaralı

Bezirganbaşı dedi: "Dur oğul dur tek atın menzili olmaz, o ki sen telinen gonuştun den de telen sorim. Bizde de diyecek bir iki kelme bulunur helbet."

Bezirganbaşı :

Bu nasıl iştir ki gelmiş başına
Oğul dağda buldum seni yareli
Atın bağlamışlar kuru leşine
Söyle oğul seni kim yaraladı?

Mahmut :

Bağdaki gülünü bağbanı vurdu
Zulüm beni vurdu ar beni vurdu
Devranım ters döndü yâr beni vurdu
Yarelendim yâr elinden yareli

Bezirganbaşı :

Oğul dost olanlar böyle kıymazdı
Düşman olsa seni böyle koymazdı
Bezirgannan başka bulan olmazdı
Söyle oğul seni kim yaraladı?

Mahmut :

Arayıp şehrini bulaydı Mahmut
Derdine bir çare kılardı Mahmut
Keşke bu yareden öleydi Mahmut
Yarelendim yâr elinden yareli

Bezirganbaşı :

Bezirgan'ım yüreğimde yağ oldu
Dört bir yanım bahçe oldu bağ oldu
Hakk'tan oldu yarelerin sağ oldu
Söyle oğul seni kim yareledi?

Bezirganbaşı sözünü bitirdikten sora dedi ki: "Oğul töbeler olsun eğer Birez daha isdirahat et ahlın başahan gelsin belki hetırrersin de bize bir cevap vèirsin." dediğden çıhdı gètdi. Gülşen dedi ki: "Mahmut babam esgi gafalıdır annamadı ama ben diyesin bişeler annadım. Seni sevdüğün gız vurmuş olaki. Ama bu nasıl yârdır, niye vurdu seni, kimdir, kimin neyidir söyle ki bir çare bulah, derdini söylemiyen dermanını bulamazmış." diyende, Mahmut dedi ki: "Ëyleyse dinne bah benim yârim kimmiş." diyende, Mahmut dedi ki: "Ëyleyse dinne bah benim yârim kimdir, kimin nesidir."

Mahmut :

(Nr. 15)

Şehrinizde bir kız sevdim
Başında al valası var
Kast etti canım almağa
Bilmedim ne davası var

Kanlı derya gibi coştı
Coşup ta bendini aştı
Gönlüm bir güzele düştü
Yedi hisar kalası var

Mahmud seller gibi akar
Al yanağa güller takar
Adını demeye korkar
Onun bir han babası var

Gülşen diyi ki: “Mahmut bu bele olmaz doğru dürtüs açılı söylemirsin.
Ben de az çok sazdan sözden annarım, şimdi ben söyliyecem sen behen
cevap verecehsin :

Gülşen : (Nr. 16)

İtibar eyle de gel bana söyle
Söyle oğlan seni kim yaraladı
Derman ararisen derdini söyle
Söyle oğlan seni kim yaraladı

Mahmut :

Sana kurban olam ey Gülşen bacı
Bendeki yareler yâr yaresidir
Aşkın hançerini vurdu sineme
Bendeki yareler yâr yaresidir

Gülşen :

Yâr olan yârini öldürür mü hiç
Bülbül olan gülün soldurur mu hiç
Yâr yârdan muhabbet kaldırır mı hiç
Söyle oğlan seni kim yaraladı

Mahmut :

Elimden kaçırdım kalem kaşımı
Vurdu kılıcınan yardı başımı
Bir pınar başına serdi leşimi
Bendeki yareler yâr yaresidir

Gülşen :

Viraneden gelen baykuş sesidir
Gülşen'in giydiği gam libasıdır
Kardeş sevdiceğin kimin nesidir
Söyle kardeş seni kim yaraladı

Mahmut :

Benim sevdiğime nevcivan derler
Ziyad Han neslidir neslihan derler
Mahmud'un sevdiği Mahbub Han derler
Bendeki yareler yâr yaresidir

Gülşen o ki, Mahbub'un adını duyanda sıçradı yerinnen **gahdı**: "Olan sen desene ki, ben Gence Hanı'nın belini büküp Çamçırak daşlarını, gızını alıp götürən Osmanlı komutanı Mahmud'um. Peki size nooldu, Mahbub seni niye bu hala **goydu**, bennen **gorhma**, sene bu **geder** emek verdim eyleşdirdim. Bennen sene bir kötülük gelmez." diyende Mahmut dedi: "Dinle Gülşen bacı dinle :

Mahmut : (Nr. 17)

Öğleyinen ikindinin çağında
Bir kız yaraladı yarem var benim
Viran kalmış karamanın dağında
Bir kız yaraladı yarain var benim

Yaz bağda
Tara zülfün yaz bağda
Yâre mihman olmadım
Kış otahda yaz bağda

Öğleyinen ikindinin arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Bilmem sevda bilmem hançer yarası
Bir kız yareledi yarem var benim

Derde Kerem
Derd üste derd ekerem
Koşmuşum gam çiftini
Özüme derd ekerem

Mahmut'da bu kışı burda kışladı
Yarelerim göz göz oldu işledi
Kan kurudu can çıkmağa başladı
Mahbub yaraladı yarem var benim

Ulu dağlar
Karaman yolu dağlar
Bir yiğit garip ölse
Üstünde bulut ağlar

Mahmud'un türküleri Gülşen'e çok tohunmuştu. Dèdi bu oğlan bu geder derd **çehdi**, ölümnen döndü. Buna heç olmasa bir ferahlah verim. Birez sevünsün. Dedi şindi de beni dinne Mahmut **gardaş**. Burda **bahalım** Gülşen Mahmud'a ne müjdeler verecek, nası sevündürecek ;

Gözünü sevdiğim nevcivan oğlan
 Müjdemo ver Mahbub bennen bacıdır
 Sadık gördüm seni can sana kurban
 Müjdemo ver Mahbub bennen bacıdır

Neden girdi şirin canın kastine
 Kurban olsun kametine destine
 Söz veririm destin verrem destine
 Müjdemo ver Mahbub bennen bacıdır

Cuma günlerinde çıkarlar bağa
 Seyraguf olana verrem gadağa
 Gülşen canı olsun sana sadağa
 Müjdemo ver Mahbub bennen bacıdır

Mahmut, oki Mahbub'un adını duydu, yerinnen **gahdı** Gülşen'e ele bir sarıldı ki, Gülşen'in üçyüz altmış gemiği çatır çatır çatırdadı. "Aman benim bacım sene bu canım **gurban** olsun bene yârdan bir **haber** ulaştır." Gülşen dedi: "Gardaş heç meraklanme bussahat senin **sağlıh** heberini yulaştırırım. Onun Allah canını alsın seni kimi bir iğide nası **gıymış**." "Mahmut dedi valla bacı ben de anıyamadım buna **sêhir** mi oldu ne olduysa bir günde tebdili döndü, beni bu hala **goydu**." Gülşen dedi: "Mahbub'u esgi nişannısı olan Kara Vezir'e verece**hler**. Bu gün **düğünneri** başladı **gırh** gün sora gelin gidece**h**. Mahbub gönülsüzdür. Bir tas zehir ezmiş behliyor. Kara Vezir'e getmeden se gendini öldürme**h** isdiyor. Ben şindice gidip ona müjde verecem. Ama onun sende bir nişanası var mıdır? Mahmut diyor: "Beni yaralıyıp bira**h**dığı zaman nişan **yüzüh**lerimizi değiştirmiş. İşte barmağımdaki bu **yüzüh** onundur. Bu yüzüğü götür, görürse tanır. Yoksa o benim öldüğümü bülir bunnar baş**ha** bir şeye inanmaz." Gülşen, Mahmud'un yüzüğünü alır doğru Mahbub'un sarayının yolunu tutar. Mahbub, Gülşen'i görende: "Gız sen bugün **gırh** gündür nerdesin öldün mü galdın mı niye yanıma gelmirsin?" Gülşen diyor: "Çok aziz bir misefirim varıdı, onu bira**h**ıp gelemirdim. O da beni görmese bir dekke duramaz onu**ç**ün gelebilirdim." Mahbub merak **êdir**: "Kimdir bu senin eziz misefirin söyle biz de ör**genek**." diyende, Gülşen diyor ki, "Ahan bu yüzüğün sabahıdır benim **eziz** misefirim. O deligannı böğün tam **gırh** gündür bizde bennen barabardır." Mahbub nasıl ki yüzüğü görende **gahir** Gülşen'in eline ayağına sarılır: "Aman bacım ben sehen **gurban** Mahmut'dan behen bir **heber**. Bu yüzük bizim nişan yüzüğümüzdür." Gülşen diyor ki: "Hele birez yavaş dur. Oğlanı vurdun yaraladın al **gannar** içinde bira**h**dın dağın başında **gurdun** **gusun** içinde, bir de **heber** sorirsin. Bunun **gaçi** kaç hesap? Mahmut o yaraynan nası eyleşsin, sen gelip demedin mi Mahmud'u dağda vurdum öldürdüm daha ne **heberi** behliyirsin." Diyende, Mahbub **gırh** örük saçınnan üş tel çekip basdı sinesine, geşdi sözün **hanesine**, bahalım derdini Gülşen'e nasıl anlattı:

Mahbub :

(Nr. 19)

Gör neler getirdim yârin başına
Gülmedim dünyada sevdiğim öldü
Keşke ben öleydim yârin yoluna
Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Nerden bilim Cadı'dandır bu zulüm
Nasıl kıydı kırılacak bu kolum
Sarmadı can canı gucmadı belim
Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Mahbub der deymedi yâd eli yâre
Can telef eylerdim olsa bir çare
Toyum siyah oldu duvağım kara
Gülmedim dünyada sevdiğim öldü

Mahbub sözlerini bitirdikten sora, Gülşen macarayı başdan başa buna anladır. "Babam, Karaman dağında yaralı baygın vezyette buldu eve getirdi. Bögün tam **gırh** gündür onu eyleşdirmeye uğraşırım. Bögün ayağa **galhdı**. Sapa sağlamdır. Onun yanının ayrılıp gelemirdim." Bu sözleri duyan Mahbub **gahir** Gülşen'in boynuna sarılır. Diyar: "**Gah** haman şindi yanına gidek." Gülşen diyar ki: "Şindi bele olmaz senin düğünün olir. Baban duyarsa ikimizi de öldürür. Ben şimdi gidip gizlinden Mahmud'u alıp, hasbahçaya geleceğim, orda buluşuruz." Ordan **gahir** Mahmud'un yanına gelir. Mahmud'u alır bahçıya gelir. Mahmut tebi tebdil **giyafet** olir, bir Hakk âşığı **giyafetine** girir, eline de bir saz alır, ele gidir. Bahçada Gülşen buni bir ağacın arhasına **sahliyyir**, gidir ki Mahbub'da **gırh** ince belli cariyesiynen bahçanın bir terefinde çiçek topliyir. Gülşen bunarı görende, diyar ki: "**Gızlar** ey bir Hakk âşığı gelmiş. **Çoh** güzel türkü söyliyir. Eğer isdersiz getirim bize bir **gaş** hana türkü söylesin?" **Gızlar** diyiller: "Aman bir getir Allah sennen razı olsun. **Çohdandır** heç âşih diynememişdik. Birez gözümüz göynümüz açılınsın." Gülşen gidir Mahmud'un **golunna** tutir doğru **gızların** yanına getirir. **Gızlar** diyiller ki: "**Âşih** **gardaş** eğer sen doğrudan Hakk âşığıysan bizim adımızı teker teker türküyne söyle. Mahmut **bahdı** **gırh** **gızın** içinde bir terefe seçilmiş diyersin teze doğmuş bir aydır. İki sevgüli göz göze geldi ele bir **bahışdılar** ki, diyersin **bahmadılar** birbirlerinin gelbine aşk **ohu** atdılar. Mahmut aldı sazını eline, cariyeler **garşısına** düzüldüler, **bahah** burda **gızların** adını nası terif edecek :

Mahmut :

(Nr. 20)

Gelin kızlar gelin tarif edeyim
Her biriniz bir ülkenin maralı
Türlü türlü kumaşları geymişsiz
Kimi al giyinmiş kimi karalı

Sona hanım cilve satar salınır
Münevver has nıkabına bürünür
Gülenber koynunda halı görünür
Simi hanım o gözleri belalı

Havva, Selvi yücelerden kar çeker
Peri, Anşa kashlara kara çeker
Zübeydenin zülüfleri zâr çeker
Fatmanın da iki gözü belalı

Mahmut'tan Mahbub'a yoktur bahane
Lâl-i mercan dizilmiştir dehane
Şevk i âlem bürünmüştür cihane
İzin alıp kulluğunda duralı

Mahmut türküsünü bitirdihden sora, Mahbub cariyelerine emir verdi dedi ki: "Gızlar herez bahçanın bir yanına dağılıp, bene ele çiçehler topliyacahsız ki, heş birizin çiçeği başgasıninkine benzemiyecek." Gızlar haman dağıldılar bahçanın dörtbir yanına, türlü türlü çiçekler toplamaya, İki âşık tek galdılar bahçanın bir köşesinde. Burda Mahmut bahalım sevgülüsüne neler diyecek, biz ne diyniyeceyik :

Mahmut : (Nr. 21)

Civan iken derde düştüm
Hiç gülmedi nâdân gönlüm
Çekmişim gam kervanını
Şad olmadı talan gönlüm

Ah çeker ağılar gezerim
Dert üstüne dert dizerim
Bülbülüm figan ederim
Her baharda baran gönlüm

Mahmut intizarı çeker
Sürahi kaddini бүker
Yaz baharda gazel döker
Dağı olur veran gönül

Mahmut bu sözleri söyledikten sora, dedi olan bu bene bu kadar kötülük etti hele dur ben de buna bir iki kelime tohunim :

Mahmut : (Nr. 22)

Sabah seherinde gün çalan varde
Yâr benim üstüme gelen sen misin?
Vurdun kılıcınan yardım başımı
Al kanlarım yere döken sen misin?

İşittim ki gelin olmuş gidersin
Bundan sonra ben fakiri nedersin
Ne öldürür ne de âbâd edersin
Derdimin dermanı lokman sen misin?

Mahmut diyer tamam ettin işimi
Gözümden akıttın kanlı yaşımı
Karaman dağına serdin leşimi
Pişman edip beller бүken sen misin?

Mahbub sevgilisine ettihlerine peshman olmuş bir vezvette Mahmud'un gönlünü almiya uğraşirdi. Bahalım, burada yaralıyıp al kanlar içinde dağın başında bırahdığı nişannısına neler diyecek, gönlünü nasıl alacah :

Mahbub : (Nr. 23)

Gözümün ışığı gönlümün nuru
Sen bizim bahçeye sefa gelmişsin
Belâ çektin ben vefasız yüzünden
Zahmet edip bize sefa gelmişsin

Avcı gibi yollarını izledim
Kara bağrım kebab gibi közledim
Aylar geçti yollarını gözledim
Ben bilirdim Karaman'da kalmışsın

Mahbub'um toprağa yüzümü sürdüm
Gelenden geçenden haberin sordum
Kırılсын kollarım ben nasıl vurdum
Şükür olsun sağ selâmet gelmişsin

Bu sözleri eşiden Mahmut, sevgilisinin peshman olduğunu annamışdı. Mahbub'un gözlerinnen yaşlar ahirdi. Artıh daha çok ağlatmah keder vermeh isdemirdi :

Mahmut : (Nr. 24)

Sana kurban olim nazlı sevdiğim
O elâ gözlerin ağlar hû çeker
Senin hasretinden gönlüm hûn oldu
O elâ gözlerin ağlar hû çeker

Sarılıp doymadım ince belinden
Emip doymadım şeker lebinden
Bülbül ayrılmıyor gonca gülünden
Âh edip sızılar dallar hû çeker

Gönül ayrılamaz sinesi kardan
Dişleri gevherden dehânı dürden
Mahmut ayrılamaz gül yüzlü yardan
O elâ gözlerin ağlar hû çeker

Türküleri bittikten sonra iki sevgili bibirlerine ele sarıldılar ki, arı çi-
çeğe, bülbül güle, kemer bele, âşık tele sarılan kimi.

Mahmut'nan Mahbub, günnerinen bağda, bahçada, Gülşen'in evinde
buluşup hesret giderdiler. Bu sırada vede tamam olmuş, Kara Vezir'in
atlıları gelmiş gapıya dayanmışdı. Artıh Mahbub'un günneri sayılırdı.
Mahbub dedi: "Mahmut artıh ayrılıh vahdıdır. Buna bir tedbir düşün.
Kara Vezir beni götürmiye gelmiş." Bunnarı aldı bir gara düşünce, ke-
yifleri kedere döndü. Mahbub'un gözlerinnen yaşlar ahmiya başliyirdi.
Bu hali görende Gülşen dedi ki: "Heyir di bele eşşeği itmiş tat kimi ne
düşünürsüz, ne var?" Mahmut dedi: "Aman Gülşen bacı gene iş sehen gal-
di, bize sennen bir çera olsa olur. Mahbub'u gelin götürirler Kandehar'a.
Bunnan sa bize ölmeh daha eydir diyip aldı sazı eline bahah burda der-
dini bacılığı Gülşene nası ifâde edeceh :

Mahmut : (Nr. 25)

Ferman geldi yâr bu yerden yürüdü
Şimdi bana layık oldu bir ölüm
Civan ömrüm yâr yolunda çürüdü
Yaktı beni bir ayrılık bir ölüm

Felek benim ile kurdu davayı
Yâr peşine dolanırım dünyayı
Bin derdim var bir birinden havayı
Yaktı beni bir ayrılık bir ölüm

Mahmut diyer mert yiğitler ölmesin
Rakipleri murad alıp gülmesin
Benim çektiğimi dostlar çekmesin
Yaktı beni bir ayrılık bir ölüm

Gülşen dedi: "Hele bir durun sabr edin. Ben buna eyi bir tedbir düşün-
düm. Hec gormayın. Benim ehdim var. Ben eğer bu dünyada sizi ga-
vuşturamazsan, obir dünyaya üzü gara giderim. Şindi beni ey dinneyin;
dedihlerimi nohdası nohdasına yapın. Kara Vezir'i bu dünyadan galdır-
madıhdan sora o size bu dünyada rahatdih vermez. Şindi Mahbub'u ge-
lin edip götürecekler. Onlar yola çıhdıhdan sora, sen onların arhalarin-
dan gidersin. Kara Vezir'in üç gardaşı da düğündedir. Yolda tedbil giya-
fet olursun Bunnar yolda oyun moyun oyniyacahlar, belke cırit oynallar.
Sen bu üç gardaşı teker teker cıritnan vurur öldürürsün. Onnan sora iş

galır Kara Vezir'e Gidersin Kandehar'a, orda benim bir bacım var, adı Gülşah'dır. Gülşah'ın gocası Kara Vezir'in "Eşikağası"dır. Doğru onun evine gidersin. Onnara benim selâmımı söylersin, onnar sene yardım edeller. Bu sırada Mahmud'u bir efkâr basdı. Bu gurbet ellerinde teh başına çaresiz tutarsız galdığına yanirdi. Mahbub garşısında oturmuş yaşlı gözleriynen melül melül bahirdi. Bahah burda Mahmut efkârını nası annadacah :

Mahmut : (Nr. 26)

Garip bülbül viran bağda devr eyler
Nevbahar faslının çağları kaldı
Eski yarem tazelenmiş cevri eyler
Sinemde düğünlü dağları kaldı

Kanat çalıp dost bağına varmadım
Bülbül olup gonca gülün dermedim
Çok cefalar çektim devran sürmedim
Bülbül uçtu viran bağları kaldı

Kavimden kardeşten avare Mahmut
Lokman getir derde çare kıl Mahmut
İçti kan bâdesin biçare Mahmut
Mahbub'un dalınca ağıları kaldı

Mahmud'un bu sözleri Mahbub'u da meraklandırdı. Dedi: "Hele bah bir yiğit deligannıdır, göz göre göre beni yâd ellere teslim edir. Burda aldı bahah Mahbub sevgilisine nasıl diyecek, biz ne diniyeceyik :

Mahbub : (Nr. 27)

Hicrandan okuyup gamdan ders alan
Biri benim acep biri kim ola
Goncasın gülüne felek hâr salan
Biri benim biri acep kim ola

Bundan sonra yâr yüzünü görmeyen
El uzatıp gonca gülün dermeyen
Bu dünyada muradına ermeyen
Biri benim biri acep kim ola

Mahbub diyer yüreğimde yâre var
Eğer Lokman gelse derde çare var
Bu dünyada iki bahtı kara var
Biri benim bir acep kim ola

Mahbub diyir ki: "Mahmut burdan beni al götür. Heç kimse bizi bulamaz. Eğer Kara Vezir'in eline geçersen, onun eskeri leşkeri çokdur, da-

ha beni onun elinnen kimse gurtalamaz.” Mahmut diyor ki: “Yoh gidip Kara Vezir’i geberdip onnan sora seni onun elinnen alacağım. Bende nemertdih yohdur. Sora diyor ki, nişannımı gelleşliğinen kaçırıp götürdün. Ben şanıma leke sürtmem.” Mahbub ne geder yalvalırsa Mahmud’u yola getiremir. Bunun üzerine Mahbub sevgülüsünün küsüp gètmehde olsun, Mahmut burda giden sevgülüsüne desin :

Mahmut : (Nr. 28)

Efendim mansıbın geçmiş
Yârini koymuş gidiyor
Deste deste gül bağlamış
Gönlünü koymuş gidiyor

Kime eylersin mihneti
Bize kılıyor minneti
Ağyâr gibi muhanneti
Kalbini koymuş gidiyor

Aşk oduna alışalım
Küstün ise barışalım
Halvet olup görüşelim
Mahmud’u koymuş gidiyor

Mahbub bu sözlere hêş gulah asmadan çekip çıhıp gètdi. Mahmut bahdı ki olacah deyil, Gülşen’i minnetci yolladı. Gülşen ne geder ètdiyse dönüp gelmedi. Mahmut bahdı ki, Gülşen tek başına ona doğru gelir, aldı sazını eline bahalım Gülşen’nen nası heber soracah :

Mahmut : (Nr. 29)

Salınıp da gelen ey Gülşen bacı
Gel doğruyu söyle gelecek mi yâr
Gönlümüzde vardır türlü elemeler
Bende olan derdi bilir mi o yâr

Gence’nin etrafı bahçe zâr olsa
Ayvası dökülüp allı nar olsa
Benim yârim bana sadık yâr olsa
Gider yâd ellerde kalır mı o yâr

Türlü kumaşlarım vardır o handa
Yâr beni terketti dert kaldı bende
Yarın mahşer günü âdil divanda
Mahmut’da Mahbub’u alır mı yâr yâr

Sözleri sona erdikten sora, Mahmut’nan Gülşen gahıp evlerine geldiler. Sabah Mahbub gelin gidecek. Mahmud’uin sabrı gararı galmamışdı. Der-

dini Gülşen'nen başga anniyen yohdu. Çaresiz galdı dedi. "Gülşen bacı artıh benim buralarda durmam haram olsun. Bu canı Mahbub'un uğuru-na goymuşum. Ya alırım yarı, ya veririm seri. Sabah namazı sırasında gahıp bende düşecem Kandehar'ın yoluna." diyip meraklandı. Burda Gülşen'e bële anlatdı derdini :

Mahmut : (Nr. 30)

Gönül ne beklersin viran köşkünü
Canan gitti sende var ardı sıra
Ölenecek yâr hasretin çekerim
Giy demir çarığı var ardı sıra

Sabah vakti mekânına varmalı
Alaylıyı bölük bölük bölmeli
Düşmanından intikâmım almalı
Can telef etmeli yâr ardı sıra

Hayal ziyal oldu Mahmut işleri
Mahbub gider burda kalır eşleri
Ela gözden akan kanlı yaşları
Al beyaz yaylığı sil ardı sıra

Mahmud'un bu sözleri üzerine Gülşen'in gözlerinnen iki damla yaş ahıp, yanahlarına düşdü. Bunu gören Mahmut tekrar söze başladı bahalım ne dedi :

Mahmut : (Nr. 31)

Ela gözlü Gülşen bacı
Giderim evin şen olsun
Sana kurban olsun canım
Giderim evin evin şen olsun

Gülşen :

Durup dolanim başına
Mahmut git Allah aşkına
Çek atın binek taşına
Mahmut git Allah aşkına

Mahmut :

Bülbüller meftundur güle
Gözüm yaşı benzer sele
Ölüm vardır helâl eyle
Giderim evin şen olsun

Gülşen :

Avcı olan gezer dağı
Bülbüller dolanır bağı
Gönlümün aziz gonağı
Mahmut git Allah aşkına

Mahmut :

Mahmut sana dedi bacı
Derdine kıldın ilacı
Güzel kızların baş tacı
Giderim evin şen olsun

Mahbub :

Gülşen'in aziz kardaşı
Sineme koydun ataşı
Seylâb oldu gözüm yaşı
Mahmut git Allah aşkına

Sabah oldu, Allah cümlemizin üstüne hëyirri sabahlar aşsın. Mahmut Gülşen'i bir daha Mahbub'a rıcaya yolladı dèdi: "Gét de ki, muhannet-dik èdip bennen elini üzmesin. Nere gètse pëşinnen gidip ona gavuşacam, Allah ya Kara Vezir'e vereceh, ya da behen." Gülşen bu sözleri götürdü Mahbub'a ulaştırdı. Mahbub buna çok sevindi. Dèdi: "Gülşen bir kağıt gelem al, dilime bir gaş hana türkü geldi onnarı diyim sen de yaz götür Mahmud'a ver." Gülşen dedi: "Sen söyle hëç gôrhma nohdası nohdasına varana geder yazar, götürür Mahmud'a véririm."

Mahbub : (Nr. 32)

Telli Gülşen yâre yetir selâmı
Gam çekmesin bahtı kara de gelsin
Evvel selâm eyle sonra kelâmı
Gönlü gamlı dil efkâra de gelsin

Civan yârim kan bâdesin içmesin
Aşk oduna kavruluban pişmesin
Ölene tek bu sevdadan geçmesin
Zahmet çeksin o mekâna de gelsin

Yalnızın yanında piridir billâh
Yardımcısı olur hazreti Allâh
Mahbub yollarını gözlüyor vallah
Kerem etsin Kandevara de gelsin

Gülşen Mahbub'nan vedalaşdı, düğün alayı yola çıldı, Kandevar'a doğru hareket etmehde olsun, biz heberi size verek Mahmut'dan :

Mahmut, Gülşen'in getirdiği nameyi ohudu, üreğinin başına ataş düşdü. Aldı sazını eline bu sözleri söyledi ;

Mahmut : (Nr. 33)

Küçük yaştan çok dert çektim
Gülmemişem bir an gönül
Yüklenmiş hicran kervanı
Ben olmuşum savran gönül

Gönül intizarı çeker
Ayrılık belimi bükür
Güz gelende gazel döker
Bağlar teki viran gönül

Mahmut ağlar durmaz gider
Sular gibi çağlar gider
Yüreğini dağlar gider
Yitirmişem ceylan gönül

Sözleri bittikten sora Gülşen'nen vedalaştı, arap atının beline savur oldu, vèr elini Kandehar deyip gétmekte olsun. Bir müddet yol aldıktan sora, ahşam garannığı basdığı sırada havada uçan bir gatar turna gördü. Yâri gètmışdi issiz yollarda yalnız başına galmışdı. Bu halini turnalara söyle anlattı :

Mahmut : (Nr. 34)

Hoş sedah şirin dili turnalar
Konarsız sahraya çöllere turnam
Garip vatan uzak elli turnalar
Ses verin efkârlı dillere turnam

Göçha göç vaktidir bahar çağları
Seyredersiz lalezarlı dağları
Derin deryaları coşkun çayları
Yüzersiz sonalı göllerde turnam

Yüksek yüksek karlı dağlar aşarsız
Serin sulu çeşmelerden içersiz
Karaman dağında mesken açarsız
Ordan selam edin ellere turnam

Bingöllerin yaylasına vararsız
Kars Kağızman sefasını sürersiz
İstanbul'un ahvalinden sorarsız
Güzar etsez oyan yollara turnam

Yasemin’de eylenirsiniz kalarsınız
Üsküdar çölüne bina salarsınız
Ölenleri sağ kalanı bilersiniz
Kulak asın vasf ı hallere turnam

Yavrularsız ağır zorlu yaşarsınız
Yüz kırk seher Alosman’ı gezersiniz
Rumeli’nin ahvalinden yazarsınız
Mahmut gibi garip kullara turnam

Mahmut türküsünü bitirdikten sora tekrar yoluna devam etti. Bir zaman sora bahdı ki uzakda bir toz dumanı buludu gopmuş gidir. Atını sürüp yaklaşanda bahdı ki, Mahbub’u götüren düğün alayıdır, herkes oyun oynuyor, cirrit atır, güleş tutir, oh atır, herkeş birşeynen uğraşir. Bu gidir arhadan düğün atlılarının arasına garışir. Kim kime heş kir kimse buni tanımır. Düğün atlıları cirrit oyniya oyniya yol alirdi. Mahmut Kara Vezir’in gardaşlarını belliyirdi. Başladı bu da onnarınan cirrit oynamiya. Dolandırdı oyun arasında oğlana ele bir cirrit atdı ki oğlan atın dırnağının dibine düşdü sanki bıldırdan öldü. Birini daha derken Kara Vezir’in gardaşlarının üçünü de cirritnân öldürdü. Millet bunu görende, ola goymayın tutun bu kimdir üş gardaşı birden öldürdü. Hep bunun üsdüne hücum edende, Mahmut gılcını çekip meydana çıhdı. Alayın içine daldı bir sürüye gurt girmiş kimi herkesi bir terefe dağıtdı. Sora da sazını aldı eline gendini bunnara béle terif étdi :

Mahmut : (Nr. 35)

Çekerim kılıcı kurarım cengi
Merd ile nâmerdi seçerim bugün
Yüzbin düşman gelse vururum dengi
Merd ile nâmerdi seçerim bugün

Polat kılıç, kulaç gürzüüm elimde
Muhammet Mustafa zikri dilimde
Canım kurban yâr Mahbub’un yolunda
Kılıç çalar kelle biçerim bugün

Ben Mahmud’um yâr elinden yareli
Bülbül ağlar gül dibini hâr alı
Bu dağlarda yitirmişim maralı
Aşkın kemendini açarım bugün

Sözleri eşiden atlılar bahdılar ki, ola bu yiğit zor bir yiğittir. Başımıza iş acaçahdır. Hepsi dönüp sükütce yollarına devam etdiler. Mahmut da arap atını mahmızladı ver elini Kandeher şehri déyip, gémekde olsun. Bir zaman sora geldi Kandeher’a çıhdı. Bahdı bir yerde uşahlar aşır oyniyillar. Atını sürdü yannarına gètdi. Bir tene Keloğlan varıdı çok gözü açıhdı. Bahdı ki bir gerib atdı gelir haman ona teref gètdi dèdi: “Dayı birini mi ariyirsin?” Mahmut dèdi ki: “Kara Vezir’in Eşikağasının evi

Sen gelmişin burda benim düğünümde, nişannıma söz dohunduririsin” Béle diyende, meğer Mahbub’da perdenin arhasınnan bunnarı diyniyirmiş. Anladı ki bu deli Mahmut’dur. Haman perdeyi araladı Kara Vezir’e dedi ki: Kara Vezir bu âşih çoh gözel söyliyir. Benim çoh hoşuma gètdi. Âşığın dili bağlanmaz. Goy istediğini söylesin. Sen de adam kimi yérinde otur” Mahmut döndü, yeni doğmuş bir ay kimi Mahbub’un yüzünü perdenin arasınan görende sanki içine bir ataş düşdü cayır cayır yanmiya başladı, olan dèdi zatan ben kelleyi bunun uğuruna goymuşum. Goy giyamet gopacahsa èle burda gopsun. Ya Allah Kara Vezir’e verir ya da behen. Ben dilimin ucuna gelen bu üş hana türküyü de söyliyim di olacah olsun ;

Mahmut :

(Nr. 37)

Eser bâd-ı saba kaldırır yüzden
Gerdana dökülür telin incidir
Tepretme muyların değer buhağa
Dolanır yüzünde halın incidir

Burya gelmeseydim nicolur halım
Yâ Râbbi Vezir’e yetir bir ölüm
Kara zağ ne bilir kadrini gülün
Sundurur kadehi kolun incidir

Mahmut’da kurbandır kadir bilene
Nasıl düştün bu kötünün eline
Hiç tamah etmedim dünya malına
Yüzdürür zevrağı telin incidir.

Bu sözleri eşiden Kara Vezir yerinde büküldü açıldı ama Mahbub’un he-tırı için âşığa bir şey söyleyemedi. Eşikağası gorhusunna diblere gizlenmiş galmışdı. Birez ortalıh süküdüyende, Mahmud’un yanına yahlaşdı gulağına eğildi: “Allah belanı vèrsin Kara Vezir bu gèce senin de ananı ağladacah, benim de. Şindi beni èyi dinle, birez sora düğün yemeği yiyeceyik. Yemehden sora sen vay öldüm, vay patladım, beni zehherrediler diyecehsin. Ben seni alır burdan götürürüm. Sora da öldü diye millete yayarıh. Belke bèlelikle gurtulah.”

Birez sora düğün yemeği geldi. Herkeş yèdi işdi, garnını doyurdu. Yemekden sora Mahmut başladı bağırıp çağırmaya. Eşikağası diyir vala âşih zehherendi ölecek ben buni burdan götürim. Alir Mahmud’u evine getirir. Haman Keloğlan’ı çağırır, diyir ki, “Keloğlan tezden behen teze ölmüş bir ceset bulup getirecehsin. Ahan sene de bir avuç altın.” diyende Keloğlan diyir ki: “Sen benim gözümnen isde, eğer teze insan cesedi bulamasam bile ihdiyar nenemi öldürür getiririm. Yeter ki sen behen altın ver.” Aşih öldü diye her terefe yayıllar. Keloğlan bir ölü bulir getirir. Bu ölüyü Mahmut diye goyillar tabuda. Gomşular yığılır. Vah

yazıh oldu birgerip âşih ölmüş diye kimi ağlıyır kimi sızlıyır. Buni götürir mezere goyillar.

Düğün sona erir, herkes evine eşiğine çıhir gidir. Eşikağası Mahmud'u götürir gizlennen Kara Vezir'in gerdek odasında dolabın içine gizlediler. Birez sora Kara Vezir gelir, Mahbub'u getiriller, Kara Vezir başliyir atıp tutmiya Mahbub'a hakaret etmiye: "İşde sen bir Osmanlı gedesinin arhasına düşdün gètdin, şindi de gelmiş bene garı olacaḥsın." Ama Mahbub'un heberi var ki, Mahmut dolabın içinde behliyir. Diyir Kara Vezir çoh atliyip düşüp yiğittih etme. Şindi Mahmud'u çağırırım, seni parça parça eder." Kara Vezir diyir: "Mahmud ele geberdi gètdi ki daha onun ne sene ne de başḥasına heyri toḥunamaz. Sen gendi başının çaresine bah." diyende Mahmut dolabın içinnen çıhir. Bir gılışda Kara Vezir'in başını kesir. Bunnar burdan çıhillar, yühde yüngül, bahada ağır ne varsa alillar, Eşikağası da tavladan iki arap atı çekir gapının öğünde behliyir. Bunara diyir: "Daha buralarda durmaḥ size haramdır, Kandeḥar padişahı duyarsa sizi öldürür, haman kaçın gidin burdan." İki sevgili atlara atliyir, Allah'a ismarladıḥ, ver elini İstanbul diyip süriller. Biz heberi vererek Kandeḥar Padişahı'ndan ;

Sabah olir, Padişah'a heber gidir ki, Kara Vezir'i öldürmüş, nişannısı almış Osmanlı ülkesine kaçırılmışlar. Padişah emir vèrir, asker leşger tökiler, bunnarın arḥasinnan gètmiye başliyıllar. Mahmut'nan Mahbub bir müddet yol aldıḥdan sora, bir çeşme başına geldiler. Burda atlarınan inip birez istirahat etmiye başladılar. Mahmut başını sevgilisinin dizine goydu, gaş gündür yorğun uyhusuz, uyumaza başladı. Mahbub bahdı ki uzaḥdan Kandeḥar yolunna ele bir toz duman gopmuş gelir ki, Anniyir diyir ki bunnar bizim peşimize gelen padişahın esgerreridir. Gelip bizi yahaliyacahlardır. Mahmud'u ayıltmiya gıymird. Kırk örüh zülünnen üç tel çekti, basdı sinesine bahah sevgilisine düşmanın geldiğini nasıl heber verecek :

Mahbub : (Nr. 38)

Sana kurban olim canım sevdiğim
Uyan yârim gülün elden gidiyor
Bu aşkın elinden paralı gönlüm
Uyan yârim gülün elden gidiyor

Düşmanlarım gizli gizli geldiler
Hisar çekip dört yanımız aldılar
Elde kılıç etrafımız sardılar
Uyan yârim gülün elden gidiyor

Mahbub diyer şimdi burda nedeyim
Hançer alıp yüreğimi deleyim
Ölenecek Mahmut diye ağlayım
Uyan yârim gülün elden gidiyor

Mahbub'un gözlerinnen ahan iki damla yaş Mahmud'un yüzüne düşen-
de, Mahmut uyandı. Bahdi ki Mahbub ağlıyır. Neden ağladığını soran-
da, etrafını saran askerleri gösterdi: "Bizimki buraya kadarmış. Artıh
kurtuluşumuz yohdur. Diyende, Mahmud sıçradı ayağa gahdı: "Dur he-
le bahah biz daha ölmedik. Bu esger bizi kimi iki yiğit gahramana az ge-
lir." Diyip, atlara savur oldular. Her birisi bir terefdan goşun içine dal-
dılar. Sabahdan evleye geder düşmana gılıç çaldılar. Padışahın esgerleri-
ni çil yavrusu gibi dağıttılar. Gaçan gaşdı, gaçamiyannar da gılışdan geç-
diler. Bunnar birez isdirahat ettihten sora tekrar atdarına atliyip, yol-
larına devam etdiler. Yolda Mahmud'u bir efkâr basdı, aldı sazını bahah
derdi nedir ;

Mahmut : (Nr. 39)

Yiğidin kaderi düşse aksine
Her zaman işini kece düşürür
Dedim sevdiğimiden muradım alam
Yüz bin meşakkatla güce düşürür

Ben olmuşum bu dertlerin hamalı
Cevher sözü dinleyenler kanmalı
Düşman mert olursa kılıç çalmalı
Korkarım ki nâmert puça düşürür

Arap at binende köpük attırır
Hangi dine derse ona taptırır
Namert el dilerse ayak öptürür
Gör Mahmud'u ne muhtaca düşürür

Sözleri sona erdikten sora bunnar tekrar yollarına devam ettiler. Gence
torpahlarınnan geçende Mahbub düşündü, babası anası, şirin Gence gö-
zünde tütmiye başladı. Atının başını çehdi, "Dur hele Mahmut ahlıma üç
hana türkü geldi onnarı söyliyim de beni nerye götürürsen götür;

Mahbub : (Nr. 40)

Eğlem Mahmut eğlen iltimasım var
Bizden yada düştü yolu Gence'nin
Gözler gördüğünü seyhat ediyor
Eşi, dostu, ulus, eli Gence'nin

Seher vakti gelir şeydanın sesi
Güzeller giyinir kumaşı hası
Bulunur Hanının ağır haznesi
İncisi, mercanı lali Gence'nin

Gence'nin etrafı türlü bağ olsa
Altın şemameler gümüş tağ olsa
Mahbub'da dünyada Mahmud'un olsa
Daha çekmem arzımanın Gence'nin

Türkü bittikten sonra yollarına devam ettiler. Günnernen yol gét dihden sora, Semend dağlarına geldiler. Bahdılar ki yolu 40 harami kesmiş geçmek imkânsızdır. Cenk etmehden başga çare yohdur. Mahmut gılcını çekdi bu sırada Mahbub'a hemle edende Mahmut dedi, yoh sen bu işe garışma bu benim işimdir. Evel Allah hepsinin hakgınnan gelirim. Diyip daldı haramıların içine. Bunnarın gırhınında başını kesip bir terefe yığdı. Getdi bahdılar ki bir mağaradır, haramıların mağarası, ama içinde her ne isdesen vardır. Mahbub dedi ki: "Mahmut senin İstanbul'da neyin var?" Mahmut dedi: "Bir tek ihdiyar anamnan bir de héyirsiz bir gardaşım var." "Öyleyse biz İstanbul'la neye gidirik, neyimiz galmış. İşde sene burda gurulu ev eşik hazır. İstedğimiz geder de yiyecek içecek var. Sora da burdan gelip geçen kervannarı soyar, geçinir giderik. Kim bize garşı çıkacak." Olur mu? olur. Bunnar bu mağarıya yerleşdi, başladılar yiyip içip haramılıh yapıp keyflerine bahmiye. Günnar aylar bele gelip geçdi, biz heberi kimnen vererek İstanbul Padişahı'ndan,

Padişah'a heber getdi ki, Semend dağlarında iki harami türemiş, gelip geçen bütün kervannarı soyir soğana çevürir. Padişah bunnarın üstüne ne geder esger yollıyirsi bunnarınan baş edemir. Mahmud'un gardaşı Ahmet Padişah'ın yanına gelir diyir ki, "Padişahım soğ olsun, benim bir gardaşım varıdı adı Mahmut'du hetirrersiz. O çoh yiğit biriydi, size Gence'den Çamçırah daşlarını getirdi. Sen de bize çoh eylik ettin. Şimdi eğer müsede edersen, ben gidip Semend dağındaki o iki haramiyi tutup sizin yanıza getirecem. Yalnız bene birez esger verin, gerisi golay." Padişah bunu gabil edir, Ahmet yanına birez esger alır, vè elini doğru Semend dağı getmehde olsun. Günnarin birinde Semend dağına gelir. Bir yerde pusu gırup behliyr, gece olur. Bunnar halatdarın, kementlerini alır gizlinnen giriller mağarıya. Bahıllar ki iki sevgüli ele yatıllar ki dünyadan bèy heber. Haman atilir bunnarın ikisini de kollarını mökkemce bağliyillar. Tebi Ahmet burda gardaşını heç tanımir. Diyir: "Olan demek siz Osmanlı toprağında haramılıh yapırsiz ha? Sizi Padişah'a götürecem ikizinde gafasını kesecek, padişaha hediye edecem." Mahmut diyir medem ki bizi öldürecen, artıh gurtuluşumuz yohdur. Kollerımı birez gevşet dilime bir kaç hana türkü geldi onnarı söyliyim de ne yapacakhsan yap. Bunun üzerine Mahmud'un gollarını birez gevşediller. Bahalım burda Mahmut başını kesecek olan gardaşı Ahmet'e nasıl seslenecek ;

Mahmut :

(Nr. 41)

Semend dağlarını bürüdü duman
Daha sağlığıma gelmez hiç güman
Kolum kement sıktı halim pek yaman
Günbe gün aksine döndü her işim

Fani dünya seni böyle bilmezdim
Ağlayıpta gözüm yaşı silmezdim
Merdane ölseydim bir gam yemezdim
Felek ile kim eylesin teftişim

Öldürün Mahmud'u kıyman Mahbub'a
Kolu bağlı ölmek düştü şanıma
Kanlı gömleyimi verin anama
Duysa kan yaş döker Ahmet kardeşim

Bu son sözleri duyan Ahmet, "Demek sensim Mahmut gardaşım" diyip, gardaşının boynuna sarıldı. Allâh cümle hesretidihleri gavuşdursun, bunlar hesret giderdihden sora Ahmet hal vaziyeti bunnara annatdı. Dedi ki: Şimdi doğru İstanbul'a gidek vèziyeti Padişaha annadah o sizi effeder. Bunnar gahir, atdarına binir İstanbul'a geliller. Ahmet bunnarın kollarını tekrar bağliyip, padişahın huzuruna çıhardir. Padişah bunnarı görende: "Demek Semend dağında 40 haramiyi öldürüp onnarın yerinde haramılıh yapan sizdiniz ha? Tèz diyeceğiz varsa diyin yohsa haman sizi cellada teslim edecem." Mahmut diyir ki: "Padişahım emir sizindir, buynumuz gıldan ince, ama müsade edin de gollarımı aşsınnar ahlıma bir iki hana türkü geldi onu söyliyim de ne ederseniz edin." Bunun üzere Padişah emir vèrir. Mahmud'un gollarını açillar, Mahmud'a bir saz getiriller. Bahalım burada Mahmut, Padişah'a neler diyecek, biz de dinniyeceyik;

Mahmut : (Nr. 42)

Dinle padişahım haber vereyim
Ayva tek sararıp solsam gam değil
İhtiyar anamın can sağlığından
Bir teselli haber alsam gam değil

Karaman dağında al kanım aktı
Gülşen bacı kırk gün derdime baktı
Cananın kervanı Gence'den çıktı
Kandehar'da toyda görsem gam değil

Kara Vezir evgâhında dolaştım
Rakip karşısında kükreyip coştum
Acem leşkerini dağıttım bastım
Semend dağlarında dursam gam değil

Ela gözü yoktur hünkâr ilinde
Gece hayalimde gündüz dilimde
Mahmud'u da Mahbub'u nun yolunda
Diye yâr yolunda ölsem gam değil

Padişah Mahmud'un adını duyanda tahdınnan aşşağı indi geldi Mahmud'un boynuna sarıldı: "Senin kimi bir yiğit **gırh** yılda bır **çihar**. Sen bu ölkenin şanı şerefisin. Ben sene nasıl **gıyar** da öldürürüm. Seni effetdim. Baş vezirliğin hazırdır. Haman vezifenin başına geç." diyip emir vërdi, Mahmud'un Mahbub'a toy düğün başladı, 40 gün 40 gece top düğün yapıldı. Bütün hesrettihler **gavuşu**, Allah cümlemizi **gavuşdursun**.

Hekâyemizin usdası **Tüccarî** babaya Allah **gana gana** rehmet eylesin. Hepiniz sağolun...

YARALI MAHMUT

(S2)

(1)

Anlatan : Abbas Hakikî (Nazaroğlu)

Efendim olsun deminiz olmasın geminiz hayıra dönsün serenceminiz Déyiller ki, İstanbul'da Kahraman Şah adlı bir hükümdar dövrân sürmekteydi. Bu padişah bir gün vezirini çağırıp dedi "vezir, canım bir séyahata çıkmah istiyir." Vezir dedi "kible-i âlem bu séyahatı nereye yapmah istiyir?" Dedi "vezir, İran ölkesine, Tebriz'e, Gence'ye İsfahan'a gétmek isteyirem." Vezir dedi "padişahım o zaman Şahoğlu Şah Abbas'a nâme yaz, eger münâsip görerse hazırırğa başlıyah."

Padişah, Şahoğlu Şah Abbas'a béle bir nâme yazdı: "Ey Şahoğlu Şah Abbas, men Osmannı padişahı Kahraman Şah, sene müsefir olmah isteyirem, fikrin nedi?" Nâmeni yazdırıp bir zarfa goydurdu, altına da möhörünü basıp, bir geside vérdi.

Efendim o zaman ayınan, ilinen, indi muhteser-i şirin dilinen. Bu gesid nâmeni yétirdi İsfahan'a. Saraya girmek istiyende, nöbetçiler buna mani olmah istediler. Dedi "baba, bah bu möhörü burada görürsen mi bu möhür Osmannı padişahının möhörüdür. Bu nâmeni Şah Abbas'a verecem. Eger mene mâni olmah isdeseniz, gériye dönüp padişahımıza başka şey déyerem, vallâha daş üsdünde daş biraalmaz." Bu sözü eşiden nobetçiler bunu hemen şahın huzuruna çıkartdılar. Nâmeni Şah Abbas'a vérdi, Şah nâmeni açıp ohudu. Dönüp veziri Allahverdi Han'a dedi "Vezir, Osmannı padişahı gonağımız olmah isdiyir, ne diyirsin?" Vezir Allahverdi Han dedi "Şahım takdir senindi. Mena galarsa gelsin. Göz üste yeri var."

Şah Abbas da bir nâme yazdırıp gaside verdi. Gasid nâmeni yétirdi İstanbul'a. Efendim bunnar yol hazırırğına başladılar. Beli, denkler tutuldu, kécavâlar guruldu, yüzmin de esger alıp, yola goyuldular.

At ayağı külüng, âşih dili zirink olar. Günnerin birinde yétişdiler İsfahan'a. Şah Abbas bunnarı garşılyıp saraya götürdü. Osmannı padişahı arkasına dönüp bahdı ki, esgerinnen bir nefer galmıyıp. Şah'a dedi "Bizim esgerler hara gétdiler?" Dedi: "Onları hamama gönderdim, son-

(İ) Bu varyant, Z. Abidin Makas'ın yüsekliklans çalışmasından alınmıştır.

ra da istirahat edecekler. Sen onları merak étme.” Osmannı padişahı Şah Abbas’ın bu zenginliğini görünce şaşırđı eme, bu şaşgınnığını açığa vurmadı.

Efendim bunnar burada yéyip-içip, kéfde-damahda, olsunnar gelin size heberi Gence’den véreh. Gence’de kimden, Ziyad Han’nan.

Gence o zamannar İran’ın bir vilâyetiydi. Ziyad Han’da bu vilâyetin (müstemlekenin) hanı idi. Ziyad Han eşitti ki, Osmannı padişahı Şah Abbas’a müsefirdi. O da çairip vezirine dedit ki: “vezir hazırlık gör, her iki şahı da gonahlığa davet edecem.” Bir nâme yazdırıp gaside vérdi. Nâme Abbas’a yétişende, Şah nâmeni ohuyup fikre gétđi. Kahraman Şah dedit “Şahım niye fikre gétđin?” Dedit “menim Gence’deki hanım bizi mi-sefir devet éyliyir, sen ne buyurursan?” Kahraman Şah dedit “Şahım ben séyahat etmeye, gezmeye çıhmışam, oranı da gezeh.”

Yüzmin esger de Şah Abbas alıp, ikiyüz min esger, iki Şah, vezir-vüzerâ ile beraber kécavalılar Gence yoluna düzüldü. Bir néçe gün yolçuluhdan sonra, ahırda gelip Gence’ye yétişdiler.

Ziyad Han, her iki şahı da usûl-u edeple sarayına buyur étdi, esgerlerini de istirahata gavuşdurdu. Yédiler, işdiler, söhbet éylediler. Ahşam oldu. Ahşam Ziyad Han bir düymeye basınca 366 çamçırak birden yanmağa başladı. Osmannı padişahı ömründe béle birşey görmedi. Öz özüne dedit: “Ola sen yédđi düvelden haraç alan Osmannı padişahı Kahraman Şah olasan, senin béle bir teşkilâtın olmuya. Neye mal olursa olsun bu daşları elde étmeliyim. Padişah bu fikrini kimseye açmadı ama, daşları da ele geçirmek üçün telesirdi. Oydu ki, gayıdıp Şahoğlu Şah Abbas’a dedit “Şahım buradan İstanbul’a en kesdirme yol hansıdı?” Dedit: “Padişahım karayolu bir ay çeker, denizyolu üç gün.” Oydu ki bunnar deniz yoluynan İstanbul’a dönmeye garar vérdiler. Padişah İstanbul’a dönmehde olsun, gelin heberi size hardan vérek İstanbul’dan İstanbul’da kimnen, Eli Tâcir’in oğlu Mahmut’dan.

Mahmut, Eli Tâcir’in büyük oğluydu. Özünnen küçük Ehmet adlı bir gardaşı daha varıdı. Babaları öldükten sonra, elde avuçta kalan ser-vetlerini de lotular yédiler, bu yétimler maldan mülkten avara kaldılar. Ele tüşgün oldular ki, bir çöreye möhtaç kaldılar. Bir gün Mahmut anasına dedit ki, “Gonşularımızdan danası olannara dé ki, danalarınızı gönderin bizim Mahmut otarsın. Belki günnüh ekmeğimizi çıhardah.” Anası dedit “Oğul sen Eli Tâcir’in oğlu olasan, dana otarasan, men bunarâzı değılem.” Mahmut dedit: “Ana çobanlığı yapmah mı éyidi, yohsa ona-buna ağız açmah mı éydi?” Anası birez fikre géttikden sonra dedit: “Oğul, sen hahlısan.” Gerez, anası gonşularınnan danası olannara heber vérdi ki, danalarınızı gönderin bizim Mahmut otarsın. Gonşulardan danaları olannar danalarını gatdılar Mahmud’un gabağına. Beli, Mahmut oldu da-na çobanı, yanı danaçı.

Efendim padişah İstanbul’a yétişer yétişmez, hemen her yérde del-lâllar bağırtđı. Ahşam üstüydü, Mahmut da danaları otarmahdan geti-

rirdi. Gördü ki, bir dellâl bağıdır. Yétişip dellâldan soruşdu: “Emi ne meseledi?” Dellâl dédi: “Sennik iş yohdu” Dellâl béle déyende Mahmut hêrslendi. Mahmud’un da bir deyneyi varıdı. O néce déyeller deyneğine çörekden başka herşey bağlamışdı, at nalınan cingene mihına kadar, deyneğinin başına çahmışdı. Deyneği dellâla gösderip dédi: “Adam oğ-lusan meni bu sirden halı éllemezsen, bu deyneknen sene bir tane çeke-rem, gözünü münkir-nekirin yanında açarsan.” Dellâl bir Mahmud’a bahdı, bir özüne bahdı, bir de Mahmud’un elindeki deyneğe. Dédi: “Yah-şı oğlan hêrslenme. Herkese déyirem sene de déyirem. Çünkü bu benim vezîremdi. Devletli padişahımız Şahoglu Şah Abbas’ın gonağı olanda onun valisi Ziyad Han’ın sarayında çamçırak daşları görüp, déyir ki, kim ki Gence’nin yoluna beled olup, gédip o daşları getirerse onun bu dünyalığını vérecem.” Mahmut dédi: “Eye irehmetdiğin oğlu be bunu men-nen niye sahliyorsan?” Dellâl dédi: “Oğul sen kim, Gence kim? senin ora-ya gidebilmiyeceğini bildiğim için sene démirem.” Mahmut dédi: “Onun orası belli olmaz.” Mahmut öz özüne béle fikir éledi ki, eye isdanmışın sudan ne peki olacahdı? Éle men gidip padişaha déyerem ki, men Gence’nin yolunu bilirem, senin esgerine serdarlık éyliyerem, özüm de daşları getirerem. Mahmut bu düşünceynen herkesin danasını teslim édip, evine geldi. Anasına dédi: “Ana padişah dellâl bağırdır ki, kim gédip Gence’den çamçırak daşlarını getirerse, onun bu dünyalığını vérecem Mende béle fikir éledim ki, gédip o daşları getirerem.” Anası Sadet Hanım dé-di: “Oğul sen hara, Gence hara.” Mahmut dédi: “Ana béle ölmehden se éle ölmeh daha éydi. Men gararımı vérdim.” Sadet Hanım dédi: “Oğul madem éledi, irehmetdih babanın bir tâcir arhadaşı varıdı adına Koca Eziz déyerdiler. Gét onu gör, onu da özünle Gence’ye götürmeye râzı éle. Çünkü Gence’nin yolunu onnan başka bilen yohdu. Mahmut anasını da yanına alıp, Koca Eziz’i tapdı. Koca Eziz’in gözleri ferden tüşmüştü. O-nun için bunları tanıyamadı. Dédi: “Siz ne kişisiniz, ne metlebe gelip-siniz? Sadet Hanım dédi: “Eziz gardaş men senin gardaşlığın Eli tâcirin arvadıyam. Bu da oğlum Mahmut’du. Padişah oğlumu Gence’ye gétme-yec mecbur éyliyip, gédip Gence’den çamçırak daşlarını getirmese, oğlu-mun boynunu vurduracah. Gence’nin yolunu da sennen başka bilen yoh-du. Biz de yuharıda Allah’ı, aşşağıda seni déyip gelmişik. Sen yolu gös-dermesen Mahmud’un boynu vurulacah.” Koca Eziz dédi: “Yüzyirmi ya-şımada meni éle yérimnen vurdun ki, bu işi kabul étmemek olmaz. Son-ra da dönüp Mahmud’a dédi: “Oğul bir kécava hazırlat. Kécavanın içine çohlu pammıh doldurt yérim yumuşah olsun.”

Ana oğul gayıdı geldiler. Mahmut, padişahın huzuruna çıhdı. Yéd-di yérde el pençe kurup, sekkizinci yérde divâna durdu, “Devletlim eğer icâziniz olarsa, Gence’ye gédip çamçırak daşlarını getirerem.” Padişah dédi: “Oğlum sen Gence’nin yoluna beletsen mi?” Mahmut dédi: “Kulla-rınızdan Eli Tâcir babamdı. Babamnan beraber Gence’ye bir kaç sefe-rim var.” Padişah dédi: “Oğlum madem ki éledi, emrine yüzmin esger vérecem, esgere serdarlığı sen yapacacan. Helelik bir teneke de altun vé-recem, esas mükâfatını da daşları getirdikten sonra alacaksan. Amma daşları getirebilmezsen, boynunu vurdurup, sülâleni de yer yüzünnen kesdirecem.” Mahmut teklifi kabul édip, altunu da alıp sevine sevine

evine gétđi. Anasına dédi: “Ana bu altun senindi. Eğer sağ selâmet gayıdaramsa, inşallah o vaht daha çoh altunumuz olacah. Yoh işđi eğer dönmezsem de bu bir teneke altun sene ömrünün sonuna geder yéter. Anası dédi: “Oğul bunnar éy, gözel de, padişahın özü niye gétmir?” Mahmut dédi: “Ana eğer padişahın özü géderse, padişahı gınıllar. Déyeller gétđi Ziyad Han’ın çöreğini yéđi, sonra da yéđiđi çöreye kem bahdı.”

Efendim goşun cem oldu. Bütün hazırlıklar tamamlandı. Mahmut esgerlen helvetce Koca Eziz’i kécevalardan birine yerleştirdi. Gence yoluna düzeldiler. Mahmut bu debdebeni görende anasının elini öpüp halalıh aldı. Mahmut anasınnan halalıh alanda götürüp béle dédi :

(Nr. 1)

Cem olsun sancağı şerif, yérisin tuğlar yine
Ürekde kalmasın gamım, donansın bağlar yine
Yığah islâm esgerini varah düşman üstüne
Néçe min can şehit olsun, analar ağlar yine.

Biz Mehemmet ümmetiyik, yohdur gayri yâdımız
Hint’té, Yemen’de söylensin Alosman sihâdımız
Yüz dönderek gulluğuna, Hak vérsin muradımız
Al yaşıl bayrak altında cenk etsin erler yine

Séfil Mahmut aç kitabı, ezber éyle nakşına
Arkadaşlar bi hû çekin din Mehemmed aşkına
O bir azım padişahtır, yardım etsin düşküne
Yönümüz dönse sılaya sevinisin sağlar yine

Söz tamama yétişđi. Anası dédi: “Oğul meğer koca at arpa yémez?”

(Nr. 2)

Anadan atadan nüftü pâk olan
Hüda’dan muradın alar sabahdan
Bir bende ki Allah’ınan düz olsa
Bir ne dése Hak’tan diler sabahdan

Mahmut :

Bir bahçada bir gonçeni har vura
Görersen yaprağı solar sabahdan
Bir iğit ki, el içinde har olsa
Diler ki kalmasın öler sabahdan

Anası :

Şükür eden varar bahara yaza
Hak’ka sadağalar nezir niyaza
Bir kişi sıtkınan dursa namaza
Hudâ’dan muradın alır sabahdan

Mahmut :

Derin derin deyalara dalmışam
Hayva kimi sararıban solmuşam
Goşun gabağında serdar olmuşam
Bize şahdan ferman geler sabahdan

Anası :

Gorhma oğul Hak'kın pîrler pîri var
Bu yihîh gönlümün bir miskini var
Kan yaşlı Sadet'in bir neziri var
Mevlâ'dan matlubun alar sabahdan

Mahmut :

Mahmut déyer yazım béle yazıldı
Yéller esdi gül gonçesi bozuldu
Kefenim biçildi gebrim kazıldı
Dost kan ağlar, düşman güler sabahdan

Ana oğul sözlerini tamama yétirdiler, kervan yola düzeldi. Koca Eziz'in işaret buyurduğu yerlerde konakladılar, derelerden geçip, tepelerden aşip, günnerin birinde son konaklama yerlerini Gence şehrinin kenarında yaptılar. Koca Eziz Mahmud'a dédi: "Mahmut esgerlere déne here özüne bir çadır kurup, esger istirahatlarına bahsın." Çadırlar kuruldu, esger istirahat eylemeğe başlıyınca, Koca Eziz Mahmud'a dédi: "Oğul Ziyad Han'a bir élçi gönder." Mahmut bir nâme yazıp, bir gesitnen Ziyad Han'a gönderdi. Ziyad Han nâmeni ohuyanda dodahları yéddi yerden partdadı. Haan'ın bu vezyetini gören vezir-vekil dédiler: "Éy Ziyad Han o nâmede ne varıdı ki, dodahların partdadı." Ziyad Han dédi: "Alın ohuyun görün ne yazır?" Vezir nâmeni alıp ohumağa başladı. Mahmut nâmeni béle yazdırmıştı: "Éy Ziyad Han, men Osmannı serdarı Mahmud'um. Emrimde iki yüzmin esger var. Çamçırâh daşlarını almağa gelmişem. Eğer hoşluhla véersen ne ela, yoh iş zora minerse tahtını başına geçirecem, bu şeherin de yerine turp ekecem." Ziyad Han dédi: "Cemaat men gan dökülmesine irazı deyilem." Vezir deédi: "Men de irazı deyilem. Senin Mahbub kimi yéddi düvelden haraç alan gızın olsun, sen de gorhunnan çamçırâh daşlarını vér, bu olmaz. Çünkü bunu eşiden hanlar, padişahlar, paşalar sene ne déyeller sonra? Kızına bir heber gönder, gelsin bunnarı dağıtsın." Bu fikir Ziyad Han'ın hoşuna getdi. Hemen gızına bir heberçi gönderdi.

Mahbub öz sarayının güllü bahçasında gırh ince belli gıznan gezirdi. Gördü ki, bir adam bunnara teref telesik telesik gelir. Dédi "Gızlar hele görün o adam ne metlebe gelip?" Gızlardan biri ireli atılıp geleni garşıladı: "Ne metlebe gelipsen?" Gasid dédi: "Mahbub Hanıma bir kelme söz déyecem." Mahbub Hanım dédi: "Buyur, héyir olar inşallah." Gasid dédi: "Vallah héyirini, şerini bildirem eme, seni baban çağırır." Mahbub dédi: "Gızlar, siz kéfinize bahın, men gelirem. Mahbub gasidnen

barabar babasının yanına geldi. Babası Mahmud'un gönderdiği nâmeni koydu Mahbub'un önüne. Mahbub nâmeyi ohuyup babasına dedi: "Bunun merağını éleme, elçiye söyle bize yirmi dört sahat müsade étsinler, sen gérisine garışma." Ziyad Han dışarı çıhip Mahmud'un elçisine dedi: "Kumandanınıza söyle bize sabağa kadar möhlet vérsin, sabah kararımızı size bildirerik." Elçi dönüp Mahmud'un çadırına geldi, Ziyad Han'ın dediğini aynen söyledi. Bunnar burada sabağın açılmasını gözlemehde olsunnar, gel heberi nérden véreh Mahbub'dan.

Mahbub babasının sarayınnan çıhip öz sarayına gétti. Altdan kurşanıp üstden gıfıllandı. Üstden kurşanıp altdan gıfıllandı. Polat paltarını géyinip, erep gılığında bir pehlivana döndü. Erep atının zinovunu düzeldip, yéddi yérden tengini berkitdi. Sabah namazında özünü yetirdi babasının, Ziyad Han'ın kulluğuna. Dedi baba: "Onlara haber gönder ki, herbimiz herpdi." Ziyad Han, Mahmud'a bir elçi gönderdi. Elçi dönüp gelince herp davulları vuruldu. Mahbub Hanım méydana at sürüp, bir deli nere tepdi. Çok adamın kulağının zarı patladı. Mahbub Hanım özüne hasım diledi. Bu yannan bir pehlivan Mahbub'un yanına at sürdü. Mahbub, bu pehlivanı tepeledi. Dé bir dé iki, dé üç, Mahbub Hanım ahşama kadar üç yüz pehlivanı helâk éyledi. Ahşam here öz menziline gayıtdı. Cümlemizin üzüne hayırlı sabahlar açılsın, sabah açıldı. Mahbub hanım yine méydana at sürdü. O gün ahşama kadar üç yüz pehlivanı daha tepeledi. Üçüncü günü savaş kızıştı. Mahbub Hanım bu sefer özünü vurdu goşunun içine. Esgerleri peren perene saldı. Ahşama kadar kılış salladı, esgerin yarısını kırdı. Sağ kalanların çohuna da derbe vurdu. Ahşam olunca dava yatışdı. Bu hali gören Mahmut, Koca Eziz'in yanına gelip dedi: "Emi bu erep goşunun yarıdan çohunu gırdı. Bunun méydanına sabah men çıkacam. Allah ya ona vérer, ya da mene. Nasıl olsa burdan sağ salim İstanbul'a dönsem, orada da padişah öldürecek. En éyisi béle bir pehlivanın méydanında ölmehdi.

Hanımızın üsdüne héyirli sabahlar açılsın, sabah açıldı. Mahbub Hanım bu terefdan méydana at sürdü, o terefdan de Mahmut méydana at sürdü. Mahbub Hanım, Mahmut'a bahanda öz özüne dedi: "Déyesen bu pehlivanın ata binmesi, at üstünde durmağı, atı cövlana getirmeğı héç o biri pehlivannarınkine benzemir. Sen gel buna éle bir herbe-zorba vér ki, bunu méydanınnan kaçırt..."

Mahbub : (Nr. 3)

Ecem ölkesini tutdun yéridin
Alosman leşgerin sındıran menem
Bu méydanda gelsek kılık kılıca
Senin tek yiğidi öldüren menem

Mahmut :

Alosman leşgerin aldım yéridim
Acem ölkesini yandıran menem
Ara yérde gelsek kılıç kılıca
Senin tek düşmanı öldüren menem

Mahbub :

Bu méydanda bir doğru bak yüzüme
Yiğit démem ellisine yüzüne
Arap at göysünnen méydan tozuna
Senin tek yiğidi yéndiren menem

Mahmut :

Yiğit olan laf éylemez kendinden
Bu méydanda kurtulmazsın fendimden
Eğri kılıç keser bendi bendinden
Babanın çırasın söndüren menem

Mahbub :

Géder kışı, geler yazı fesliye
Bu méydanda düşmanların gesdiye
Adım Mahbub, Ziyad Han'ın nesliye
Ali'nin kılıcın kaldıran menem

Mahmut :

İstanbul ölkesi kara bağlıyım
Sadet yolum gözler sine dağlıyım
Adım Mahmut, Eli Tacir oğluyum
Kendimi düşmana bildiren menem

Sözleri tamama yétirip, el atdılar kılıçlarına. Birbirlerine ne kadar herbe-zorba verdilerse, bir murad alabilmediler. Atndan yénip küşkü tutdular. Méydanı dört dolandılar. Heç biri birbirine davgelebilmedi. Ahırda Mahmut bir deli nere çekdi. Mahbub'u yére vurup çökdü sînesine. Hençelini çekip bunu öldürmek isteyende. Mahbub Hanım dedi: İğid oğlan, iğid bir defa basdığını kesmez. İndi ki, sen kesmek istiyirsen, benim bir ehdim var, izin vér onu yérine getirim, kesersende kes." Mahmut dédi: "Ne ehdin varsa söyle," Mahbub dédi: "Ehdim odur ki, müsâde éyliyer-sen men sînemi açam, sîneme bir dünya ürüzgârı ese." Mahmut, hençeli Mahbub'un sînesinnen çehdi, Mahbub sine bendini çözdü. Turuncu memeler suca ilan kimi baş vérip özünü görsedende, Mahmud'un eli, ayağı boşandı. Bu sefer Mahbub Hanım onun üsdüne çıhdı. Mahmut, géjden géç özüne geldi. Mahbub'a dédi: "Béle düşmanlık olmaz. Sen meni gafil avladın." Mahbub dédi: "Oğlan men ehd éylemişdim ki, meni kim alt éderse, men ona gédecem. İndiye kimi meni sennen başka heçbir pehlivan alt édebilmedi. İndi sen benim yârımsan men de senin. Sen bir fende sal, meni tekrar altına yih, kollarını bağla çadırına apar ki, görenner désinner Mahbub esir oldu. Sonra da babama élçi gönderip daşları isdedersen, ama hamısını isdeme. "Mahmut bir fendinen Mahbub'u tekrar altına saldı, kollarını bağlayıp öz çadırına götürdü. Hamam bir gasid çağırıp dédi ki, "Gét Ziyad Han'a söyle ki, güvendiğin pehli-

van esir oldu, daşları haman gönder.” Gasid gétmehde olsun, gel heberi géne Mahbub ile Mahmut’dan vérek.

Mahmut, gasidi yola salannan sonra, çadıra girip, Mahbub’un kollarını açdı. Kızın karşısına kéçip, tepeden tırnağa buna bir müşteri gözüyen bahdı. Zalim oğlunun kızı bahdıhça gözeldi. Mahmud’un üreği bu güzelliğe tabgetirebilmedi. Aldı bahalım ne dédi :

(Nr. 4)

Seninle sevda éyliyek sadık yâr acem kızı
Hoy bu dünya bir talanmış, bir de var acem kızı
Koynun içi cennet bağı türlü lâleler gohar
Besleginen benim üçün bir çüt nar acem kızı

Aynanı goymuş dizine hamayıllar tahınır
Elinde var al henalar, kendin benden sakınır
Senin güzel ismin bence üç âyetde ohunur
Biri héydi, biri mimdi, nun da var acem kızı

Evleri deryaya karşı, men gorhmanam dalgadan
Seni mene kismet étdi, yeri göyü yaradan
Gel soyunah béle yatah, engel çıhsın aradan
Billur buhah, lâle yanah, lebi bal acem kızı

Evleri deryaya bahar, penceresi şüşeden
Kızıl güller gonça açmış, herbiri bir köşeden
Etrini gülden götürmüş kokusu benövşeden
Özü bir gül, dili bülbül, kaddi dal acem kızı

Séfil Mahmut bir gül derdi, her biri fincan gibi
İrisini men devşirdim, ufağı mercan kimi
Gel soyunah, senle yatah ikimiz bir can kimi
Dudu lisan, bülbül zebân, hoş hıyal acem kızı

Mahmut sözünü tamam éyledi. İki sevgili herbin yorgunluğunu çıkartdılar. Sabah açıldı. Hamımızın üzerine héyirli sabahlar açılsın. Mecbur kalan Ziyad Han çamçırak daşlarını gönderdi. Mahmut, Mahbub Hanım’ın kılıcınan gériye kalan esgerlerini topluyup, Mahbub Hanım’ı da alıp İstanbul’a döndü.

Padişaha heber vérdiler ki, Mahmut gelir. Mahmud’un pişvazına çıhdılar. Mahmut, getirip daşları padişaha teslim etdi. Padişah hezinenin ağzını açdı. Mahmut götürebildiği kadar altun götürüp, Mahbub’nan barabar anasının yanına geldi.

Bir néçe gün béle kéçdi. Koca Eziz gédip padişaha dédi ki: “Şahım sağolsun, kulunuz Mahmut Gence’den size bir de kız getirip izniniz olarsa toy éylemek isdiyir.” Padişah dédi: “Onun toyunu men tutacam.”

Emr  yledi, buların toyu başladı. Efendim bular burada toyda naşarada, k fde, damahda olsunnar, gel heberi size Ziyad Han'nan v rek.

Ziyad Han, Mahmutgil g tdikten sonra, m ydandaki cesetlerin içinde Mahbub'un cesedini ahdardı. Mahbub'un cesedini bulamayınca bula- mayınca vezirine d di: "Vezir bu işden men ş pelendim. Olmuya Mah- bub'u esir apardılar?" Vezir d di: "Bunu bilmiyecek ne var? senin bir cadın var ki, Adem'den evvelki işleri de bilir. Onu  ağır, kızının başına gelenleri sene d sin." Bu fikir Ziyad Han'ın ağlına yatdı. Cadı karıya bir heber saldı. Karıyı tapıp huz ra  ıhartdılar. Ziyad Han d di. "Karı nene senin o tesb hine kurban. Hele bah Mahbub  l d , yohsa diridi?" Karının bir tesb yi varıdı deve g ğısınnan yapmışdı. Tesb yini çevirip d di: "Kızın sağdı." Ziyad Han d di: "Karı nene, kırk gün içinde kızını sennen sağ salamat istiyirem. Eğer getirebildin bu dünyalığını v recem, getirebilmedinse  z ne ölümlerden ölüm beyen." Karı nene pul sesini  şidende imanı döndü gıręı imanına. Zatan cadının iman dağarcığına deyneknen vursan tozu  ıhmazdı. Karı nene d di: "Sen onu benim aha bu sağ gözümnen isde." Karı nene küpüne minip, cadı kuvvetiynen  s- tanbul'a dâhil oldu.

Cadı karı, şehir halkında bir neş'e, sevinç görünce, birinnen soruş- du: "Bala bu millet neye sevinir?" D di: "Nene, bizim Eli Tâcir'in oğlu Mahmut, g dip Gence'den hem  am irah daşlarını getirdi, hem de Ziyad Han'ın kızı Mahbub'u. Padişahımız da onlara toy  yliyr. Bu aşsam to- yun gırhıncı g n d . Milletin sevinmeyi bunnan  teridi. Tanımırsansa gel, seni de toy evine aparım. "Cadı karı bu adamnan toy evine geldi. N ce d yeller- var evi kerem evi, yoh evi itoğlit evi- Padişah toyudu da... y yen kim, içen kim, gülüp oynuyan kim... here bir terefde  z k finde,  z  lemindeydi. Kızlar Mahbub'un bezeğinde, kulluğunda, cevan oğlan- lar da Mahmud'un kulluğundaydılar.

Cadı karı Mahmud'u da, Mahbub'u da tanıdı. Aşsam oldu. Toy mec- lisi yavaş yavaş dağıldı. Mahbub'u gerek odasına g t rd ler. Mahmut, Mahbub'un odasına g dende, gördü ki, bahçada bir c ylan otduyr.  z  z ne d di: "Mahbub Hanım'a b le bir günde bu c yrannan daha yaşşı bir armağan v rebilmenem. Bu c yranı diri tutup ona götürecem." C y- ranın dalına düştü. C yran ka dı, Mahmut ka dı, bağın duvarını açıp, daha doğru kaçmağa başladılar. C yran birden gözden kayıp oldu. Mah- mut c yranı aramaıda olsun, Mahbub'da Mahmud'un yolunu gözlüyor- d . Cadı karı c yran donunnan  ıhıp, bu sefer geldi Mahbub'un yanına. D di: "Kızım men sene g nge geldim. Gel  ıhah bahçada birez gezek., ona kadar Mahmut da geler. Hemi de senin birez  ynin a ılır." Cadı kı- rı buna oşşar şirin diller döküp, Mahbub'u bahçaya  ıhardı. Mahbub bahdı ki kışın ortasında ağaçlar alma getirip, d di: "Yenge be bu ne iş- di?" D di: "Kızım meyem sen bu bah anı gezmemişdin? Bunnar nedi ki, hele. Sen gel bahçanın o biri başındaki almaları g r. Onnarın yarısı ağ- dı, yarısı g rmızı." Mahbub, cadı karıynan bağın kurtulacağına geldi. Gördü ki, doğrudan da buradaki almalardan birinin yarısı açdı, yarısı g rmızı. Almalardan koparıp birini y di. Bu hindide cadı gözden itdi. Al- manı y eyennen sora, Mahbub'un sanki dünyası değişdi. Hemen eve gel-

di, erep libâsını géydi. Kılıç kalkanını kuşanıp, erep atına suvar oldu. Mahmud'un anası bunu béle görende, dédi: "Kızım hara gédirsen?" Dédi: "Ana önüme çıhma, mennen Mahmud'a yâr olmaz. O ki, meni bu kadar bekletdi, men de burada kalamam. Ancah sene bir nâme yazıp vérecem, bu nâmeni o vefasız oğluna véersen."

Aldı Mahbub bahalım ne dédi :

(Nr. 5)

Menim arz-ı halim yâre yétirin
Men o bîvefadan küsmüş gédirem
Bu dünyada meni ona vérmezler
Ayrılık bâdesin içmiş gédirem

Géce gündüz bâdesini doldurdum
Cefâ çekdim gül rengimi soldurdum
O kadir bilmeze kadir bildirdim
Lâyıhsız dillere düşmüş géderim

Mahmut bilir Mahbub'unun zâtını
Démesin kesipdi éytigatını
El-ulus içinde él töhmetini
Éytibar éytigat kesmiş géderim

Kağızı gatdıyıp, Mahmud'un anasına vérdi. Ata bir mamuz vurup gözden itdi. Mahbub Hanım Gence'déyin gétmekte olsun, gel heberi size vérek Mahmut'dan.

Mahmut gördü ki ceyran gözden itdi. Dédi belki daş-maşın dalına gizlenip. O yana céyran, bu yana céyran, hulese céyranı tapabilmedi. Dönüp kor péşman evine geldi. Gördü ki, anası elinde bir kağız tutup, özü de ağlıyır, dédi: "Ana bu ne kağızdı, niye ağlıyorsın?" Anası dédi: "Hamısını bu kağızda yazır. Al ohu, gör niye ağlıyırım." Mahmut kağızı ohuyanda meseleni başa düştü: "Ana Mahbub'suz mene haram olsun. Atımı hazırrayın, Mahbub'un dalıca gédecem." Mahmut hazırırh görmekte olsun, gel heberi al Mahbub'dan.

Mahbub bir müddet yol aldıktan sonra, atı yoruldu. Atına istirahat vérmek için yavaşladı. Atınnan yénip, bir eve gonah oldu. Ev sahabı ihdiyar bir arvad idi. Güleser addı gızınnan başga kimsesi de yohudu. Karı bu müsefirin gır-gılığına bahıp, kızına dédi: "Kızım Güleser, deyesen bu birinnen kaçır. Menim gözüüm bunnan su içmedi." Kızı Güleser'de aynı fikirdeydi ede, müsefiri gavalamah olmazdı. Gerez Mahbub'u içeri buyur étdiler. Birez oturanan sonra, karı soruşdu: "Bala hardan béle gelirsen, seferin néredi?" Mahbub dédi: "İstanbul'dan gelirem, Gence'ye gédecem. Ancah Gence'nin yoluna belet deyilem." Karı nene öz özüne düşünüp dédi: "Buna kestirme yolu terif étsem, belke dalıca gelip éliyen oldu. O zaman o, buna yétişebilmez. Gel sen buna uzak yolu terif éle, belke dalıca gelen bunu tapa." Karı nene béle teybir tökennen sonra, dö-

nüp Mahbub'a dédi: "Bala, Gence'ye en kesdirme yol, bah o saş terefdeki yoldu."

Mahbub birez istirahat édiþ, atını doyurannan sonra, karı nene'nin terif etdiği yoldan tekrar Gence yoluna revân oldu. Mahbub Hanım uzun dolanbaşı yolnan Gence'ye gétmekde olsun, gel heberi vérek Mahmut'tan.

Mahmut hazırnanıp atını binek taşına çekti. Atın yéddi yérden ten-gini berkitdi. Ayah üzengiye, diz gavırgıya, zinovunda karar koyup, vér elini Gence déye yola revân oldu. Gel ha gel, Mahbub'un gonah olduğu karının evine yétişdi. Atınnan tüşüp, karıdan soruşdu. Karı dédi: "Oğul hele tüş gel içeri, onnan sonra cevabını vérerem." Mahmud'u içeri aldı. Karının kızı Güleser de geldi. Amma Güleser'in bir suyu Mahbub'a benziyirdi. Mahmut oturannan sora, karı Mahmud'un boy buhununa, içiddiğine héyran oldu. Karı öz özüne dédi: "Ne ola bu oğlan kızımı ala, özü de burda kala." Dönüp Mahmud'a dédi: "İndi ne metlebin varsa söyle." Mahmut dédi: "Élese kulağ as:"

Mahmut : (Nr. 6)

Bir céyranı kava kava getirdim
Ana burdan kéşdi yâri gördün mü?
Tüsdü oldu, duman oldu itirdim
Ana burdan kéşdi yâri gördün mü?

Karı Nene :

Ohudum dersini éyledim hecc
Çoh yalvardım yâri nkalmadı yavrum
Bir eziz gonağım vardı bu géce
Çooh yalvardım yârin kalmadı yavrum

Mahmut :

Yérisem yürüse yétebillem mi?
Derd ü gem elinden çatabillem mi?
Arap at yorulup, tutabillem mi?
Ana burdan kéşdi, yâri gördün mü?

Karı Nene :

Men neneyem sen gelesen çağıma
Özge bülbül kondurmanam başıma
Çoh yalvardım, tüştüm el ayağına
Balam yârin burda kalmadı gétti

Mahmut :

Onun da varyıdi melâyke halı
Béynevâ Mahmud'un ahlını alı
Güleser bacıma benzer cemalı
Ana burdan kéşdi, yâri gördün mü?

Karı Nene :

Men Nene'yem çoh çekmişem gocalıh
Ölünce canımdan çıhmaz acılıh
Güleser kızımnan oldu bacılıh
Balam yârin burda kalmadı gétđi

Karı dédi: "Oğul onun gözü dönmüştü. Onnan sene yâr olmaz. Sen gel benim kızım Güleser'i al, men de sizin sayınıza yaşıyım." Mahmut dédi: "Nene men senin kızına bacı dédim, hemi de Mahbub'suz dünyada yaşamiyacağıma ehd étmişim. Gerek onu tapam." Karı dédi: "Men senin kararınnan dönmiyeceğini bilirdim. Ancah dédim bu iş olsaydı, benim üçünde yahcı olardı. Onun için men senin sevgiline uzun yolu terif éyledim. Sen bu kese yoldan gétssen, ona yétişersen." Karıdan bu cevabı alan Mahmut, "Allahaismarladık" déyip yola revân oldu.

Yolda bir ara Mahmud'un ağı başına gelen kimi oldu. Kudretdenip dédi :

(Nr. 7)

Yârim gideli yanaram
O döndü men de dönerem
Gelse başına dönerem
Yâr döndü men de dönerem

Mahmud'am Gence éline
İnci düzerem téline
Bir gül vérmedim eline
Yâr döndü men de dönerem

Zülüflerin munca munca
Görmedim boyun doyunca
Mahbub'a görünü Gence
O döndü men de dönerem

Mahbub bir héyli yol almışdı ki, bahdı daldan bir ses gelir. Dönüp bahanda Mahmud'u gördü. Mahmut, bunun gönlünü almak için bakalım ne dédi :

((Nr. 8))

Meni candan éyliyipsen
Hökm ü Süleyman yavaş gét
İçipsen erguvan bâde
Gözleri humar yavaş gét

Mahbub :

Gelme gelme nâmert oğlu
Hazır-ı méydan giderem
Dünya goşun olsa dolu
Vérmerem aman gédirem

Mahmut :

Zer zîbâlı hıyallı yâr
Eşrafı dâne hallı yâr
Mitmarı kaş hamayıllar
Türlü cevâhir yavaş gét

Mahbub :

Nezmide cevâhir menem
Cenginde Rüstem menem
Hökmünde Süleyman menem
Gerdiş-i dövrân gédirem

Mahmut :

Ne tehsir görüpsen mende
Gétme arzum kalar sende
Berâberin yoh cihanda
Mahbub-u zaman yaavş gét

Mahbub :

Yemem nâmerdin nanını
Belâya sallam canını
Dökerem elvan kanını
Katline ferman gédirem

Mahmut :

Gül dibini almasın har
Sîne bîver, menem dîdar
Hanım eylen bir arzum var
Kerem éyle yâr yavaş gét

Mahbub :

Vefan yohdur terk éylerem
Kılıç çeker kahr éylerem
Cihan kimi garğ éylerem
Coşmuşam umman gédirem

Mahmut :

Bu ne sıddık, bu ne şövket
Mahmud'a vermezsin fırsat
Selvi boylu, melek tinyet
Huri-i kılman yavaş gét

Mahbub :

Mahbub menem bâc alıram
Taht yıharam tac alıram
Gédip Gence'de kalaram
Ziyad Han gözler gédirem

Mahbub sözünü bitirip, tekrar yoluna devam édende, Mahmut dédi:
"Eyleş sevgilim, gétme. Bir iki kelme sözüm daha var, koy onnarı dé-
yim éle gét :

(Nr. 9)

Günahkâram şefâata gelmişem
Dön benim cananım kimnen küsüpsen
Yâr yoluna fedâ verrem bu canı
Âdil kahramanım kimnen küsüpsen

Mahmut :

Gelme gelme iki dilli hercâi
Hulus-u gönülden küsmüşsem senden
Kabul etmem rica, minnet nâmümkün
Ayrılık bâdesin içmişem senden

Mahmut :

Gül den irenk alır gülgez yanağın
Lebin cevahirdir, billur bahağın
Meramım öpmektir elin ayağın
Âfet-i dövrânım kimnen küsüpsen

Mahbub :

Esnemişem kükremişem ner kimi
Men olmuşam efsun almaz mâr kimi
Bahar fesli boz bulanık çay kimi
Ab-ı kevser kimi kéçmişem senden

Mahmut :

Mahmut pervane tek dolanır nara
Meni gemde koyup, çıhma kenara
Tabibsen illac ét derd-i hezara
Hikmet-i lokmanım kimnen küsüpsen

Mahbub :

Mahmut bilir Mahbub'unun fendini
Şimdi sene göstererem kendimi
Sen bilirsen tuzağımı cengimi
Beyâbâni zaptettin, kaçmışam senden

İle ki, söz tamama yétişti, Mahmut öz özüne dèdi: “Gel buna kılıcın ter-siynen vur, el ayağını bağla götür gét,” O hindi de Mahbub dèdi: “Mah-mut, atımın golanı açılıp, gel onu bağla.” Mahmut, golanı bağlamak için eyilende, Mahbub bunun başınnan bir kılıç vurdu. Üreyi soyumun-ca altı da hençel yarası vurdu. Mahmut yére tüştü, dèdi: “Zalım oğlu za-lımın kızı sen, meni nâmertlikle vurdun. Bari eyleş de bir iki kelime sö-züm var, onu déyim :

(Nr. 10)

Gétme nâmert gétme olma bîmürvet
Koyma bu çöllerde sahrada meni
Ömrüme katlettin, canıma cellat
Ne koydun yéteydim murada meni

Ezel Allah, o péygamber aşkına
Pîrler pîri sâki kevser aşkına
Şehit ölen o civanlar aşkına
Yaralıyam koyma arada meni

Gasid yohdur nâme yazam éllere
Bu sahrada elim yétmez ellere
Mahmud'um al kanım döktün çöllere
Yoh yuyan, defn éden burada meni

Mahbub, Mahmud'un yalvarmağına aldırış étmedi. Elinde kılıç birez gé-dennen sonra, kılıcını kınına koyanda kılıcındaki kanı görünce tisilim bozuldu. Dönüp özünü Mahmud'un üsdüne atdı. Ala gözlerinnen bahar buludu kimi yaşlar tökmeye başladı. Ondört yasemen zülüflerinden bi-rini ayırıp, sîne-i sandığına basdı. Bahalım özü yaraladığı sevgilisine ne söyliyecek, biz ne déyek, damağınız şad olsun :

(Nr. 11)

Dağlar al géyinsin, deryalar kara
Cesette kalmadı, sînemde yara
Mahmut cevan ölür, hayır beçara
Dağlara daşlara déyim vay Mahmut

Péşman oldum, vardım yanında durdum
Ağladım sızladım boynumu burdum
Kurusun kollarım men seni vurdum
Dilim tutmur néce déyim vay Mahmut

Mahbub déyer, şad oluban gülmedim
Çeşmim yaşa ceyhun oldu silmedim
Canım çıhsın yâr kadrini bilmedim
Gün doğudan gün batıya vay Mahmut

Mahbub, Mahmud'un gözünnen kanını sildi. Mahmut gözlerini açıp tekrar kapadı. Bunun üzerine aldı tekrar Mahbub :

(Nr. 12)

Aç gözün mene bah can sene kurban
Meni saldın ah-ü zara gédirem
Oldun yâr elinden kanına katlen
Seni mağmum, men bécara gédirem

Senden ayrı nanü néymet ne yéyem
Zer-zîbâ üstünden karalar géyem
El içinde tay-tuşuma ne déyem
Hecâletten üzüm kara gédirem

Maral yétdi Kahraman'ın düzüne
Yaralandı, kan töküldü izine
Mahbub ağlar küller dolsun gözüne
Yâre vurdum yéddi yare gédirem

Mahbub sözünü kurtarıp, ağlıya ağlıya yola revân oldu. Bu daşın kendilerine cadı karıdan deydiğini bilirdi. İndi Mahmut Karaman dağında yéddi yérinnen yaralı olarak yatmahda olsun, Mahbub Hanım'da Gence'ye gétmekde. Gelin biz haberi size vérek cadı karıdan.

Ele ki, cadı bunnarın ikisini de tilisime saldı, küpüne minip Gence'ye, Ziyad Han'ın huzuruna geldi. Dédi: "Kıble-i âlem, kızın üç günnen sonra, lilân sahatda burada olacah." Ziyad Han dédi: "Kızımı dédiyin sahatda karşımda görmesem, seni ikiye bölecem. Kızım gelinceye kadar sen burada kalacahsan." Ama Kahraman dağında Mahbub yubanınca, cadı karının Ziyad Han'a vérdiği sahat doldu. Ziyad Han, cadının her ayağını bir deli katıra bağlşıyıp, çöle saldı. Cadını bu katırlar ikiye böl-düler. Bélece cadı karı cehenneme vasıl oldu. Arhasınnan da Mahbub Hanım Gence'ye dahil oldu. Ziyad Han, kızını kucahlayıp dédi: "Kızım birez téz gelseydin, yazzlı arvadı öldürtmezdin." Mahbub dédi: "Bu gé-cikme evvel Mahmud'u öldürdü, sonra meni öldürdü, en son da cadı karıyı."

Beli, Mahbub gelip babasına yétişdi. İndi al heberi Kahraman dağında yaralı yatan Mahmut'dan.

Mahmut, yaralı bir veziyette yerde yatırdı. Dağın aşağı eteğinden bir kervân geçirdi. Kervânın gözcüsü dağın başında otduyan bir at gördü, dönüp bezirgânbaşı Hoca Eziz'e dedi: "Dağın başında bir at otduyur, olmuya buralarda haramılar ola?" Hoca Eziz dedi: "Kim gédip o atı tutup getirirse, aha bu katırın yükünü ona vérecem." Nökerlerden biri ireli atılıp dedi: "Men getirerem." Nöker ata yahınnaşanda gördüki, atın yanında bir yaralı cevan yatır. Yanına gelip, yaralının ağzına ayna tutdu. Gördü ki, hele ölmüyüp. Kalkıp arhadaşlarını çağırdı. Hamı tökülüp geldi. Hoca Eziz de geldi. Bir oğlan bahdı, bir de oğlanın yanındaki héybede duran altuna. Öz özüne dedi: "Bunu eğer düşman vurduysa, bu atnan héybenin altununu niye aparmadı? yoh eğer dost vurdusa, bunu bu hala niye saldı? Bunda bir iş var. Men gerek bu sirden hali olam." Bezirgânbaşı, Mahmud'u bir katırın dalına bağliyp, kervânı Gence'ye gönderdi.

Bezirgânbaşı'nın Gülşen adında bir kızı varıdı. Dedi: Kızım bu yaralıyı men dönene kimi gerek éyleşdiresen. Hele görek bu ne işdi." Bezirgânbaşı Mahmud'u kızına tafsırıp, tekrar seferine çıhđı. Kız yaralı hesdesini bir otağa aldı. Bildiği ilaçlardan bunun yaralarına koyup, devâ éylemeye başladı. Güñner kéşdikçe Mahmud'un yaraları sağılırdı. Hemi de irengine kan gelirdi. Mahmud özünü toparladıhça, Gülşen Hanım'ın da ona olan méhribanlığı artırdı. Mahmut, kâmilen éyleşmişdi. Hoca Eziz seferinnen gayıdanda Mahmud'un héç birşeyi galmamışdı. Kızın çağırıp dedi: "Kızım gonağımız nécedi, danışabilir mi?" Gülşen Hanım dedi: "Yahşıdır, danışir." Hoca Eziz, Mahmud'un yatdığı otağa gelip soruşdu: "Oğul senin başına gelen işden benim başım çıhmadı. Meni işden hali éle." Bunun üzerine Mahmut yasdığa söykenip, bahalım Hoca Eziz'e néçe cevap vérđi, Hoca Eziz ne sordu?

(Nr. 13)

Hoca Eziz :

Oğul ne işidi geldi başına
Söyle oğul seni kim yaraladı
Atın bulanmışdı kanlı leşine
Söyle oğul seni kim yaraladı

Mahmut :

Başına döndüğüm bezirgânbaşı
Yaralıyam yâr elinden yaralı
Sana kurban olsun ziyâret baba
Yaralıyam yâr elinden yaralı

Hoca Eziz :

Dostun olsaydı béle étmezdi
Düşman olsa seni béle koymazdı
Yârin olsa sana béle kıymazdı
Söyle oğul seni kim yaraladı

Mahmut :

Bir bağda gül idim, bağbanı vurdu
Géyret meni vurdu, ar meni vurdu
Bilmem ne belâdır, yâr beni vurdu
Yaralıyam yâr elinden yaralı

Hoca Eziz dédi: “Oğul, senin iki sözün bir birini tutmur. Gâh déyirsen yâr meni vurdu, gâh déyirsen géyret meni vurdu, gâh déyirsen bağban meni vurdu, gâh déyirsen ar meni vurdu. İndi men bunnarın hansına inanım? Ede köpoğlu, mennen başını düzeltme, adamı ar, géyret néce vurabilir? Sonra Kahraman dağında bağ ne gezer ki, bağban seni vura. Adam oğlusun, düzüünü dé görüm sen kimsen, seni bu hala kim saldı?” Mahmut dédi: “Baba can özüm kim olduğumu da déyecem, meni bu hala salanı da:”

Hoca Eziz :

Bezirgân’am üreyimde dağ oldu
Dört tarafı bahça oldu, bağ oldu
Hayıf oldu, yaraların sağ oldu
Söyle oğul seni kim yaraladı?

Mahmut :

Mahmut bir gül idi dostun bağında
Derdim min olupdur dert ayağında
Çöl olacah Kahraman’ın dağında
Yaralıyam yâr elinden yaralı

Mahmut sözünü tamamlayınca, Hoca Eziz dédi: “İtoğlu it, désene yardan düşmüşem başım, gözüm dağılıp. Daha meni niye uğraştırırsan.” Hoca Eziz bunu déyip, hêrs ile çıhip géttdi. Kızı Gülşen, kapıda gulağ asırdı. Mahmut’un her kelmesinin sonunda “yâr” demeyinnen, kız bunda bir şey olduğunu annadı. Oydu ki, babası çıhip géttdikten sonra, Gülşen, Mahmud’un yanına gelip dédi: “Mahmut, babamın tehsirin bağışla. O béle işlerden annamaz. Sen başına gelenleri mene annat.” Gülşen Hanım béle déyende Mahmud’un gözü Gülşen’in saçlarına ilişdi. Dédi :

(Nr. 14)

Bugün nazlı yârdan şikâyetim var
Gösterir zulmünen penahı zülfün
Deyer tahtı, tacı, mülk-ü Süleyman
Methéder Yusuf-u Kenanı zülfün

Gör ne edâyınan yavru beslenir
Siyah zülfün dal gerdana yaslanır
İsfahan’da, Horasan’da seslenir
Urum’da okunur fermanı zülfün

Dişlerin dürdendir, yanağın lala
Emen ölmez leblerinnen doyunca
Bahar fesli, yaz ayları gelince
Mahmud'u şeyda-yı Gülşen'i zülfün

Gülşen Hanım dedi: "Men sennen saçlarımın methini éylemeyini senen sual étmedim. Kendi başının belâsını mene söyle görüm seni bu belâya kim getirir, giriftâr éyliyip." Bunun üzerine aldı Mahmut :

(Nr. 15)

Şehrinizde bir kız sevdim
Başında al valası var
Gest étdi canım almağa
Bilmedim ne belâsı var

Aferin oğlan, söyle görüm bu kimin kızıldı, adı nedi?"

Coştı kanlı derya coştı
Coşuban haddinnen aşdı
Gözüm bir gözele düştü
Yéddi hisar kalası var

Oğlan kalayınan kız tanınmaz. İsmi, cismi söyle."

Mahmud'am sel tek aharam
Al yanağa gül taharam
Adın démeye gorharam
Onun bir bey babası var

Gülşen Hanım dedi: "Oğlan mademki adını söylemedin. Mene mü-sâde." Mahmut dedi: "Yaramın üstüne bir yara da sen vurma. Eyleş, sen sor, men de déyim." Bunun üzerine aldı Gülşen Hanım :

(Nr. 16)

Gel beri, gel beri gel mene söyle
Söyle oğlan seni kim yaraladı?
Héç dilinden anlamadı pederim
Söyle oğlan seni kim yaraladı?

Mahmut :

Çöl olacak Kahraman'ın dağında
Bir kız yaraladı yaram var benim
Öğleyinen ikindinin çağında
Bir kız yaraladı yaram var benim

Gülşen :

Gül olan gülünü soldurur mı héç?
Dost olan dostluğu söndürer mi héç?
Yâr olan yârını öldürer mi héç?
Söyle gardaş seni kim yaraladı?

Mahmut :

Öğleyinen ikindinin arası
Meni yahdı kaşlarının karası
Hanı nize, hanı kılıç yaarsı
Bir kız yaraladı yaram var benim

Gülşen :

Gülşen déyer kimdi senin nigârın
Seni yaralıyıp biinsaf zalım
Söyle doğrusunu eziz gardaşım
Söyle gardaş seni kim yaraladı?

Mahmut :

Séfil Mahmut bir kış burda kışladı
Yaralarım göz göz oldu işledi
Kan kurudu, can çıkmağa başladı
Mahbub yaraladı, yaram var benim

“Oğlan seni Mahbub mu vurdu?” “Evet hanım, Mahbub vurdu.”
Aldı bu sefer Gülşen Hanım :

(Nr. 17)

Başına döndüğüm nevcivan oğlan
Vér müjdemo, yârın mennen bacıdı
Sedagetde gördüm, can sene kurban
Vér müjdemo, yârın mennen bacıdı

Ne giripsen şirin canın gesdine
Kurban olum gametine, şestine
Umutvaram destin vérrem destine
Vér müjdemo yârın mennen bacıdı

Bugün cuma günü cıhallar başa
Séyragub olana vérrem gadağa
Gülşen canım dost yolunda sadağa
Vér müjdemo, yârın mennen bacıdı

Gülşen Hanım sözünü kurtarınca Mahmut dedi: “Mahbub’un mende bir nişana üzüyü var, benim de onda. Eğer sen bu üzüğü aparıp, ondaki üzüğü getirdin se, men de senin sedagatına inanacam.” Gülşen üzüğü alıp hemen Mahbub’un kulluğuna gétđi. İki daşın arasında, yani bés deyme içinde üzüyü değışdirip Mahmud’a getirdi. Bu yanda Mahmut sevinirdi. Kızları çağırıp dedi: “Kızlar birezden bahçamıza bir Hakk âşığı gelecek. Bir yere ayrılmayın. Âşih kimin adını dese bu gece onnan yatacah.” Kızlar cem oldular. Gülşen Hanım’da Mahmud’u alıp, güllü bahçaya geldi. Kızlar, çiyninde sazınan Mahmud’u görünce dediler: “Âşih, gerek bizim hanımımızın adını biz démeden deyesen. Birimizin adını yanlış desen, senin Hakk âşığı olduğuna inanmiyacih.” Bunun üzerine aldı Mahmut, bahalım ne dedi :

(Nr. 18)

Gelin kızlar gelin tarif édeyim
Herbiriniz bir ölkenin maralı
Elvan elvan kumaşlara garğ olmuş
Kimisi al géymiş burnu hızmalı

Kızlar, Gülşen Hanıma üzlerini tutup dediler: “Be siz déyirdiniz bu Hakk âşığıdı. Bu héç birimizin adını bilmedi.” Gülşen Hanım Mahmud’a bir göz éyleyince, aldı tekrar Mahmut :

Sona hanım ne hoş yérir salınır
Münevver de nikábına бүтүнür
Gülenber, koynunda neler görünür
Senem’in de ağ elleri, henalı

Mahmut béle déyende, Gülenber yahasınnan bir düyme daha açdı. Aldı yine Mahmut :

Hava, Selvi ucalardan kar çekcr
Télli, Gülşen téline sığal çekcr
Esme, güzel kaşına kara çekcr
Fatma’nın da iki gözü belâlı

Mahmut sözünü tamamlayınca, kızlar gülüşüp, heresi bahçanın bir terefine dağıldı. Mahbub ile Mahmut yalnız kalınca, Mahbub hecaletinden Mahmud’un yüzüne bahabilmirdi. Mahmut, sevgilisinin bu hecâlet olmasına ve dağınık saçlarına bahalım ne dedi :

(Nr. 19)

Haber almak ayıp değıl
Nedendir nese téllerin
Değer ölüpdü âşığın
Batıpdı yasa téllerin

Yaarlı geldim İran'a
Derdinden oldum divana
Tökülüp o yan bu yana
Ağ üzü basa téllerin

Enteri géyip dizinden
Sürmesi gedip yözünden
İsterem öpem yüzünden
Gorhura küse téllerin

Heber aldım han bacından
Çoh belâ çekdim ucundan
Mahmud'u dar ağacından
Mansur tek asa téllerin

Mahbub Hanım'ın yadına Mahmud'un tehsiri tüşünce, özünü ağır satmak istedi. Oydu ki, Mahmut sözünü kurtarınca, Mahbub bağın aşşagısına doğru gétmeye başladı. Bunun üzerine aldı Mahmut :

(Nr. 20)

Tifil iken bir dert çekdim
Héç gülmedi nadan gönlüm
Yüklenipdi gam kervanım
Ne şad oldu nadan gönlüm

Ah éylerem ağlar gezer
Çésmim yaşı çağlar gezer
Bahar olcah figân éyler
Dağlar kimi boran gönlüm

Mahmut intizârın çeker
Sürahi kaddini püker
Güz olanda gazel döker
Bağlar kimi véran gönlüm

Mahmut sözünü tamamladı eme, Mahbub geri dönmedi. Bunun üzerine Mahmut öz özüne dedi: "Gel sen bunun yapıdılarını yadına sal, belke geri gayıda :

(Nr. 21)

Sabah seherinde gün çalan vede
Yâr benim üsdüme gelen sen misen?
Çektin kılıcını yardım başımı
Gülgez kanım yére salan sen misin?

Ëşitmişem sen bu yérden gédirsen
Innen béle daha meni nédirsen
Ne öldürüp, ne de derman édirsen
Dertililere derman olan sen misen?

Men Mahmud'am hayal étdim işimi
Ahıtdım gözümnden kanlı yaşımı
Kahraman dağında serdin léşimi
Cesedimi yére seren sen misen?

Mahmut sözünü tamam éyledi. Mahbub öz özüne dédi: "Ël oğludu, birden hérslendi. Gaydıp gétđi, onda elim harda bend olacahdı? En éyisi gönlünü alim." Mahmut dalgın dalgın selvi ağacının altında oturmuşdu. Mahbub'un geri gayıtdığını görmürdü. Amma Gülşen Hanım görürdü. Ondört yasemin zülüflerinden birini ayırıp sînesine basan Gülşen Hanım bahalım Mahmud'u bu gafletten néce ayıldacah :

(Nr. 22)

Avgahında duran avcı
Avcı, marala bah geldi
Hesdeydin canın almağa
Gözü humara bah geldi

Serv ağacı daldalandı
Bağına düştü talandı
Gelipdi, canlar alandı
Döndü, humara bah geldi

Kurbanam kaşın tehrine
Men düştüm gönül gehrine
Vérmenem İran mülküne
Kaşı kemana bah geldi

Gülşah'ı saldın belâya
Yanahlar benzer almaya
Çekilip arş-ı alâya
Avcı, marala bah geldi

Gülşen'in geldi, geldi démeyine Mahmut geflet yuhusunnan uyandı. Gözlerini oşuvdurdu bahdı ki, hekgetten Mahbub gelir. Mahmut dédi :

(Nr. 23)

Nazlı dilber mene zulüm éyleme
Bir figan éylerem dağlar hû çeker
Çekdin kılıcını yardım başımı
Ahar gözüm yaşı çaylar hû çeker

Biz de içmiş idik ecel tasından
Çoh şükür kurtulduk gam libasından
Gonçlar dalından bülbül sesinden
Ağaçlar şaş kalar bağlar hû çeker
İncidir dişlerin dehanın dürden
Gönül el götürmez sînasi kardan
Mahmud'un ayrılır gül yüzlü yârdan
İntizâr gözlerim ağlar hû çeker

Mahbub'un sallana sallana gelişine bahalım Mahmut ne dâdi :

(Nr. 24)

Uyan èy hab-ı gefletten, aya sèyrèt gözlerim
Ağ buhağın üzerinden saya sèyrèt gözlerim
Koynun içi çamçıraktır, bir şahmar elindedir
Kıvrım kıvrım gerdanından muya sèyret gözlerim

Seni menden, meni senden ayırmasın Hakk-ı yâr
Eğer dünya fâni ise halgèylesin bâki yâr
Koynunda gönüller alan sekiz cennet bağı var
Çekilmiş tûba misâli boya sèyrèt gözlerim

Yârıma minnet éyleyim, Mahmud'un dilberidir
Üzüne tökülen teller yasemin telleridir
Yârimin üstünde nişan, Yusuf'un nişanıdır
Hûriden ayrı sayılan soya sèyrèt gözlerim

Mahmut sözünü tamam éyledi. Mahbub da gelip bunun yanına yétişti.
Bu sefer Mahbub bahalım sevgilisine néce hoş geldin éyledi :

(Nr. 25)

Gözümün ışığı dîdemin nûru
Sen bizim bahçaya sefa gelipsen
Belâ çekdin men çeperin üzünden
Zahmetinden gayri cefâ gelipsen

Sayyad kimi izlerini izledim
Kara bağrım kebab déyin közledim
Dokuz aydır yollarını gözledim
Ele bildim seni çohdan ölüpsen

Mahbub'um yollardan bir bina kurdum
Gelenden geçenden heberi aldım
Kurusun kollarım men seni vurdum
Hamd éylerem sağ salamat olupsan

Bu sefer aldı Mahmut :

(Nr. 26)

Éy salatın seni gördüm şad oldum
Bilmem sağlığıma güman sen misen?
Yaralarım sıhhat buldu sağaldı
Bu serim yolunda kurban sen misen?

Senden ayrılalı odlara yandım
Hızmetçi istersen kul oldum geldim
Sormah ayıp değil benim efendim
Bu élin serdarı lokman sen misen?

Üreyimin başın hicranlar aldı
O kaşların tağı bu derde saldı
Mahmut yaralıydı dermana geldi
Dertliler dermanı lokman sen misen?

Söz tamam oldu. İki sevgili kırk gün kırk gece hasret giderdiler. Kırk günden sonra Kandehar'dan élçi geldi. Mahbub'u gelin götürceklerini söylediler. Bu ayrılıh heberi üzerine bahalım Mahmut ne söyledi, biz de söylüyek damağınız şad olsun :

(Nr. 27)

Yine geldi bahar fesli
Dağlarda lala yahcıcı
Memelerin ver ağzıma
Doldur piyala yahcıcı

Ay kız senin o téllerin
Gucmalı ince béllerin
Aç bir o kulaç kolların
Dola boynuma yahcıcı

Aslımızdır Adem ata
Dîdar kaldı kıyamete
Séfil Mahmut hasta yata
Kala yanında yahcıcı

Emir büyük yérden gelmişdi. Oydu ki, Mahbub'u Mahmut'tan zorla ayırdılar. Gülşen Hanım, Mahmud'u teselli étmek için dedi: "Çoh üzülme, Mahbub'u götürcekleri zaman men sene heber véririm." Gülşen Hanımın bu sözüne karşılık aldı Mahmut :

(Nr. 28)

Ferman g ldi y r cel lı yürüdü
İndi mene y gin oldu bir  l m
Cevan  mr m y r yolunda  r d 
Olmiyaydı bir ayrılık bir  l m

Felek mennen b d ba layıp, k c gelir
Derd-  gamım derya kimi moj gelir
   gehrim var bir birine g c gelir
Bir gariplik, bir ayrılık, bir  l m

Mahmut d yer merd i idler  lmesin
H c nâmerdi  ad oluban g lmesin
   derdim var h c i idler g rm sin
Bir yohsullah, bir gariplik, bir  l m

Gülşen Hanım d di: “Mahmut, d yiller Mahbub’u sabah götürecekler
Kandehar’a. Bir sözün savın var mı?” Mahmut: “Beli var” d yip aldı :

(Nr. 29)

Garip bülbül viran bağda dövr  yler
Nevbahar feslinin  a ları kaldı
Eski yaram tazelenmiş govr  vler
 nemde d y nl  da ları kaldı

 ad  luban dost başına varmadım
Bülbül olup gonca g l n dermedim
Cefâ çekdim, sef sını sürmedim
Bülbül uçtu, viran ba ları kaldı

Gohumdan garda tan avara Mahmut
Tap Lo man’ı derde kıl çare Mahmut
  ti kan bâdesin b  ara Mahmut
Mahbub’un dalınca a ları kaldı

Mahmut sözünü kurtarannan sonra, dönüp Gülşen Hanım’a d di: “Gülşen Hanım d diklerimi yazdın mı?” Gülşen Hanım d di: “Nohdası nohdasına yazdım.” Gülşen mektubu kapadıp g tdi. Bir volunu bulup, mektubu Mahbub’a v rdi. Mahbub Hanım meytubu a ıp ohuyannan sonra d di: “Gülşen, benim de bir ne e sözüm var, d yim onnarı da yaz.”

(Nr. 30)

T lli Gal  en v re y tir selâmı
Gam  ekmesin, b hi kara de g lsin
Evvel selâm isde. sonra kelâmı
G nl  gamlı dilifk ra de g lsin

Menim yârim kan bâdesin içmesin
Aşk oduna kavruluban pişmesin
Sevda kursa bu sevdadan keçmesin
Zahmet étsin ol mekâna dé gelsin

Yalnız kömekdir Tanrı yanınca
Havadarı olsun Allah yanınca
Mahbub ağlar, yâri géde yanınca
Cefâ çeksın, Kandehar'a dé gelsin

Gülşen Hanım, Mahbub'la helâllaşıp meytubu yétirdi, Mahmud'a dédi :
"Mahmut, sen gel bu sevdadan vaz geç. Başın çoh belâlar çeker." Gülşen Hanım béle déyence Mahmut dédi :

(Nr. 31)

Ala gözlü Gülşen Hanım
Gédirem evin abâdan
Sene kurban şirin canım
Gédirem evin abâdan

Gülşen :

Durum dolanım başına
Oğlan gét Allah bilince
Kurbanam kalem kaşına
Cevan gét Allah bilince

Mahmut :

Bülbül méylin saldı güle
Dîdem yaşı döndü sele
Ölüm hahdı, halal éyle
Gédirem evin abâdan

Gülşen :

Séyyad olan gezer dağı
Bülbüller geşt éyler bağı
Eziz'in eziz gonağı
Gardaş gét Allah bilince

Mahmut :

Gülşen Mahmud'un ser tacı
Derdime kıldın illacı
Kiyamet gününde bacı
Gédirem evin abâdan

Gülşen :

Kana döndü didem yaşı
Sîneme köydun ataşı
Gülşen'in eziz gardaşı
Gardaş gét Allah aşkına

Gülşen Hanım sözünü kurtarıp dedi: "Gardaş sen onnarın dalınca he-men gétme. Şüpenip seni yolda öldürüller. Koy onnar birez irellesin-ler sen de kılığını deyiştir, onnan sonra gét. Yohsa dörtmin esgernen başa çıhabilmezsen." Bu fikir Mahmud'un da hoşuna gétđi.

Beli, Mahbub Hanım'ın kafilesi épéyce yol almışdı. Mahmud'un üreyi payız hezeli kimi esirdi. Bir an evvel Mahbub'una kavuşmak isti-yirdi. Dedi: "Gülşen Hanım, mene éyvallah." Gülşen Hanım dedi: "Ma-dem ki ecele éyliyirsen, nemim Kandehar'da bir halam var, adına Gülü-süm Hanım déyeller. Bu meytubu ona götür, sene yardımı tohunur."

Beli, Mahmut meytubu alıp, Kandehar yoluna düzeldi. Kuraagaç, Haçbulah, Sarıyal éllerinin yaylalarına yétişti. Birden ağılna geldi ki ede men bir zamannar bu yerlerde ikivüzmin esgere serdarlık yapıp, sancak altında yériyirdim. İndi bu yerleri tek başıma séfil ve sergender bir veziyetde kéçirem. Üreyi küdretlendi, götürüp burada béle dedi :

(Nr. 32)

Bülbül idim ayrı düştüm gülümden
Bâr ilâhi mene sebir vér sebir
Cüdâ oldum vetenimden élimden
Bâr ilâhi mene sebir vér sebir

Havada dövr éder duman bulutlar
Hani mennen gezen yüzmin iğitler
Yalınız dağlarda baygular öter
Bâr ilâhim mene sebir vér sebir

Havada dövr éyler durnalar öter
Mahmud'un nâlesi dünyayı tutar
Bir derdim var yüzmin Loğman'a yéter
Bâr ilâhi mene sebir vér sebir

Déyip, sözünü tamama yétirdi. Gördü bir bölük durna oba güllerinden kalkıp Urum Eli'ne doğru gédir. Burada Mahmud'u tekrar efkâr basdı. Bahalım vetenine doğru géden durnalara néce seslendi :

(Nr. 33)

Hoş avazlı şirin dilli durnalar
Konarsız sahraya çöllere durnam
Garip veten uzah vollar durnalar
Kulak vér meskenli éllere durnam

Köçha köç vahdızdı bahar çağları
Sévréylersiz lâlezerli dağları
Derin deryaları coşkun çayları
Üzersiz sonalı göllere durnam

Yüksek yüksek karlı dağlar geçersiz
Serin serin çeşmelerden içersiz
Kahraman dağında mesgen açarsız
Ordan selâm edin éllere durnam

Mingöller'in yaylasına vararsız
Kars, Kağızman safasını sürersiz
İstanbul'un ahvalinden sorarsız
Güzar étsez oyan yollara durnam

Yaseimen'de eylenirsiz galarsız
Üsküdar çölüne bina salarsız
Ölen ölüp, sağ kalanı bilersiz
Yétişersiz vesf-i hallere durnam

Yavrularsız, ağır, zorlu düşersiz
Yüzkırk seher Alosman'ı gezersiz
Rumeli'nin ahvalinden yazarsız
Mahmut tek meskânlı kullara durnam

Mahmut durnalara déyeceğini déyip, tekrar yoluna devam étdi. Üç gün yol aldıhdan sonra, dördüncü günü ecem ölkesindeki Hazar denizi kenarındaki Kara Dağ eteğinde bulunan Muğan Çölü'nde Mahbub'u gelin aparan dört min gelin atlısına yétişti .

Padişah toyudu da, kim kimi tanıyırdı. Éle bildiler ki, bu da düğün atlılarındandı. Mahmut kaç gün atlılarla arhadaş oldu. Bir gün Kandehar padişahının vezirinin oğlu Mahmud'a bir cirit atdı. Mahmut ciritden sıyrıldı. Bir cirit de bu ona atdı. Mahmud'un elinnen çıkan cirit oğlanın sağ böyrünnen girip, sol yanınнан çihdı. Oğlan atınнан tüşüp, orada canını tafşırdı. Oğlanın arhadaşları Mahmud'u araya aldılar. Bu arada ağ sakgallılar bir araya gelip dédiler: "Peki onun atdığı cirit buna deyip öldürseydi ne olacağıdı? Bu işi süküt éyleyin." Bu halda bunnar tekrar üç gün yol gétdiler. Bu sefer vekilin oğlu, vezirin oğlunun intikamını almak fikrine düştü. Mahmut, bunu da telef éyledi. En néhayet Kandehar padişahının küçük oğlu, yani Mahbub'un teze kayını Mahmud'u öldürmek istedi. Mahmud bunu öldürmedi eme, ölüden béter éyledi. Bunun üzerine dörtmin atlı birden Mahmud'un üzerine hücum éylediler. Mahmut bu halda dört bir yanına bahdı, dadına yétişecek birini tapabilmedi. Derde geldi. Camaata dédi ki: "Bir néçe kelme sözüm var, icâze vérin onu déyim, sonra ne yapacahsanız yapın." Aldı Mahmut :

(Nr. 34)

Çekerem kılıcı duraram cenge
Bir ün sallam Rum-Kayser'e, Firengé
Yüzmin iğid olsa getirrem lenge
Merdinen nâmerdi sécerem bugün

Yalnızlar çağırar Perverdiğârı
Muhammet Mustafa dilim ezberi
Néce Şîr-i Yezdan böldü Enter'i
O destur vérerse biçerem bugün

Tıgım âteş-sûzan, elmas elimde
Erenler serverinin zikri dilimde
Adı belli bir cananın yolunda
Bu başla bu kannan kécerem bugün

Han Mahmud'um yâr elinden yaralı
Ne müddetdi gül dibini hâr alı
Bir sèyyadam itirmişem maralı
Aşkın kemendini açaram bugün

Cemaat bu sözleri eşidende Mahmud'a yol vérdiler. Mahmut bunlardan ayrılıp, üç gün evvelce Kandehar'a vasil oldu. Fikrine Kaplan Paşa nı tapmah tüşdü. Kimnen sorsam şüphelenir déyip, bir müddet düşündükden sonra, gördü ki, uşahlar aşşih oynuyullar. İçlerinde bir tane kéçel var. Kéçeli yanına çağırıp bir geder para vérdikten sonra dédi: "Kaplan Paşa'nın evini kimseye belli étmeden görsedebilersen mi?" Kéçel dédi: "Peki görsederem. İndi men aşşıhları "çurgur" éyliyecem. Uşahlar menim dalıma tüşecekler. Men hansı evin kapısında ayağımı kıcıma vursam, bil ki, o ev Kaplan Paşa'nın evidi." Uşahları başı oyuna gızıışmışdı. Kéçel bunnan istifâde éderék, aşşıhları "çurgur" éyliyip kaçdı. Aşşıhları géden uşahlar da bunun dalına tüşdüler. Kéçel Kaplan Paşa'nın evinin önünde ayağımı kıcına vurdu, Mahmut evi öğrendi. Kapıyı vurdu, bir gelin çıhdı. Gelin, Mahmud'u içeri alıp, atını da tavlaya çekdi. Hoş, bés, onbéşden sonra gelin sordu: Ey iğid, hardan gelip, hara gédirsen?" Mahmut dédi: "Bacı dilinen söylesem, dilim yanar. İzin vér sazınan déyim." Mahmut bunu déyip, sazı basdı sinesine :

(Nr. 35)

Sana kurban Gülsüm Nene
Bir belâya düçar oldum
Bir dilberin ferağından
Cevanam canbizâr oldum

"Oğlum senin esasın neresidi?"

İstanbul'da hânümânım
Tac u tahtim dudümanım
Ağlar anam Sadet Hanım
Bu günde men medâr oldum

“Oğlan İstanbul nére, bura nére. Buraya ne metlebe gelipsen?”

İstanbul'da menem Paşa
Atdım ohum deydi daşa
Aşığım bir kalem kaşa
Aşkından giriftâr oldum

“Oğlum be meni sene kim nişan vérdi?”

Nişan vérdi Gülşen bacım
Sende bulunur illacım
Bu baş bu can bu kılıcım
Sahib-i ihtiyâr oldum

“Oğlum be senin adın nedi?”

Han Mahmud'am haralıyam
Dertliyem dertden haliyam
Yâr elinden yaralıyam
Eyyup kimi bîmâr oldum

Gülüsüm nene dédi: “Oğlum Mahmut Gülşen sene nişana olarak birşey védi mi?” Mahmut çığardıp Gülşen Hanım'ın vérdiği meytubu Gülüsüm neneye vérdi. Gülüsüm nene meytubu ohuyup dédi: “Oğlum Kaplan Paşa padişahın Kapıarağası'dı. Özü de bu sahat padişahın toy meclisindedi. İndi men onu buraya getirderem. Hoş sefa édersen, başka bir şey söylemezsen. Bir müddet o ayahda durar, sonra déyersen “baba gel otur.” O birez oturur, sennen izin alıp, kalkıp gétmek isteyende, sen de izin vérrersen. O gédennen sonra, gériye kalan işleri yapmak benim işimdi.” Beli, Gülüsüm nene bir gesid çağırıp dédi: “Gédersen Kapıarağası Kaplan Paşa'nı çağırarsan. Déyersen ki, gonağın gelip, ecele eve gel.” Gasid gédip Kaplan Paşa'nı çağırıldı. Kaplan Paşa evine gelende Gülüsüm nene dédi: “Senin adın bütün memleketlerde déyilir. Bir padişah gonağın gelip gét onu gör.” Kaplan Paşa titriye titriye içeri girip ayahda bekledi. Mahmut ona yér gösterdi. Birez oturduhdan sonra, Kaplan Paşa, Mahmut'dan müsede isteyip, tekrar toy meclisine géttdi. Gülüsüm nene içeri girip Mahmud'a dédi: “Birezden seni kızların meclisine çalıp-ohumağ için götürecekler. Sakın kendini tanıتما. Bir de yémek getirselers az yé.” Beli, iki gasid gelip, Mahmud'u kızların meclisine götürdü. Hoş kelâmnan sonra, kızlar dédiler: “Osmannı oğlu birez ohu, éynimiz açılısın.” Kızlar Osmannı oğlu déyende Mahbub Hanım perdeni piçahnan yırttdı. Mahmud'u tanıdı. Mahmut da sazı sînesine basıp, bahalım Şah Rızağın toy meclisinde ne dédi :

(Nr. 36)

Karşımızı karlı dağlar alıpdı
Görünmez gözüme buralar indi
Séyraguplar dost köyüne konupdu
Gör ne şirin olur oralar indi

Şah Rızağ dédi: “Âşih oraları karışdırma, yahşı söz söyle, bu kelme benim hoşuma gétmedi.”

Mahmut dédi :

Ferhat Şirin için çapardı sengi
Gelsin tamaşaya Kayser-Firengi
Müjgân ağlarından atdı hadengi
Deyse bağrım başın yaralar indî

Şah Rızağ yine dédi: “Âşih bayah dédim ki, yahşı söz söyle. Bu kelmen de hoşuma gétmedi.”

Eyup kimi yaram çohdu sızlaram
Derd elinden öz canımdan bezâram
Şuhu terlân kimi keklik gezerem
Şikârım elimden sar alar indî

Şah Rızağ hiddetle dédi: “Nâmert, senin burada şikârın kimdi? söyle. Yohsa seni ikiye bölerem.” Bunun üzerine Mahbub perdeni kaldırıp dédi: “Şahım âşığın ağzı kuzu közü kimidi. Kere de çeker küre de. Âşığın sözü benim çoh hoşuma gétđi. Âşığı irahat birah, o da düz söz söylesin.” Mahbub béle déyende, Şah Rızağ dédi: “Âşih, Mahbub Hanımın hoşuna géden söz, benim de hoşuma géder. Ne déyirsen dé, serbestsen.” Ayağı yér tapan Mahmut dédi :

Ortalıhda söhbet oldu dem oldu
Yardan ayrılmagım ne möhkem oldu
Gözüm gördü gönlüm şâd ü kâm oldu
Tahmış yanağına lalalar indî

Avcı maralını gezer bu dağda
Gülün intizârı kaldı putağda
Mahmut figân éyler sübh olan çağda
Yétişti Mahbub’a nâlalar indî

Söz tamama yetişdi. Şah Rızağ, Mahbub’un gorlusunnan meclistekilere töhmet élemedi. Emr éyledi, sofralar açıldı. Gülüsüm nenenin dédiyi söz Mahmud’un yadınınan çıhdı. Ac kurt kimi cumdu yémeyin üstüne. Tam yirmi bés kab yémek yéđi. Birden ağlına Gülüsüm nenenin tenbéhi gelđi. Yalannan sancılandım déyip, özünü baygınlığa vurdu. Şah Rızağ dédi: “Bunun gonahcısı kimse, bunu alıp götürsün.” Kaplan Paşa gelip Mahmud’u evine götürdü. Gülüsüm nene işi béle görende erine dédi: “Kişi eğer bu ölerse bunun bu eşyaları bize ölene kadar yeter.” Kaplan Paşa da bunun ölmeyini isdiyirdi. Yére atıp tekrar toy meclisine gétđi. Gülüsüm nene hemen şehere çıhıp, bir hambal tapdı. Hambala dédi ki,

“Mene ecele teze ölen birini tap. Sene çoh para vérecem.” Hambal para sesini eşidince dédi: “Hanım eğer işdi tapabilmesem dedemi öldürüp getirerem. Yéter ki, sen paradan heber vér.” Hambal, teze ölmüş bir mé-yit buldu getirdi. Gülüsüm nene bu ölüyü bir tabuta koyannan sonra, bir başka adam çağırıp dédi: “Toy meclisine gét, Kaplan Paşa’nı tap, déne ki, Osmannı oğlu öldü, arvadın déyir gelsin.” Adanın zırzopun biriy-di. Toy meclisine gelen kimi uca sesnen dédi: “Kaplan Paşa, gonağın öldü. Arvadın déyir gelsin onu hakkına koysun.” Heberi eşiden Mahbub, gözünnen bahar buludu kimi tökmeye başladı. Kızlar dédiler: “Hanım niye ağhyirsen?” Mahbub dédi: “Dinneyin:”

(Nr. 37)

Hanım kızlar men bu derdin ucundan
Oldu élden günden aralı Mahmut
Bir kâm alıp muradıma yétmedim
Meni koydu yaşlı yaralı Mahmut

Payız olcah dağlar gülşeni salar
Yüzde bir âşihlar muradın alar
Bülbül öter bağlar vérane kalar
Kızıl gül dibini sar aldı Mahmut

Tifil iken aşk bâdesin içende
Yâr yolunda baş ucundan geçende
Karaman’da mert méydanın açanda
Oldu yâr elinden yaralı Mahmut

Bunların toyu 40 gün çekdi. Toyun son gününde şah, Gülüsüm nene de toya çağırdı. Gülüsüm nene de éle bu günü gözlüyüdü. Hemen Mahmud’a bir çarşaf Büründürüp saldı yanına. Kız gelinner sıraynan oynuyurdular. Gülüsüm neneye oynamah sırası gelende, kırk tahdalı tumanını bir yéllendirip özünü ortaya atınca tamam çirahlar söndü. Mahmud’u götürüp zifaf odasında bir karyolanın altına sahladı. Çirahlar yéniden yanana kadar Gülüsüm nene işini pitiirdi.

Efendim toy meclisi dağıldı. Here çakilip öz menziline gét-di. Sal-dıç-soldukçlar şahı getirip Mahbub’un yanına katdılar. Şah içeri giren-de Mahbub Hanım ayağa kalkmadı. Şah, Mahbub’un bu hareketine gezeplenip dédi: “Çeper, yağını, kaymağını Osmannı oğluna yédirdin, şor, ayranını mene getirdin üz mü ağartdın?” Mahbub’un gözleri doluh-sandı. Aldı bahalım Şah’a ne cevap vér-di :

(Nr. 38)

Şah Rızağ gel havalanma
Koç yiğid odur, ya sensen?
Misri kılıç elde gele
İğid odur mu, ya sensen?

Merifetde kemâli var
Aslan kimi iğbali var
Hüsrev kimi cemali var
Gör şah odur mu, ya sensen?

Han Mahbub déyin adıma
Yanaram aşkın oduna
Bugünde gele dadıma
Aslan odur mu, ya sensen?

déyip sözünü tamama yétirince, Mahmut karyolanın altınnan çıhdı. Dédi: “Mahbub gam çekme. Kimin daha çoh iğid olduğu indi belli olar.” Atılıp Şah Rızağ'ın yahasınnan tutan kimi koydu yére. Mahmut, Şah Rızağ'ı öldürmedi ama ölüden béter étdi. Şah'ı karyolanın altına iteledi. Yengelerden birini saldıç ile birin de solduş ile karın karına bağlıyıp, onnarı da atdı karyolanın altına. Yükde yüngül, pahada ağır ne varsa topluyup, Mahbub'nan barabar Gülüsüm nenenin kapısına geldi. Gülüsüm nene iki at hazırrıyıp bunnarın yolunu gözlüyüdü. Atları alıp, Gülüsüm nenenin de dünya malına geni éyledikten sonra, düzeldiler İstanbul yoluna.

Yol ayırımına gelende, Mahbub atının cilovunu çekdi. Bu yollardan biri İstanbul'a gédirdi, biri de Gence'ye. Mahbub atının cilovunu çekince, Mahmut dédi: “Mahbub'un niye yavaşladın?” Mahbub dédi: “dinle”

(Nr. 39)

Eylen Mahmut eylen iltimasım var
Görünür gözüme eli Gence'nin
Gözüm gördü gönül gezen yerleri
Gohum, gardaş, éli, günü Gence'nin

Mahmut éle bildi ki, Mahbub tekrar géri dönecek. Eme Mahbub, Mahmud'un irengine bahıp, gönlünden kéçeni annadı. Aldı dübâre :

Seherden gelirdi şeydalar sesi
Bülbüller géyinin kızıl gül hası
Babamın varıdı ağır heznesi
Sarı altın bayaz pulu Gence'nin

Mahbub gördü ki, Mahmut çoh gorhur, tekrar dédi :

Gence'nin etrafı güllü bağ ola
Altun şamamalar gümüş tağ ola
Mahbub dèyer han Mahmud'un sağ ola
Daha çekmem arzusunu Gence'nin

Sözünü tamama yétirdi, atların başını çevirdiler İstanbul yoluna. Gétha gét gelip siyah Semend dağlarına çatdılar. Burada haramılar bunnarın

önünü kesdi. Her iki pehlivan haramıları kırıp, kılıçtan geçirdiler. Haramıların meskânına yerleşdikten sonra, yédđi sene orada kalıp, gelen kéçen yolcuları, tüccarları, kervanları soyup, haramılıh éylediler.

Efendim bunların ellerinden kaçanlar gelip İstanbul'da Kahraman Şah'a şikâyet éylediler. Kahraman Sultan dédi: "Vezir buna bir teybir." Vezir dédi: "Kible-i âlem, kurt yuvasınnan sümüh eksik olmaz. Mahmut yédđi senedi ki, itgin gédip, onun bir gardaşı var, adına Han Ehmet dé-yiller. Sen onu çağırtdır. Emrine min atlı vér, belke haramıları yahalı-yıp getire. Bu işi onnan başgası da bécerebilmez.

Beli, padişah Han Ehmed'i çağırtdırıp, emrine de min atlı vérđi. Han Ehmet min atlıyı da götürüp, sabah namazında İstanbul'dan çıhan-da Kahraman Sultan dédi: "Ehmet daha bilmérem kırk haramıların ya salamat başlarını ya da leşlerini sennen isderem."

Han Ehmet yola revân oldu. Yirmi dört sahatdih yolu tamam éyle-di. Sabah namazının vahdında Siyah Semend dağında haramıların etrafını sardırdı. Mahmut, sabah namazını kılmak üçün mağaradan dışarı çıhanda, her taraftan kemend atıp, Mahmud'u yahaladılar. Mahmut gör-dü ki, iş yaşıdı. Çünkü Mahbub Hanım, Mahmud'un dönmediğini görün-ce o da dışarı çıhacah, onu da yahalıyacahlar. Mahmut dönüp Han Eh-med'e dédi: "Barı kollarımın bağını birez gevşedin, bir iki kelme sözüm var, onu déyim." Han Ehmet dédi: "Olan itoğlit biz senin kolunu bağla-mışih, ağzını da bağlamamışih da, ne kadar sözün var sa, bölece dé." Mahmut kol kemendini saz éyleyip bahalım ne dédi :

(Nr. 40)

Siyah Semend'ini bürüdü duman
Feleğinen kime kılam teftişim
Dahi sağlığıma tutmanam güman
Feleğinen kime kılam teftişim

Fâni dünya béle imiş bilmezdim
Çéşmim yaşı ceyhun olsa silmezdim
Kollar açık olsa yéğın ölmezdim
Feleğinen kime kılam teftişim

Öldürün Mahmud'u deymen hanıma
Kolu bağlı ölüm gelip şanıma
Vay haberim vérin Sadet Hanıma
Bilse kan yaş döker Ehmet gardaşım

Déyip sözlerini kurtarannan sonra, Han Ehmet dédi ki: "Bunun başın-nan kaşkölünü götürün." Mahmud'un başınnan kaşkölünü götüründe iki gardaş birbirini tanıdı. Allah cemi hesretleri tézlikde kavuşdursun. Mah-mut mağaranın içine seslenip dédi: "Mahbub, gardaşım Han Ehmet bi-zi götürmeye gelip." Mahbub Hanım da mağaradan çıhdı. Yükde yüngül, kiymetde ağır metahları yüklüyüp yola düşdüler. Yirmidört sahat yol

gétdikten sonra İstanbul'a yétişdiler. Mahmut anasını gördü. Ana oğul kucaklaşıp hesret giderdiler. Mahmut başınnan geçenneri bunlara bir bir anlatdı. Han Ehmet dédi: "Gardaş gériye kalanları sonra annadar-san. Men padişaha söz vermişem, gerek sizi padişahın huzuruna çıkar-dam. Yohsa büyük adamların o yan bu yanına kéçmek olmaz. Baharsan birden hiddetlendi, boynumu vurdurdu. Onnan toyumuz vaya döner." Mahmut dédi: "İndi ki, éledi, sen bizim ikimizinde kollarını bağla, padişahın yanına götür." Han Ehmet bunnarın kollarını bağlıyıp, padişahın huzûruna götürdü. Usul-u edepnen dédi: "Padişahım haramıları getir-dim." Padişah, kırk kişi yerine karşısında iki kişi görünce dédi: "Démek yéd-di seneden beri milleti soyup soğana çeviren bu iki kişidi?" Mahmut dédi: "Padişahım bizi bir gözde görme bizim heremiz yüzmin esgere be-delik. Men bilirem bizi öldüreceksiniz eme biriki kelme sözüm var, onu déyim sonra öldürersen de öldür." Kahraman Şah dédi: "Söyle oğlum."

Mahmut :

(Nr. 41)

Deli gönül sevdi bir mehliganı
Yaşıl üstden géymiş alı seraser

Âşık, alı seraser
Tirme şalı seraser

Mah teki cemalın ta'n éyler güne
Aşk ehlinin ağlın alı seraser

Kahraman Şah dédi: "Vezir men bu ecem oğlunun dédiğinnen birşey annamadım."

Bir dilber sevmişem mah cebin üste
Bûse al gözelden mah çehin üste

Âşık mah cebin üste
Murgu mah cebin üste

Serendib altından, mah cebin üste
Périşan éylemiş téli seraser

Kahraman Şah yine dédi: "Vezir Allah aşkına bu adamın dédiklerine éyice kulak vér, sonra mene annadarsan."

Gör hakkın bir kulda mah cemalini
Sâkinin destinde mah cem alini

Âşık mah cemalini
Ölmez dirili Mahmut
Görse mah cemalını

Görmese Mahbub'un mah cemalini
Derdi dilde pünhân galı seraser

Kahraman Şah, Mahmut kelmesini eşidende dedi: “Sen o itgin Mahmut musun?” Mahmut dedi: “Beli, men hemen o Mahmud’am.” Kahraman Şah tahtından yénip Mahmud’u kucahladı. Sonra da dedi: “Ey benim iğidim, demek Allah mene, senin didârını bir daha görsedeceyimiş. Çok şükür kavuşturana. Size gerek bir toy tutam ki, toyçular metel kala.”

Beli, Kahraman Şah emr éyledi, toy başladı. Tam kırk gün, kırk gece yédiler, işdiler, çalıp-çağırdılar. İki sevgili kırk günün erzinde murad alıp, murat vérdi. Siz de hemişe, damahda olasınız. Allah sizin de ne muradınız varsa vère inşallah.

SONUÇ

Halk hikâyeleri, Anadolu'da en yaygın olarak anlatılan halk edebiyatı türlerindendir. Halkın meydana getirdiği ve incelemekten büyük bir zevk duyduğu bu ürünler üzerinde bir çok çalışmalar yapılmıştır. Fakat bunların yeterli olduğu söylenemez. Çünkü, ülkemizin bir kültür hazinesi sayılan bu ürünleri teker teker ele alıp incelemek ve bize vermeğe çalıştıkları ortak değerleri göz önüne sermek gerekir.

Biz bu çalışmamızda, Yaralı Mahmut hikâyesini ele aldık. Hikâyenin musannifi, kaynağı, varyantları, şiirleri ve motifleri ile ilgili çeşitli problemleri bilimsel yöntemlerle incelemeye çalıştık.

Önce, halk edebiyatı ürünlerinin incelenmesinde önemli bir problem olarak karşımıza çıkan ve yazılı vesikaya dayandırabilme şansı çok az olan kaynak konusu üzerinde durduk. Hikâyenin konusunun kaynağını, tarihî olayların ve yazılı belgelerin yardımıyla belirlemeye çalıştık. Bu çabamızla, musannifin 16. yüzyılda yaşamış bir olayı, kendi zamanına naklederek, hikâyesini oluşturduğunu ve böylece tarihî bir olayın, hikâye çerçevesi içerisinde işlendiğini dikkatlere sunduk.

Musannifin bu işi nasıl gerçekleştirdiğine ilişkin bazı sonuçlara vardık; o, geçmiş zamanla kendi yaşadığı devri çeşitli yönlerden birleştirerek, san'at eserine özgü bir âlemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ayrıca, inclememizin sözlü varyantlarında bir çok masal, destan, ve efsane unsurlarının varlığını ortaya çıkardık. Bunun da, sözlü geleneğin özelliklerinden olduğu bilinmektedir. Biz, söz konusu gelenekten kaynaklanan bu unsurları ilgili bölümlerde gösterdik. Bunların hikâye içerisindeki yerini belirtmeyi de ihmâl etmedik. Hikâyedeki bu unsurların bir kısmı musannife, bir kısmı da anlatıcılara aittir.

Hikâyenin çatısını oluşturan kısımlar nesir halinde anlatılmış, kahramanların birinin veya bir kaçının, duygularını ifâde için söyledikleri manzum parçalar, bu yapıyı zenginleştirmiştir.

Yaralı Mahmut hikâyesindeki motifleri epizot sırasına bağlı kalmak kaydıyla ayrı ayrı incelemeği uygun gördük. Böylece bu motif veya motif komplekslerini hikâyede, olayların gelişme sırasına göre araştırmış olduk.

Sonuç olarak bilimsel yöntemlerle incelemeye çalıştığımız Yaralı Mahmut hikâyesi, halk âdet, gelenek ve inanmalarına âit sayısız unsuru içinde taşımaktadır. Bu unsurlar, asıl Türk hayatının ve halk karakterinin ifâdesi olması bakımından Türk halk edebiyatı ve kültür tarihi için önemli bir kaynak durumundadır.

DİZİN

(Yer - şahıs - yazar - kahraman - motif)

- Abaka Tatarları : 47.
Abbas Hakiki (Nazaroglu) : 13.9
Âbugüneş : 18.
Adil Özder : 33, 33.
Ağca Kız : 28.
Âh çekme (motif) : 23, 52, 53, 107
Ahlat : 9
Ahmet : 11, 17, 22, 28, 77, 96, 134, 135, 139, 172, 173.
Ahundov, Ehlıman : 51, 57.
Ahunt Bapa : 25.
Aka Mehmet Şah Kaçar : 32.
Akey, Hülya : 14.
Akkavak Kızı : 47, 48, 53, 55.
Aksakallı İhtiyar : 40, 44, 100.
Aksüt, Emine : 14.
Ali Bezirgan (Ahmet, Eli Tacir) : 17, 97, 98, 99, 145.
Allahverdi Han : 139.
Ali Atıcı : 14, 97.
Alman : 57.
Almanya : 57.
Alpamış Alpamsı : 47.
Anadolu : 15, 31, 33, 35, 38, 47, 48, 49, 70.
Anşa : 122.
Arap : 10, 69, 104.
Arabüzengi (kahraman kız motifi) : 5, 10, 20, 22, 39, 46, 47, 48, 49, 102, 103, 104.
Aras nehri : 33.
Arda, Z. Cemil : 43.
Ardahan : 14.
Artvin : 33.
Aslan, Ensar : 4, 31, 38, 41, 52, 54, 58, 64.

Âşık Beşir Sönmez : 15.
 Âşık Garib : 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 54, 56, 57, 58.
 Âşık Kerem : 4, 6, 8.
 Âşık Said : 33.
 Âşık Şenlik : 3, 4, 31, 38, 41.
 Âşık Tüccârî : 14, 28, 35, 37, 13, 6.
 Aşk dolusu (motif) : 59.
 Aslı : 41, 51.
 Asuman ile Zeycan (hikâye) : 1, 2, 5, 6, 40, 50, 54, 56.
 Avrupa : 61.
 Ayan, Hüseyin : 45, 49.
 Ayaz : 37.
 Aydın, Refigül : 14.
 Ayhan, Erdoğan : 15.
 Ayvaz İvaz : 31.
 Azerpaycan : 15, 31, 33, 34, 38, 46, 49.
 Âzeri : 17, 19, 32, 35, 48, 51, 67.
 Bamsı Beyrek : 46, 47, 50, 52, 53, 54, 57, 58.
 Balbay, Şapan : 14.
 Banı Çiçek : 47, 50, 52, 53.
 Bali, Muhan : 4, 31, 38, 50, 55, 56.
 Bartold, W : 39.
 Başgöz, İlhan : 4.
 Bayburt : 53.
 Behçet Gönül (Necatigil) : 2, 40, 54, 62.
 Bey Böyrek : 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 46, 47, 48, 52, 53, 55.
 Bezirganbaşı (Hoca Eziz, Hasan, Mehmet) : 24, 25, 26, 28, 38, 54, 55, 68, 69, 99,
 114, 115, 116, 154, 155.
 1001 Gece Masalları : 3, 21, 41, 51, 53, 61
 Bingöller : 74, 129, 167.
 Boğaç Han : 58.
 Bolu Beyi : 37.
 Boratav, P. Naili, : 3, 13, 31, 32, 37, 40, 41, 53, 59.
 Bozoğlan (Ahmet Bik Yusuf Bik ve Hem Bozoğlan) : 31, 48.
 Budapeşte : 1.
 Cadı Acûze Karı (motif) : 21, 22, 26, 41, 51, 52, 59, 64, 66, 105, 111, 114, 120, 146, 153.
 Cadının şekil değiştirmesi (motif) : 41, 52.
 Celâli Beğ : 37.
 Cellat : 24.
 Cevad Han : 18, 34, 35, 36, 76, 102.
 Ceylan (motif) : 21, 52, 105, 108, 128, 146, 147, 148.

Canabilis : 50.
Cirit oyunu (motif) : 26, 55, 74, 124, 130, 167.
Çamçırak şeb-çerağ (motif) : 18, 19, 30, 33, 44, 45, 46, 5â, 58, 65, 98, 99, 101, 102,
104, 105, 107, 118, 134, 139, 140, 142, 145, 147.
Çıtraz, Ahmet : 15.
Dânişmendname : 3.
Davud : 104.
Dede Kasım : 3, 4.
Dede Kerkud : 1, 3, 39, 40, 44, 46, 47, 50, 53, 54, 57, 58.
Derviş (motif) : 19, 20, 39, 40, 44, 99, 101, 102.
Dursun, Cemil : 14.
Düğün (motif) : 59.
Düğün eğlencesi (motif) : 59.
Düğüne son günde yetişme (motif) : 26, 57.
Dündar, Salim : 14.
Eberhard, W : 3, 3.
Elçin, Şükrü : 3, 4, 31, 38, 40, 40, 41, 50, 52, 53, 54, 56, 59.
El Ebes (motif) : 21, 51
Elif ile Mahmut (hikâye) : 1, 11, 15, 35, 37, 40, 46, 48, 50, 51, 52, 57, 58, 59.
Elmas Hançer (motif) : 25.
Ercişli Emrah ile Selvihan (hikâye) : 4, 11, 12, 31, 38, 50, 55, 56.
Ermeni Keşişi : 35, 41.
Esen, Kâmil : 15.
Esme : 159.
Eşikağası : 26, 54, 75, 76, 124, 129, 130, 131, 132.
Eşref Beğ (hikâye) : 11, 35.
Erzurum : 14, 40, 46.
Fars : 63.
Fars Padişahı : 31.
Fatma : 122, 158.
Ferhad : 169.
Ferhad ile Şirin (hikâye) 4, 5, 6, 75.
Ferhad Paşa : 33, 34.
Feryâdi : 3.
Fetullâhoğlu, Remziye : 14.
Firenk : 167.
Fischdick, Edith : 12, 35, 35, 37, 37, 40, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 61
Fischer, H. A. : 2, 38, 42, 46, 48, 50, 52, 58.
Fransız : 61.
Gazel gazâl (motif) : 52.
Gazne Sultanı Mahmud : 35, 37.

Gemalmaz, Efrasiyap : 46.

Gence : 19, 20, 21, 22, 23, 24, 32, 35, 34, 36, 37, 38, 44, 45, 46, 51, 54, 63, 64, 65, 68, 76, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 195, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 119, 126, 131, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 155, 171.

Gence Han (şah. padişah) : 18, 19, 20, 22, 24, 25, 41, 46, 51, 69, 76, 97, 98, 99, 101, 104, 105.

Genceli Nizami : 48.

Genç Osman : 3, 35.

Geyik (motif) : 22, 52.

Gizli aşk (motif) : 69.

Gökyay, O. Ş. : 40, 40, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 57, 58, 59.

Görür görmez âşık olma ve düşüp bayılma (motif) : 49, 50, 105.

Grimm Masalları : 61.

Gül Barçın (Barçın Su-uv) : 47.

Gülenber : 121, 159.

Güleser : 23, 65, 107, 109, 147, 149, 159.

Gül ile Sitemkâr (hikâye) 6, 41, 51.

Gülşen : 24, 25, 26, 27, 53, 54, 55, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 136, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 169.

Gülşah : 26, 52, 75, 124, 130.

Gülşah (Sevdakâr) hik.) : 3, 52, 54.

Gülüsüm : 26, 165, 167, 168, 169, 170, 172.

Gülûzar : 38, 50.

Gümüşhane : 46, 46.

Gündeşlioğlu (hikâye) : 3, 6, 12.

Güreş tutma (motif) 130.

Güzelşah : 31.

Haçbulak : 165.

Hâin kardeş (motif) : 22.

Hak âşığı : 25, 71, 75, 120, 159,

Hambal Hamal : 27.

Harami (motif) 27, 28, 58, 109, 135, 172.

Hasan Beğ : 8, 12, 40.

Hasbahçe : 25, 26, 58, 120.

Hatem yüzük (motif) : 54.

Havva : 121, 158.

Haydar Beğ (hikâye) : 14.

Haydar Mirza : 34.

Hazar Denizli : 167.
Herodot Tarihi : 46.
Hızır (motif) : 19, 39, 40, 44, 100, 150.
Hint : 4, 48, 49, 52, 61, 114, 141.
Hoca Hızır : 40.
Horasan : 15, 115, 155.
Hunhar Şah : 31.
Hurşid ile Mahmîri (hikâye) : 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 38.
Hurşid-nâme (Hurşid-ü Ferahşâd) mesnevisi) : 45, 49.
Hz. Ali : 3.
Hz. Eyyub : 75.
İğdir : 14, 50.
İki deli katır (motif) : 24.
İmtihan motifi : 71.
İnan Abdülkadir : 47, 59.
İngiliz : 4.
İran : 4, 15, 18, 19, 31, 34, 45, 138, 139, 159, 160.
İranlılar : 32.
İsa tîfesi : 51.
İstâhan : 19, 115, 139, 155.
İslendiyar : 19.
İskender : 48.
İspr : 14.
İstanbul : 19, 20, 26, 34, 37, 38, 41, 74, 77, 97, 98, 104, 105, 107, 114, 124, 132, 134, 135, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 167, 168, 169, 172, 173.
İstanbul Padişahı : 18, 21, 28, 36, 37, 45, 46, 54, 59, 77, 97, 99, 101, 102, 104, 134, 139.
İzmir : 4.
Jacob, G. : 3, 35, 35, 61.
Jungbaur, H. : 52, 52.
Kahraman, Karaman Dağı : 23.
Kazak : 47, 50.
Kayseri : 15.
Kayser - Firenk : 170.
Kayıkçı Kul Mustafa : 3.
Kartaga Mergen : 47.
Kars : 14, 35, 74, 128, 166.
Kara Vezir : 18, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 37, 54, 56, 58, 73, 74, 75, 76, 101, 105, 114, 119, 123, 124, 125, 127, 129, 130, 131, 132, 135.
Karakalpak : 47.
Karaman Dağı : 23, 53, 54, 66, 67, 68, 70, 74, 108, 109, 113, 114, 115, 118, 120, 122, 128, 135, 154, 170.

Karahan, Abdülkadir : 59.
Kara Gelin (hikâye) : 3,
Karadağ : 166.
Karabük Dağı : 23.
Karacaoğlan : 3, 4, 5, 8, 10.
Karabağ : 18, 25, 33, 34, 38, 103.
Kaplan Paşa (Kapılarağası) : 26, 75, 167, 168, 169, 170.
Kanlı Kocaoğlu Kan Turalı : 47.
Kandehar : 18, 25, 26, 27, 37, 38, 54, 58, 74, 75, 76, 101, 105, 114, 123, 124, 127,
128, 129, 132, 135, 162, 163, 164, 165, 166.
Kanlı Çeşme : 23.
Kahııaman Padişah : 18, 19, 37, 45, 59, 1398, 139, 172, 173, 174.
Kahraman mükafatlandırılması (motif) : 21, 59.
Kağızman : 74, 128, 166.
Kafkas : 2, 51.
Kaçar : 33.
Kelile ve Dimne : 4.
Keloğlan, Keçel : 26, 27, 28, 41, 55, 106, 129, 130, 131, 167.
Kel Vezir : 55.
Kerem ile Aslı (hikâye) : 3, 5, 9, 12, 31, 37, 38, 40, 41, 48, 50, 51, 53, 54, 56, 59.
Keşiş : 52, 53.
Keşişoğlu (Âşık Davud Yeresyan) : 35.
Kılıbrak Beğ : 25, 27, 54.
Kırgız : 32, 47, 50.
Kırk Yiğit (motif) : 19, 31.
Kırk yerde otağ dikilir (motif) : 58.
Kırklar sofrası : 59.
Kırk parçaya bölme (motif) : 58.
Kırk örük zülûf : 132.
Kırk oynashlı : 58, 59.
Kırk kat yatak : 58.
Kırklara karışma : 59.
Kırk kâfir atlanır : 59.
Kırk ince belli kız : 25, 58, 142.
Kırk harami (motif) : 58, 59, 77, 135, 135.
Kırk gün toy düğün (motif) : 21, 25, 28, 58, 59, 105, 136, 174.
Kırk günde iyi olma (motif) : 24, 58, 68, 115.
Kırk gün mühlet verme (motif) : 10, 24, 54, 58, 59, 99, 105, 114, 146.
Kırk gün kırk gece hasret giderme (motif) : 25, 58, 162.
Kırk erce kuvvet : 59.
Kırk akçe : 59.

Kırk cübbe bürünme : 58.
Kıyafet değıştirerek sevgilisinin düğününe gitme (motif) : 26, 56, 57, 76.
Kırzioğlu, M. Fahrettin : 35, 35.
Kırmanşah (hikâye) : 5, 7, 8, 11, 46.
Koca Eziz, Derviş (motif) : 141, 142, 142, 143, 145.
Koçak, Musa : 14.
Korgunal, M. Z. : 15.
Köroğlu : 1, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 31, 35, 37, 40, 41, 5a.
Köprülü, Fuad : 3, 34.
Köçerli, Feridun B. : 34 (D.N.), 36.
Kowalsky, T. : 62.
Konya : 14.
Kral Kyros : 46.
Kuğu Karısı : 47, 48.
Kunos, I. : 1, 38.
Kuraagaç : 165.
Kurbanî : 57.
Küp (motif) : 51, 105, 146.
Küpelî Köyü : 15.
Laleli Dağı : 40.
Lâtif Şah (hikâye) : 3, 5, 6, 9, 11, 31, 32, 58.
Leyla : 48, 106.
Leyla ile Mecnun (hikâye) : 3, 8.
Littman, Anno : 50, 50 (D.N.), 51, 59, 61.
Lokman : 122, 124, 163.
Lokman Hekim : 113.
Lüthi Max : 43.
Macar : 1,
Maden (Hod) Köyü : 33.
Mağrib Padişahı : 45.
Mahbub Hanı (Han, Sultan) : 9 v.d. 5, 18, 20, 21 v.d.
Mahifiruz ile Raznihan (hikâye) : 38, 41, 56.
Mahmut Beğ : 10, 33, 37.
Mahmut, Yaralı Mahmut : 5, 6, 7, 8, 8, 11, 12, 14, 15, 17, 20, 21 v.d.
Mahmud Hamdi : 14.
Mahmud Pehlivan : 10, 33, 34, 37, 101.
Makas, Zeynelabidin : 138.
Manas Destanı : 32, 40.
Manuk : 51, 52.
Massegetler : 46.
Mecnun : 48, 130.

Mehmed Han : 33.
Melikşah (hikâye) : 1, 2, 6, 8, 40, 50, 55, 58.
Mihriban Sultan : 32.
Muhammet Karayev : 58.
Muska (motif) : 22, 40.
Mühür (motif) : 24, 53.
Mümtaz, Salman : 32.
Münevver : 121, 158.
Münşi İskender Beğ : 34.
Müntekim Ökten : 46.
Nazlı : 8, 26.
Nene Nine : 65, 107, 108, 109, 147, 148, 149.
Norgâh : 14.
Nüşâbe : 48.
Osmanlı , Al'Osman : 19, 20, 31, 33, 34, 37, 46, 101, 102, 103, 129, 130, 332, 134,
168, 170.
Osmanlı İmparatorluğu : 51.
Osmanlı Komutanı : 21, 101, 102, 105.
Osmanlı Padişahı : 18, 33, 99, 138, 139.
Osmanlı Serdarı : 33, 34, 142.
Osmanlı Şâhbenderi : 27.
Osmanlı Ülkesi : 75, 132.
Orta Asya : 31, 32, 47, 50.
Otuz - dokuz gün düğün (motif) : 25.
Otuzdokuz parçaya bölme : 27.
Öksüz Dede : 34.
Ören Şehri : 19.
Özbek : 31, 40.
Paret, Rudi : 61, 61.
Peri : 24, 121.
Pir (motif) 33, 40, 44, 100.
Piş elinden bâde içme (motif) : 49.
Propp, W. : 43 (DİN.).
Rarloff, W. : 40, 48, 50.
Ramazanof, Yusuf : 35, 35.
Ritter, H. : 37.
Rossi, E. : 39, 39.
Ruben, W. : 3, 3
Rumeli : 129, 166.

Rum - Kayser : 168.
Rus : 33 (D.N.), 43.
Ruslar : 33, 34, 36, 76.
Rüstem : 51, 110, 150.
Rüstem Efsanesi : 51.
Rüyada âşık olma (motif) : 49.
Sadet Hanım : 17, 63, 64, 99, 100, 140, 142, 144, 167, 172.
Sabır İmtihan (motif) : 56, 75.
Safevî : 31.
Said Mehmed Efendi (Ahîskavî Kadızâde Esseyid) : 33
Saiga : 52.
Sakaoğlu, Saim : 46, 53, 55.
Salman Beğ (hikâye) : 3, 41.
Samayiloviç, A. : 31, 48.
Sansar Mustafa : 3.
Sarıkamış : 49.
Sarı Kız : 53.
Sarıoğlu : 15.
Sarıyal : 165.
Saussey : 3,
Selbebağı : 18, 25.
Selcen Hatun : 47.
Selvi : 121, 158.
Selvi Han : 31, 55.
Semend Dağı : 77, 134, 135, 171, 172.
Senem : 159.
Sevdakâr Şâh ile Gülenaz Sultan (hikâye) : 38, 54.
Sivas : 14, 23.
Sihir : 21, 22, 24, 66, 105, 111.
Sihirbaz (motif) : 51.
Sihirli at (motif) : 48, 51.
Sihirli elma (motif) : 22, 51.
Sihirli gömlek (motif) : 53.
Sihir kuvveti (motif) : 22, 48.
Sihirli nakil vasıtaları : 41, 51.
Sihirli su (motif) : 22, 41, 51.
Sihirli tekne (motif) : 51.
Simi : 121.
Şirin : 169.
Şîr-i Yezdan : 168.
Siyavuş : 45.

Sofu : 40.
Sona : 122, 129, 159.
Spies, O. : 1, 2, 40, 42, 50, 54, 55, 58, 61, 62.
Sultan Mahmut II. : 32, 37.
Suriye : 33
Susan : 24.
Süleyman : 109, 115, 14a, 155.
Süleyman Tevfik : 38, 41, 51.
Süruri Şâh : 54.
Şahbaz Cadı (motif) : 52.
Şamilî : 10,32, 33.
Şah İsmail : 1, 2, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 38, 40, 46, 48, 50, 52, 58.
Şâhoğlu Şâh Abbas : 6, 7, 9, 11, 19, 31, 54, 138, 139, 140.
Şâh Rızağ : 25, 27, 54, 56, 74, 76, 168, 169, 170, 171,
Şâh Senem ile Âşık Garib (hikâye) : 5, 6, 58.
Şeyhoğlu Mustafa : 45.
Şikeste Şir n : 32.
Şirazlı Çoban Halil : 54.
Tacik : 51.
Tahir ile Zühre : 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 37, 40, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58.
Tahir Mirza : 11.
Tang- al Hamama : 50.
Târih-i Âl'am Ârâ-yı Abbasi : 34.
Tebdil kıyafet (motif) : 130.
Tepriz : 139.
Tek evlat (motif) : 18, 39, 44, 102, 104.
Tekinay, Alev : 56, 57.
Tekin Şâh : 38.
Tellâl : 19, 45, 140.
Telli : 10, 158.
Temir, Ahmet : 48.
Thompson, Stith : 43, 43, (D) 44, 44, (D), 52 (D.N.) 53, 54, 55, 56, 57, 59.
Tiflis : 32.
Timur : 33 (D.N.).
Tomachevsky, B. : 43, 43.
Tomris Efsanesi : 46.
Toybeyi : 26.
Trabzon Tekürü : 47.
Tristan und Isolde : 57, 57.
Tufarganlı Abbas : 4, 5.
Turna (motif) 56, 129, 165.

Türk : 32, 33, 47, 61, 73.
Türkistan : 2, 51, 52.
Türkmen : 31, 48, 58.
Türkmen, Fikret : 37, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58.
Tzveton Todurov : 43.
Ucan küp (motif) : 21, 51.
Uçan sandık (motif) 51.
Uğba cadı (motif) : 21, 51.
Urfa : 40.
Urum Eli : 155, 165.
Üç defa yenme : 24.
Üç günlük yol : 166.
Ümitsiz aşk : (motif) 25, 55.
Üsküdar : 74, 129, 166.
Van : 31.
Veliyev, Vakıf : 46, 48, 51.
Veselovsky : 43.
Wien :
Von der Verfolgten Hindin efsanesi : 52.
Walldorf - Hessen :
Yabanî hayvan şeklinde gözükmeye : 21, 52.
Yardımcı kuşlar (motif) 56.
Yasemin Dağı : 129.
Yayık : 21, 51.
Yemen : 74, 114, 141.
Yirmidört saat mühlet : 32, 143.
Yirmidört saat yolculuk : 172, 173.
Yozgat : 15.
Yusuf-u Kenan : 115, 155.
Yusuf Züleyha : 12, 101.
Yüzük (motif) : 24, 25, 53, 54, 68, 113, 119, 158.
Zehir (motif) : 55, 114.
Zehir içme (motif) : 25, 53, 57.
Ziyâd Han : 18, 19, 20, 21, 22, 33, 36, 69, 101, 102, 104, 105, 110, 114, 117, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145, 156, 151, 153.
Ziyâd-oğulları Ziyâd Han-oğulları : 33, 33 (D.N.) 34, 36.
Zöhre Han : 9, 35.
Zübeyde : 121.
Zülfi Perişan (hikaye) : 4.

KAYNAKÇA

- Ahundov, Ehliman; Azərbaycan Dastanları, I. cilt, Bakı, 1965.
- Arda, Zeki Cemil; Edebiyatta Motif Araştırmaları, Hareket Mecmuası Temmuz, 1970.
- Aslan, Ensar; Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri İnceleme - Metin - Sözlük, Ankara, 1975.
- , Doğru Anadolu Saz şairleri Erzurum, 1970
- , Arpaçay Köylerinden Derlemeler, Ankara, 1976
- , Doğu Anadolu'da Söylenen Âşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Folklor ve Haber Dergisi "Köz" S. 3, 1980.
- Ayan, Hüseyin; Hurşid-nâme (Hurşid-ü Ferahşâd) İnceleme - Metin Sözlük, Erzurum, 1979.
- Pabayev, I. - P. Efendiye; Azərbaycan Şifahi Halq Edebiyatı, Bakı, 1970.
- Bala, Mirza; Gence, İA, c. IV., s. 762.
- Bali, Muhan; Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi, Varyantların Tesbiti ve Halk hikâyeciliği Bakımından Önemi, Ank. 1973.
- Başgöz, İlhan, Turkish Folk Stories About The Lives Of Minstrels, JAF, vol. 65, 1952.
- , Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, c. 5, S. 2, 1973.
- Boratav, P. Naili; DTCF Edebiyat ve Folklor Arşivi, DTCF Dergisi, S. I, 1942.
- , Doğu Anadolu'da Folklor Derlemeleri, DTCF Dergisi, IV, 1945.
- , Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931.
- , Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara, 1946.
- Eberhard, Wolfram - Boratav, P. Naili; Typen Türkischer Volksmarchen, Wiesbaden, 1953.
- , Minstrel Tales From Southeastern Turkey, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1955.
- Elçin, Şükrü Murat; Kerem ile Aslı Hikâyesi, Ankara Milli Eğt. Bas. 1949.
- , Dede Korkut Kitabında İslâmî Unsurlar, Nemeth Armağanı, Ankara, 1962, as. 145 - 154.

- , Türkiye'de Halk Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, Ank. 1976, ss. 522 - 549. (TKAE Yayını)
- , Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 1981.
- Fischdick, Edith; Das Türkische Volksbuch "Elif und Mahmud" Ein Beitrag Zur Vergleichenden Marchenkunde, Walldorf - Hessen, 1958.
- Fischer, H. August; Şah İsmail und Gülizar, Ein Türkischer Volksroman, (Türk Bibl. Bd. XXVI, hrsg.) Leipzig. 1929.
- Gemalmaz, Efrasiyap; Erzurum İli Ağzıları, II. cilt, Erzurum, 1973.
- Gökay, O. Şaik; Dedem Korkudun Kitabı, İst. 1973.
- Güloğlu, F. Rıza; Halk Kitaplarına Dair, İst. 1937.
- İnan, Abdülkadir; Türk Destan ve Masallarında "Kırklar" Motifi, TD, 1958, VII, S. 77; ss. 222 vd.
- Jacob, George; Das Türkische Volksliteratur, Berlin, 1901.
- Kaplan, Mehmet; Hikâye Tahlilleri; Dede Korkut Hikâyelerinin Türk Kültür Tarihindeki Değeri ve Ehemmiyeti, Yol, S. 3, 1965.
- Karahan, Abdülkadir; İslâmiyette "Kırk" Adedi, TDED, Y, İst. 1951.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin; Âşık Tüccarî, TFA, s. 181, Ağustos, 1964.
- , Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, Ankara, 1976.
- Köprülü, M. Fuat; Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi, İst, 1930.
- , Türk Saz Şairleri; I. cilt, Ank. 1964.
- Kunos, İgnas; Türkische Volksroman In Klein - Asien, Ungarische Revue, Vol. XII - XIV, Budapest, 1892, ss. 453 - 468.
- Köçerli, Feridun Beğ; Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, I. cilt, Bakı, 1925.
- Littman, Enno; 1001 Nacht in Der Arabischen Literature, Tubingen, 1923.
- Münşi İskender Bey, Târihi Âlam Ârâ-yı Abbasi, II. Tahran, 1314 (1896)
- Mümtaz, Selman; İl Şairleri, I. cilt, Bakı, 1927.
- (Onay) Ahmet Talat; Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, İst. 1928.
- Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi, Ankara, 1971.
- Ökmen, Müntekim; Herodot Tarihi, Ankara, 1973.
- Özön, M. Nihat; Türkçede Roman, İst. 1936.
- Paret, Rudi; Ein Arabischer Volksroman, Hannover, 1924.
- Radloff, W.; Proben..., V, Petersburg, 1885.
- , Aus Sibirian, Kazan, 1884. Ahmet Temir tercümesi, Ank, 1955. I. cilt.
- Ruben, W.; İndoloji Nokta-i Nazarından Bir Türkistan Masalının Tahlili, Ü.kü Mecmuası, c. XVII, S. 99, 1941,

- , Raznihan ile Mâhifiruze, Ülkü Mecmuası, c. XVII, S. 102, Ağustos, 1941.
- Ramazanof, Yusuf; Azerbaycan Dilinde Yazıb Yaradan Ermeni Âşıkları, (19. Asır) Bakı, 1976.
- Sakaoğlu, Saim; Bey Böyreğ Hikâyesinin Bayburt Rivâyeti, TK, III, IV, V, VI, 1966, 196, 1969, 159, 181.
- , Gümüşhane Masalları, Erzurum, 1973.
- , Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara, 1980.
- Samailoviç, A; Türkmen Edebiyatı, (Oçerki Po İstorii Türkmenşkoy Literatury, Türkmenia, I., Leningrad, 1929.
- Saussey, Edmond; Türk Halk Edebiyatı, (çev. İlhan Başgöz) İst, 1952.
- Seyidoğlu, Bilge; Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Ank, 1975.
- Spies, Otto; Esman und Zejdchan, Antropos, c. 18-19, ss. 804 - 818, Wien, 1923.
- , Türkische Volksbücher, Leipzig, 1929, (Terc. Türk Halk Kitapları, çev. Behçet Gönül (Necatigil), İst. 1941.
- , Die Liebesgeschichte Von Raznihan und Mahifiruze, FFT, Vol. L. III2 A1. 127, Helsinki. 1939.
- Süleyman Tevfik; Gül ile Sitemkâr, İst. 1930,
- , Raznihan ile Mahifiruze, İst, 1930.
- , Hurşid ile Mahmiri, İst, 1936.
- Tahir-ül Mevlevi (Tahir Olgun) ; Edebiyat Lûgati, İst. 1973.
- Tekinay, Alev; Der Deutsche und Türkische Liebesroman in Mittelalter, Zeitschrift der Deutschen Morgen Landischen Gessellschaft. Bd. 131, H. 1, Wiesbaden, 1981.
- Tomachevsky, B; Thematugue, Fransızcaya tercüme eden T. Todorov, "Theorie de la Litterature, Seuil, 1965.
- Thompson, Stith, Motif Index Of Folk Literature 6 cilt (2. baskı) Bloomington - Indiana, 1955 - 1958.
- Gottfried Von; Tristan und İsolde, Strasburg; Berlin, 1969, Karl Marolds Ausgabe.
- Türkmen, Fikret; Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ank. 1974.
- , Tahir İle Zühre Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme, Ege Üni, Sosyal Bilimler Fakültesi T. Dili ve Ed. Bl. de yapılan doç. tezi 1979 (Basılmamış)
- W. Bartold; Türk Destanı ve Kafkas, KN, S. 116.
- Veliyev, Vakıf; Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakı, 1970.